

Лор 1052

АНАЛИ

ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

ТРОМЕСЕЧНИ ЧАСОПИС
ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ОКТОБАР - ДЕЦЕМБАР

1 9 5 5

Уређивачки одбор:

Главни и одговорни уредник: др. Михаило Константиновић.
Чланови: др. Јован Ловчевић, др. Милош Радојковић, др.
Радомир Д. Лукић, др. Андрија Гамс, др. Драгослав Јанковић,
Никола Срзентић, Драгаш Ђ. Денковић и Владан
Станковић.

С А Д Р Ж А Ј

I ЧЛАНЦИ

Др. Иво Крбек: Судски акт у материјалном смислу —	385
Др. Драгомир Стојчевић: Карактер квазиделиката у римском праву — — — — —	401

II ДИСКУСИЈА

Др. Андрија Гамс: О дискусији о социјалистичкој својини	414
Др. Велимир Васић: Гарантовање фонда плата у нашем систему награђивања — — — — —	426
Михаило Вражамћ: Кривичноправни значај пристанка на лекарску операцију — — — — —	437

III ПРИЛОЗИ

Др. Владимир Грујић: Први професори „Правословног“ факултета на Лицеју у Крагујевцу и Београду —	448
--	-----

IV СУДСКА ПРАКСА

Марија М. Тороман: Одговорност послодавца и радника — Преузимање ризика — — — — —	456
Др. Милан Прелић: Колективно социјално осигурање лица запослених код пољопривредних машина — — —	459

V ПРИКАЗИ

Др. Иво Крбек: Управно право ФНРЈ — Драгаш Ђ. Денковић — — — — —	467
Закон о наслеђивању (са објашњењима и напоменама) — Владан Станковић — — — — —	468
Rodolfo Danieli: Contributi alla storia delle manomissioni romane (Origine ed efficacia delle forme civili di manomissione) — др. Никола Микуландра — — —	472
World Copyright. An Encyclopedia (Ed. by H. L. Pinner) — др. Војислав Спаић — — — — —	473

АНАЛИ

ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

ТРОМЕСЕЧНИ ЧАСОПИС ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

Година III

Октобар—Децембар 1955

Број 4

СУДСКИ АКТ У МАТЕРИЈАЛНОМ СМISЛУ

1. — Идеја судског акта у материјалном смислу је правно-теоретска последица научања једног дијела правне теорије, да између судства и управе постоји есенцијелна материјално-функционална разлика. Сугласно томе требао би и постојати специфични судски акт у материјалном смислу, којег особине произлазе из саме његове унутрашње природе, и који остаје таквим без обзира који га је орган донио. Напротив о судском акту у формалном смислу говори се онда, кад је такав акт донио орган правосуђа у судском поступку. То двоје може се и даље разликовати, како то напр. чини у правној теорији Bonnard, који посматра судску функцију с три гледишта: материјалног, органског и формалног: прва се одређује према самој унутрашњој природи, друга према органу, а трећа према примењеној форми и процедури.

Формални и материјални момент могу се у истом акту покривати, што је и нормално, — но то не мора бити. И стварно дојам судског акта у материјалном смислу од нарочитог интереса је баш онда, кад га не доноси судски орган, — особито кад се он доноси у кругу вршења управне дјелатности. (Све се ово, разумије се, може тицати и законодавног акта. Но ја се ограничавам на управни акт не само ради једноставности, већ што је и несравњиво практичније и потребније разграничити судски и управни акт.) Пита се, да ли се правни режим таквог судског акта у матер. смислу, који је донио у својој надлежности орган управе, разликује од правног режима обичног управног акта (који је такав у формалном и материјалном смислу). Ако се то потврди — а само у том случају има и теорија судског акта у матер. смислу и своје оправдање — мора се од те теорије и тражити, да тачно и исцрпно разложи у чему је правни режим судског акта у матер. смислу, који је донио управни орган, различан од његовог нормалног управног акта (који је једновремено управни акт у формалном и материјалном смислу).

Теорија судског акта у материјалном смислу требала би да изврши два задатка 1) да разложно утврди што је то, што чини судски акт у матер. смислу и по чему он остаје таквим, све кад га

и не донесе судски већ управни орган и 2) кад такав акт донесе орган управе, до чему се правни режим таквог акта разликује од нормалног управног акта. Теорија судског акта у матер. смислу није извршивала ни један од та два задатка. Док о другом питању расправља та теорија далеко премало (обично га посве прешћућује), о првоме далеко превише. Они који признају судски акт у матер. смислу, пише Lamprué (иначе и сам присташа те концепције), развијају „најразличитије појмове и прибјегавају да би га окарактеризирали врло разноликим значајкама“, — „нема питања гдје би владала већа конфузија и јављало се веће разилажење него у дефиницији судског акта“ (1). При томе разне концепције судског акта у матер. смислу међусобно протуслове и једна побија другу. Та теорија, гледана у цјелини, налик је на писца, који ради с обе руке: једном пише, а другом брише, што је сам написао. Тиме је и знатно олакшана критика читаве те теорије, — она треба само пазити на покрете оне руке, која брише.

Ово писање и брисање најзорније је дошло до изражаја у школи Duguit-a, и то код њена три најзначајнија представника: самог Duguit-a, Bonnard-a и Jèze-a. Нема сумње, да је теорија судског акта у матер. смислу нашла у тој правној школи (како ју је звао Nauriou, школа јавне службе) свој најбољи правни изражај, — али ту је теорија проживила и свој врхунац и свој пад. Jèze је и овдје био l'enfant terrible читаве школе (како га је означавао Nauriou), и полазећи с позиција судског акта у матер. смислу дошао стварно до закључка, да се појам судског акта може поставити само у формалном, а не и у матер. смислу. Duguit је одбио да дискутира с врло прецизним изводима Carré de Malberg-a против судског акта у матер. смислу, јер да њих двојица не говоре истим језиком (2), — али Jèze је проговорио његовим властитим језиком. Све се то Duguit-овој школи није догодило због слабих квалитета носиоца те школе, јер се ради о најодличнијим правницима, а сам Duguit се оправдано убраја међу највеће правнике почетком нашег стољећа, — већ просто због неподесности читаве концепције судског акта у матер. смислу.

2. — Концепција судског акта у матер. смислу јавља се највише у два главна облика: концепција изрицања (утврђивања) права и концепција спора. То нису само најважније такве концепције, већ се и опромна већина концепција судског акта у матер. смислу даде свести на коју од тих двију концепција. Сјачако од тих двију концепција јавља се у врло различитим варијацијама (не постоје два истакнута писца, која би имала посве једнаку такву концепцију), а оне се и међусобно комбинирају (при чему се сад више наглашава једна, а сад опет друга концепција).

По концепцији изрицања права значајно је за судски акт, да се у њему изриче (утврђује) што је право, док се у управном акту прописује неко дјело или пропуст, — типични судски акт био би

(1) La notion d'acte juridictionnel, Revue du droit public, 1946, стр. 5.

(2) Traité de droit constitutionnel, изд. 3, св. II, стр. 449—50.

деклараторан — утврђујући, а типични управни креаторан — стварајући. Но такво начелно разликовање дало би се провести само у оним системима, гдје је само правосуђе, а не и управа подведена под право, а никако у системима, гдје је заведено пуно начело законитости управе. У тим системима и управа изриче што је право, и може се највише говорити о томе, да она то чини на други начин односно другом процедуром него што то чини суд (3).

Онда се, с обзиром на начело законитости управе, читава та концепција ублажује, па се каже, да је сврха судског акта реализирање права, а управног реализирање одређених друштвених задатака. Но то је чиста вербалистика. Право изражава увијек неке друштвене интересе или задатке, па се и реализирањем права остварују и такви интереси или задаци; рјешавајући правно питање судски акт једновремено рјешава и питање друштвених односа, као што с друге стране управни акт, у систему гдје је проведено начело законитости управе, једновремено реализира и право и друштвене задатке. Читаво правосуђе, у свим његовим различним облицима, испуњава у првом реду важан друштвени задатак.

Даље је ублажење кад се каже, да се судским актом непосредно реализира право, а посредно друштвени задаци, док да се управним актом непосредно реализирају ти задаци а посредно право. Али где по томе наћи границе и одсјећи кад се ради о судском, а кад о управном акту. Узмимо за примјер типичан управни акт — дозволу (4). Да ли се дозволом непосредно реализира право, а посредно друштвени интерес или обрнуто? И ако већ узмемо у обзир ово врло неодређено мјерило (које нужно доводи до посве субјективних и произвољних закључака), можемо ли одреда све акте дозвола огласити управним односно судским актом, у матер. смислу? У погледу питања, да ли је подјеливање дозволе строго правно везано или се врши по дискреционој оцјени, сусрећемо при разним врстама дозвола дугу лjestвицу могућности, почињујући са случајевима, гдје је постављено размјерно мало законских увјета уз размјерно широко вршење дискрец. оцјене, настављајући у скали са случајевима са све више законских увјета и све већим сужавањем дискрец. оцјене и закључујући коначно са случајевима, гдје је подјеливање

(3) „En réalité, la juridiction est une fonction qui prend sa consistance moins dans le fait de dire le droit que dans la manière de le dire“ — Carre de Malberg: Contribution à la théorie générale de l'Etat, sv. 2, 1922, стр. 120.

У тексту наведена формулација не искривљује само управу, која дјелује по строгом начелу законитости, већ у карикатури приказује и правосуђе. Потоње се приказује као посве механичка и формалистичка појава, — док уистину судац примјењујући правни пропис, мора итекако уважавати друштвене односе и реалне животне проблеме, а напосе и сврху, за којом закон иде, а свако развијеније судовање, данас и у прошлости, стваралачки даље развија правни поредак.

(4) Према доминантној теорији управног права дозволом (у њемачкој теорији се обично говори о консензу) се изражава службено стајалиште к одређеном пројектираном дјеловању односно радњи, што се дозволом или одобрава или одбија. Дозволом се само потврђује појединцу право, које он већ има; он не добива неко ново овлашћење, које до онда уопће није имао (као што је ово у случају подјеливања повластице), већ се дозволом само изриче, да с гледишта јавног интереса нема затпреке за слободно вршење извјесне дјелатности.

дозволе строго правно везано. У последњем случају се очигледно „непосредно реализира право“, — али гдје ћемо то одсјећи у рече-ној дугој лествици?

По концепцији спора значајно је за судски акт, да се њиме рјешава неки спор, — чему се обично још додаје, да доносилац судског акта нема иницијативе за доношење тога акта, већ мора чекати на предлог странке. Читава та концепција уско је прикројена стварима грађанског парничног поступка, не одговара кривичним стварима, а да и не говоримо о грађанским ванпарничним стварима. Има гомила аката, који су ван сумње судски акти, а гдје нема спора, као напр. случајеви суђења о правима грађанског статуса, а рачунска судска контрола се врши аутоматски без приједлога странке (5). То је онда дјеловало на концепцију спора, да се ублажи појам спора и тврди, да то не значи, да је потребан контрадикторни спор међу странкама (6); па се каже да је довољно, да се постављени захтјев сукобљује с одређеним отпором или супротстављањем (Bonnard), или се говори о ситуацији оспоравања (Scelle) или чак о сумњи (Chaumont) (7).

Али тим ублажавањем теорија спора извлачи се из Сициле, да би упала у Харибду. Олакшава се ствар на страни судског акта, али маса аката, који се сматрају обичним управним актима, постају судским у матер. смислу. И у правном поступку сусрећемо ствари с контрарним странкама, гдје између самих странака постоји директни однос, тако да је положај тих странака врло сличан положају странака у грађанском парничном поступку. Ако се сада управни акти донесени у таквим случајевима огласе судским актом у матер. смислу, онда се додуше с тиме противници појма таквог акта не би могли сложити, али тај изузетак не би био ни тежак ни велик. Али по реченим ширим формулацијама дошле би под појам судског акта и управне ствари с колидирајућим странкама, гдје странке не стоје додуше у међусобном односу, већ свака за себе у посебном односу према органу, који има донијети акт (било да једна странка нешто од органа тражи, а друга се томе противи, или обје у међусобној колизији, траже исту ствар). Ту би већ врло велик број управних аката добио значај судског акта у матер. смислу. Чак би се по тим формулама могле као судски акт захватити и неке једностраначке ствари. Укратко, ако се ове формуле узму озбиљно и точно примијене, просто је непредвидиво, гдје ће се ту стати и који ће големи број управних аката постати судским ак-

(5) Два највећа антипода у питању појма судског акта, Duguit и Carré de Malberg, слажу се ипак у томе, да су тзв. *jugements d'expédient* судски акти, иако се њима само констатира споразум странака, те томе даје значај аутентичности и извршни наслов.

(6) Кад би се то тражило, онда према француском праву не би ни пресуда, којом се рјешава спор о законитости управног акта, била судски акт, — будући да се тамо тај спор не води међу странкама.

(7) Chaumont у чланку *Esquisse d'une notion de l'acte juridictionnel*, *Revue du droit public*, (1942) тврди, да судска функција претпоставља сумњу о важењу неког правила или о ситуацији, насталој у прошлости. Носилац сумње је онај који тражи право, али не смета ништа, да сам судија покреће сумњу и да ју рјешава.

тима у матер. смислу. А све то само зато, да се задовољи теорију судског акта у матер. смислу. *Fiat teoria, pereat mundus!*

Ако би за појам судског акта у матер. смислу имала бити одлучна унутрашња природа тога акта, онда је већ из самог методолошког разлога неистправно у вањском поводу за доношење акта гледати његову значајку. Не може се елементом, који је ван самог акта, тумачити унутрашња природа тога акта. Кривична пресуда не губи ништа на значају судског акта, ако је отпао сваки спор, јер је окривљени све признао и ништа не приговара оптужници; за судски значај пресуде о растави или ништавости брака је посве ирелеватна околност, да ли по томе питању постоји међу брачним друговима спор или су они потпуно сугласни; па у самом грађанском парничном поступку могу се странке у цјелости нагодити и пресуда може се изрећи на темељу њихове нагоде, тако да је отпао сваки спор. Ако у управне ствари унесемо као критериј момент спора долазимо до пуне конфузије. По томе би напр. дозвола, чијем доношењу нека лица приговарају (а то није тако риједак случај), тако да се ти приговори морају у самом акту ријешити био судски акт у матер. смислу. Грађевинска дозвола доносена без приговора био би управни акт у матер. смислу, а иста таква дозвола, у којој су рјешавани такви приговори, судски акт у матер. смислу. Управни акт донесен у вишем степену поводом жалбе био би судски акт у матер. смислу (8), све иако је првостепени акт био управни акт у матер. смислу. Итд.

Као још једну значајку судског акта у матер. смислу узимље теорија и околност, да се њиме рјешава неко субјективно право (9). При томе се најчешће ова значајка не узимље самостално, већ се додаје како концепцији изрицања права тако и концепцији спора.

(8) Исто се мора узети, бар што се тиче правне жалбе, и према концепцији изрицања права. Тако напр. у француској теорији Lampué: *нав. чланак, стр. 35; Laubadère: Traité élém. de droit admin., 1953, стр. 157; једнако уз мало ограничење и сам Bonnard.*

(9) У теорији је овај елемент у појму судског акта у матер. смислу подвргао успјешној критици сам Duguit. Он је у свом првом великом дејлу *L'Etat, le droit objectif, et la loi positive, 1901*, и сам сматрао, да судска функција интервенира само по питању субјективног права, да судца само утврђује постојање односно непостојање субјективног права, али да никад не ствара нову ситуацију. То га је онда, уз остало, и навело на то, да је за кривичну пресуду — гдје судца утврђује повреду закона, а не субјективног права, те ствара нову ситуацију — тврдио, да се ради о судском акту с формалног, а не и с материјалног гледишта. Слично је и за спор о законитости управног акта, гдје се такођер не покреће питање повреде субјективног, већ објективног права, тврдио, да се ради само о судском акту с формалног гледишта. Пет година касније Duguit аутокритички забрањује ову своју ранију тезу с реченим наопаким консеквенцијама. Ту он сада тврди, да за суђење није уопће потребан никакав спор, и да се судити може како о субјективном тако и објективном праву. Постоје двије јурисдикције: 1) кад судца суди о ситуацији субјективног права (Duguit се оградају од тога, да овдје говори о спору), — субјективна јурисдикција и 2) кад он суди о повреди објективног права, — објективна јурисдикција. У радњи се даље приказују случајеви такве објективне јурисдикције, а међу њих убраја нарочито и спор о законитости управног акта (о томе поближе моје Управно право ФНРЈ, књ. I, 1955, стр. 252—3). Анализа те објективне јурисдикције један је од најлепших прилога правној теорији. Duguit је сматрао, да ће се објективна јурисдикција у будућности још више умножити, јер је то нужна последица ширења „социјалистичке концепције права“ према „индивидуалистичкој концепцији“.

3. — Као што је напријед речено, размјерно највећи дрилот теорији судског акта дала је школа Duguit-a(10).

Duguit при утврђивању судског акта у материјалном смислу полази са стајалишта концепције изрицања права, а бацајује концепцију спора. Административна функција се не може уопће описати према сврси, за којом иде управа; све држ. функције иду за истом сврхом и поједини акти тих функција могу се окарактеризирати само њиховом унутрашњом разликом, а никако помоћу неке њихове сврхе, — ма какав био акт, сврха је увијек иста. За суђење није битно неки спор, потребан је само неки захтјев (*prétention*, *Anspruch*): неко претендира, да је нешто противно праву. То може бити комулдраго и појединац или чак сам службеник по службеној дужности, јер налази да је повређен закон и да треба повреду у јавном интересу репарирати. Основно је за суђење да постоји неко правно питање, које треба ријешити. За разлику од управног акта, судски акт предлежи само онда, ако он иде непосредно за тим да ријешити неко правно питање: ако акт иде за нечим другим, а рјешавање правног питања је само средство, а не циљ, нема судског акта(11).

Дотле није Duguit дао ништа ново у теорији концепције судског акта по моменту изрицања права. Његово ново је у томе што подцртава, да се суђење не свршава тиме, да судца ријешити неко правно питање, већ је потребно и доношење акта, коме је предмет реализација донетог рјешења. Тако су у свему у судском акту битна три елемента: 1) суцу се поставља или си он сам поставља неко правно питање, које треба ријешити; 2) судца рјешава правно питање, и то рјешење, има снагу легалне истине и 3) судца повлачећи нужне логичне посљедице тог рјешења иде за његовом реализацијом(12). То што даје судском акту специфични значај и што

(10) Duguit нав. *Traité, L'acte juridictionnel*, *Revue du droit public*, 1909; *Bonnard: La conception matérielle de la fonction juridictionnelle — Mélanges Carré de Malberg*, 1933, *Le contrôle juridictionnel de l'admin.*, 1934, стр. 19 и д., 78 и д., *Précis de droit, admin.*, изд. 4, 1943, стр. 64 и д.; *Jéze: L'acte juridictionnel*, *Revue du droit public* 1909, *Principes gén. du droit admin.*, св. I, 1925, стр. 48 и д.

(11) У том диференцирању се је Duguit несумњиво сплео с простог разлога, јер се у систему, гдје је проведено начело законитости управе, не може више тражити специфично обиљежје судске функције, по којој се ова разликује од управне, у изрицању права или рјешавању правног питања. У првом издању свога Уставног права из 1911 налазио је Duguit да је значајка судског акта у силогизму: подвођење конкретног случаја под правно правило и повлачење закључка. На оправдани Јеџе-ов приговор, да истим силогизмом оперира и управа, Duguit одговара, да судца констатира и одавље повлачи посљедицу, док да управа поступа обрнуто. Јеџе му с правом одговара, да је то капа бијела и бијела капа (Јеџе: нав. *Principes*, биљ. да стр. 51—3). У 3 издању своје 2 књиге Уставног права Duguit најприје (стр. 291 и д.) тврди, да се поједине држ. функције не могу окарактеризирати неком својом посебном сврхом (како смо то у тексту напријед навели), а касније уједаред (стр. 424 ид.) узима за одлучно баш ту сврху и код судског акта је констатација сврха самог акта, а одлука само средство, да би се получила та сврха, а код управног акта обрнуто, констатација само средство, да би се дошло до одлуке, која је права сврха акта. Остављајући све остало, како се може у пракси по овом мјерилу „капа бијела“ и „бијела капа“ доћи до разликовања, да ли се ради о судском или управном акту у материјалном смислу?

(12) Нав. дјело, стр. 431.

га разликује од управног акта јесте „неразрешиво и логично сједињење“ (*l'union indissoluble et logique*) констатације и одлуке(13); одлука сама за себе је управни акт; док констатација сама за себе није уопће ништа у праву, јер нема правног ефекта. Подвлачење сједињења ова два елемента у судском акту је углавном исправно, и ту Duguit-ова теза уноси прогрес у теорију судског акта. Али не може се никако разумијети, да би у томе лежала особина судског акта према управном акту, у коме сусрећемо исто сједињење, — осим да поновимо жонглирање (биљ. 11) с „капа бијела“ и „бијела капа“. Једнако је претјерано тврђење, да сама констатација није уопће правни акт, јер да нема правног ефекта. Уистину тај ефект постоји и код многих чисто деклараторних аката (иако је тај правни ефект слабији неголи код судских аката, који садржавају и одлуку) и таквим актима се не може порећи значај судског акта(14).

Bonnard се одијелио од Duguit-а у одређивању судског акта у матер. смислу и вратио се концепцији спора и субјективног права. Мора се одмах рећи, да је тиме читава концепција судског акта у матер. смислу бачена унатраг(15). Према Б. захваљује посебна судска функција своје постојање ситуацији спора и она интервенира само по захтјеву, кад интересирани изјаве потребу, да се спор докрајчи. Но тај спор узима Б. у ширем смислу, не тражећи контрадикторни спор међу странкама, већ сматра спором „чим се постављени захтјев сукобљује с одређеним отпором или супротстављањем“ (*resistance ou opposition*)(16). Једнако Б. и врло проширује појам субјективног права. Напротив Б., уз малу коректуру (која је и исправна), усваја идеју Duguit-а, да је судски акт сложен из два дијела (констатација и одлука). Према Б. је судски акт нормално сложен из два дијела и у том случају се одлука спаја с констатацијом у нераздрживо јединство; но констатација је есенцијелни дио, без које нема судског акта, док изузетно може бити судски акт (код често деклараторних аката) и без одлуке(17). Резимирајући Б. дефинира судски акт као такав акт, „који изазван спором о неком субјективном праву, које је оспорено или повријеђено, има за објект да уклони тај спор доносећи констатацију о постављеном правном питању и додајући томе, за случај потребе, одређену одлуку као логичну посљедицу констатације“(18).

(13) Ibidem, стр. 443.

(14) Као примјер се могу навести чисто деклараторни акти, којим се рјешавају управни спорови, — моје нав. Управно право, стр. 249—51, 260.

(15) Доследно и поједина питања. Тако је напр. било много логичније Duguit-ово тумачење спора о законитости управног акта као објективног спора, неголи Bonnard-ово као субјективног.

(16) Contrôle, стр. 24.

(17) Међутим у француској литератури подржава и даље доста писаца тезу Duguit-а, да судски акт има безусловно два дијела, тако напр. Duez-Debeyre: *Traité de droit admin.*, 1952, стр. 200; Lampué: нав. чланак; Laubadère.

(18) Нав. чланак, стр. 29.

Jèze стварно бабацује уопће појам судског акта у матер. смислу и поставља такав у формалном смислу. По њему је судски акт „манифестација воље, у вршењу легалне власти, којој је објект утврдити неку правну ситуацију (генералну или индивидуалну) или чињенице, са снагом легалне истине“ (19). Есенцијелно је код судског акта констатација, али само она констатација је судски акт, која има снагу „легалне истине“. Да ли ће судски акт имати ту снагу не зависи од унутрашње природе акта (како би то досљедно имало бити по концепцији судског акта у материјалном смислу), већ само од воље законодавца (20). Са стајалишта теорије судског акта у матер. смислу то није само пуна хереза, већ и логична грешка, јер се као значајка акта поставља оно, што је само његова посљедица (21).

Но школа Duguit-ова није стала на описана три размислажења. Уважени присташа те школе, Scelle додаје још и трећу тезу, — тако, да се може рећи, да се та школа у теорији судског акта разишла на све четири стране свијета (22). Scelle даје мјешовиту концепцију судског акта, уједињујући материјалне и формалне елементе, при чему се потоњи, у упоређењу са Jèze-ом, још и потенцирају (23).

И у нашу теорију унесен је појам судског акта у матер. смислу, углавном највише под, већим или мањим, утјецајем разних праваца Duguit-ове школе.

Према проф. Тасићу (24) судски акт је „акт корекције једног незаконитог акта“. Акт корекције значи, да се „судским актом констатују последице у случају једног противправног акта или тачније спора о таквом акту“ (25). По питању сложености судског акта ми-

(19) Нав. дјело. стр. 48.

(20) „Не смије се казати, како се то гдјекад чини, да одређена служба констатација има снагу суђене ствари, јер је пресуда акт јурисдикције у правом смислу ријечи. Напротив, јер јој (мисли се констатација) закон придаје снагу легалне истине, она сачињава пресуду... Да би се знало, ради ли се или не ради о пресуди у правом смислу ријечи, потребно је извући вољу законодавца“ — нав. чланак, стр. 670.

(21) С друге стране разумљиво, да до истог закључка као Jèze долазе и писци, који уопће бабацују појам судског акта у материјалном смислу и узимају судски акт само у формалном смислу. Тако напр. Waline (*Traité élém. de droit admin.*, изд. 6, 1950, чланак: *Du critère des actes juridictionnels*, *Revue du droit public*, 1933) полазећи са стајалишта, да се судски акт не може одредити с материјалног, већ само с формалног гледишта, закључује, да се судски акт препознаје по томе, што има снагу суђене ствари. Судски акт је кога доноси судца, а тко је судца зависи од воље законодавца, — што се манифестира нарочито у томе, да акт суца има снагу суђене ствари.

(22) Да се Laubadère — као други, данашњи истакнути заступник Duguit-ове школе — ближе изјаснио о судском акту, вјероватно бисмо добили и пети правац те школе. Он међутим у свом *Traité élém. de droit admin.*, 1953 (стр. 154—5) не улази детаљније у теорију судског акта и позитивно истиче само момент сложености судског акта у материјалном смислу (ту је ближи Duguit-у, неголи свом непосредном учитељу Bonnard-у).

(23) „— il n'y a jugement ou arrêt juridictionnel que lorsqu' il y a contrôle et déclaration de conformité ou de non conformité d'une situation litigieuse avec la règle de droit que cette déclaration est faite avec force de vérité légale, -c'est-à-dire l'autorité de la chose jugée, et cela par un agent juridique competent“ — *Manuel de droit internat. public*, 1948, стр. 688.

(24) Један покушај поделе држ. функција у формалном и материјалном смислу у Зборнику званствених расправа Јубљанског правног факултета, 1925/26 и посебан отисак, стр. 49 и д.

(25) *Ibid.*, стр. 53.

шљење проф. Тасића се додудара с оним Bonnard-a. Констатација и одлука се не могу у судском акту одијелити. Не може се никако констатација прогласити судским, а одлука управним актом, — но судски акт може изузетно бити и без одлуке.

Проф. Стјепановић, који се на теорију судског акта поновно враћао, развио је ту теорију најприје у својој докторској дисертацији(26), а напoкон и у свом *Административном праву ФНРЈ*, 1954. При одређивању појма судског акта у матер. смислу проф. Стјепановић је најближи Bonnard-у. За судски акт је најбитније докрајчивање спора, — при чему се узима спор у ширем Bonnard-овом смислу, да постоји отпор неког трећег за остваривање неке претензије. Судски акт се доноси само на захтјев(27). Судски акт је по својој битности констатација о некој правној ситуацији или правно релевантној чињеници. Начелно узима проф. Стјепановић сложеност судског акта у Duguit-овом смислу, али се слаже с Bonnard-ом, да судски акт може изузетно садржавати саму констатацију без одлуке.

Док се проф. Стјепановић при одређивању појма судског акта у матер. смислу креће у кругу концепције спора, проф. Стефановић то чини у кругу концепције изрицања права(28). Битно је за судски акт констатација, којом се рјешава постављено правно питање. Она (мисли се констатација) је дакле карактеристична за судску функцију, и по њој се она одваја и разликује од управе. Кад се у примјењивању и извршавању опћих прописа догоди нешто, што је у противности с тим прописима, потребна је нарочита интервенција надлежних држ. органа, да би се та чињеница констатирала и да би се према учињеној констатацији предузеле потребне мјере ради одстрањења повреде опћих прописа. ... Тако се судска функција састоји у одстрањивању повреда опћих прописа“(29). Усто се узима и елемент спора као потребан за судски акт, али у ширем смислу(30).

Проф. Лукић (31) долази на оригиналан начин до своје концепције судског акта, духовитом правном анализом (што му морамо квитирати и ми, који се не слажемо с његовим резултатом), — но углавном то предствља потенцирану тезу проф. Стефановића. Основна функција суда је у томе, да утврди, да ли су поједице људске радње у складу с правом или не (кад се око тога појави спор) и да одреди санкцију ако утврди да су оне противправне. „Суштина судског акта јесте само у томе што се на основу утвр-

(26) Општа теорија о Главној контроли, 2 изд., 1938.

(27) У свом првонав. дјелу (стр. 92) био је проф. Стјепановић ту блажи, па је у смислу Duguit-ових теза сматрао, да тај који диже захтјев „не мора увијек бити изван доносиоца судског акта“. У његовом нав. систему админ. права (стр. 16) нема код услова захтјева више овог ублажења.

(28) Уставно право, 1950, стр. 447 и д.

(29) Ibidem., стр. 448—9.

(30) „... спор постоји и онда, кад противно стајалиште није изричито формулирано и кад се други не јавља као странка у процесу, али баш то друго стајалиште спречава правилно остварење опћег прописа“ — ibidem, стр. 449.

(31) Теорија државе и права, књ. II. Теорија права, 1954, стр. 121 и д.

ђивања деликта изриче санкција, или се, ако нема деликта, то утврђује“ (32). Док се обично концепција судског акта у матер. смислу формира према обрасцу грађанског парничког спора, назочна је формирана према обрасцу кривичне ствари. По тој концепцији би испали из појма судског акта случајеви, гдје се уопће не ради о неким противправним радњама; то је нарочито случај код утврђивања статусних права, напр. да ли се неко има или нема сматрати држављанином одређене државе. Испадају уопће искључиво деклараторни акти, и ту се та концепција слаже с Duguit-овом.

Што се мора критички предбацити различитим концепцијама судског акта у матер. смислу није појава, што оне на врло различан начин тумаче и оправдавају ту правну категорију (то је у правној теорији честа појава и код других правних категорија), већ је и сам опсег те категорије различан према појединим тим теоријама (француским, нашим и другим). Исти акт се према једној таквој теорији има сматрати судским актом у матер. смислу, док се према другој нема сматрати таквим. Поједини писци према својим, више или мање, произвољним формулацијама по милој вољи проширују или сужују појам судског акта у матер. смислу. Какву вриједност може уопће имати правна категорија, које опсег може сваки писац по милој вољи друкчије одређивати?! У томе је Ахилова пета теорије судског акта у матер. смислу.

4. — Али теорија судског акта у матер. смислу има још и другу ранљиву пегу, тако да сиротица храмље на обе ноге. Тај је недостатак у томе, што та теорија никако не успијева да развије, у чему је посебан правни режим судског акта у матер. смислу, — а без тога нема читава та теорија, као правна категорија, никаква оправдања. Конкретно изражено поборници те идеје требали би напр. точно навести у чему се правни режим управног акта, који је по њиховом схваћању с формалног гледишта — управни, а с матер. судски акт, разликује од нормалног управног акта, који је то с оба гледишта. То би били нарочито дужни да учине обрађивачи управног права, који заступају концепцију судског акта у матер. смислу (33).

Истину ми код заступника теорије судског акта у матер. смислу сусрећемо врло ријетко, да се досљедно разлаже посебни правни режим таквог акта, — већ више се набрајају случајеви кад и за такве акте важи нормални режим управног акта у формалном смислу (као у напријед наведеном случају дизања управносудске

(32) Ibid., стр. 129.

(33) У пракси могу настати највеће компликације при примјени концепције судског акта у матер. смислу, кад се она почиње озбиљно водити. Тако је напр. јудикатура Држ. савјета старе Југославије одбијала тужбе против таквих аката управне власти, у којима се врши „судска власт“, као напр. полицијско-казнене одредбе (поближе у бил. 7 на стр. 265 мог нав. Управног права). Да су суци тог нашег ранијег Држ. савјета читали Duguit-а и Bonnard-а, видјели би да ови не искључују правносудску тужбу у таквим случајевима. Али од њих се није могло ни тражити, да читају страну литературу, већ су им то требали разјаснити домаћи писци, који заступају концепцију судског акта у матер. смислу.

тужбе и уопће улагања правних лијекова). Ту се својевремено часно одвојио Bernatzik, и пошто је одлучно огласио, да се у правно-деклараторном акту ради о изрицању права, дакле о иманентној судској функцији, повукао је закључак, да се са сваким таквим актом; па и кад се ради о формалном управном акту, мора везати идеја правне снаге(34).

У француској правној теорији је права догма, да судски акт има „снагу суђене ствари“(35), — то признају сви, од Carré de Malberg-a до Duguit-a. Али велике разлике постоје у тумачењу те појаве. Разумљиво је, да велики дио теорије, који одбацује појам судског акта у матер. смислу, узима снагу суђене ствари као правну посљедицу самог судског акта (у формалном смислу према језику теорије судског акта у матер. смислу). Jèze — а он у томе има доста присташа (навели смо већ напријед Waline-a) — преокреће читаву ту каузалну везу и није снага суђене ствари посљедица судског акта, већ акт, коме закон даје ту снагу, постаје тиме судски акт. Логички би се очекивало, да француски писци, који заступају концепцију судског акта, у матер. смислу, вежу уз такав акт и снагу суђене ствари. Далеко од тога! Најприје код неких од тих писаца уз најбољу вољу не можемо докучити, да ли имају код тог питања у виду судски акт у формалном или материјалном смислу; Bonnard резолутно тврди(36), да се снага суђене ствари односи само на акте, који су судски са сва три гледишта: материјалног, органског и формалног; Lamprué сматра начелно да снагу суђене ствари даје судском акту закон, и да она не произлази логички из садржаја самог акта(37). Али шта нам онда преостаје од читавог правног режима судског акта у матер. смислу, ако ни снага суђене ствари није логична правна посљедица самог таквог акта (јер неке друге правне посљедице француска теорија судског акта у материјалном смислу уопће не наводи)? Који би други правни ефект уопће имао судски акт у матер. смислу, ако њиме није везана ни снага суђене ствари? А уистину ни нема такве везе, па су потпуно у праву Jèze, Waline, Lamprué и други у француској правној теорији, који сматрају да снага суђене ствари зависи искључиво од

(34) У djелу *Rechtsprechung und materielle Rechtskraft*, 1886, и посебно мишљење за 26. њемачки Juristentag, Verhandlungen des 26. deut. Juristentages, св. II, 1902, стр. 32 и д. И баш захваљујући тој својој консеквентности Bernatzik је извршио велик утјецај на идеју правоснажности управних аката; иако се, како ћемо још ниже видјети, аустријска теорија и законодавство одмакло од његовог начелног разликовања у питању правоснажности између деклараторног и конститутивног управног акта и протеже идеју правоснажности једнако на све такве акте.

(35) Француски писци перхоресцирају израз правоснажност (што одговара њем. *Rechtskraft*), а то има и своје пуно оправдање, будући да правоснажност (њем. *Rechtskraft*) и франц. снага суђене ствари или легалне истине не означају исто (о томе напр. Bonnard: *Contrôle*, стр. 85—86). Зато се и ја консеквентно, кад говорим о франц. теорији, служим франц. терминологијом, а избјегавам термин правоснажан.

(36) У нав. чланку стр. 11 и 23. Тај став Bonnard-a, који је у првом реду писац управног права, врло је разумљив, јер у самој теорији француског управног права нема никога, ко би давао снагу суђене ствари управном акту, који је судски акт с материјалног гледишта.

(37) Нав. чланак, стр. 54 и д. Затим Л. нарочито расправља, по којим знацима се може препознати ова воља закона, кад није изријеком наведена.

воље закона. Категорија, која уопће нема правног ефекта, не може бити ни правна категорија; она не само да није ни од какве користи, већ уноси само збрку у правно резонување.

Проф. Стјепановић, пошто је утврдио, да је у судском акту битно констатација, каже: „Та констатација нормално има позитивним правом признату снагу законске истине — непроменљивости, али то је само нужна последица улоге судског акта као акта корекције права, а није само по себи његова битна карактеристика“ (38). Аутор говори овдје о снази законске истине (према франц. правној терминологији) и нас би више интересирало, да нам каже, у којој је вези судски акт у матер. смислу са правоснажношћу. Аутор у истину касније (стр. 384 ид) исцрпно расправља о правоснажности, али нигдје ову не веже уз судски акт у матер. смислу, и по њему (а то и точно одговара нашем позитивном праву) нема начелне разлике у питању правоснажности између управног акта, који има и који нема значај судског акта у матер. смислу. Али не само то. Ако пређемо у нав. дјелу опсежне партије о актима држ. управе и управном поступку нема ни словца о томе, да би управни акт, који би према ауторовом схваћању био судски акт у матер. смислу, имао ма у чему, различан правни режим, од обичног управног акта. А писац који даје начелно „превагу материјалном гледишту, јер је оно битно и примарно, док је формално разликовање секундарно и условљено материјалним“ (39), ситурно би истакао такве посебности, да их је могао наћи.

Треба, дакле, констатовати, да аутор, унаточ свом начелном ставу у прилог судском акту у матер. смислу, не може да покаже посебне правне ефекте таквог акта, тако да би се правни режим управног акта, који је судски у матер. смислу, у одређеном питању, разликовао од управног акта, који је, према његовој концепцији, управни акт у формалном и материјалном смислу. На појаву, да је неки управни акт оно, што теорија каже судски акт у материјалном смислу, наше позитивно право (а тако је то и другдје) не надовезује никакве правне посљедице. А било би и врло ненаучно надовезивати такве правне посљедице, док постоје тако велике различности у одређивању самог појма судског акта у матер. смислу.

5. — Главно и правно најрелевантније, што се крије иза теорије судског акта у матер. смислу (или бар велике већине те теорије) јесте идеја, да је судски акт деклараторан, а управни креаторан (конститутиван). И разлике у правном режиму судског и управног акта у реч. матер. смислу су разлике у правном режиму деклараторног и конститутивног акта. Како једне и друге акте доноси и суд и управа (40) (разлика је само у томе, што код суда пре-

(38) Нав. Админ. право, стр. 16.

(39) Ibid., стр. 8.

(40) У француској цивилистичкој правној литератури добро истиче конститутивне пресуде Mazeaud (De la distinction des jugements déclaratifs et des jugements constitutifs de droits — Revue trim. de droit civil, 1929) и своди их на само римско право (стр. 18), те побија стајалиште неких француских писаца, који поричу конститутивне пресуде.

владавају деклараторни, а код управе креаторни), посиже се за материјалним појмом судства и управе, по коме би деклараторни акти ишли под такав појам судског акта, а конститутивни под онај управног акта. Ради једноставности задржат ћу се овдје више на управним актима и узети њихово диференцирање на стварајуће и утврђујуће. Из тога ће се видјети, да читава та разлика није апсолутна већ релативна и да су разлике у правним посљедицама тих аката стварно много скромније, него што ова узима један дио правне теорије. Свакако нам није потребно, да бисмо све ово протумачили, прибјежавати конструкцији амфибије, да се у случају деклараторног акта управе ради о акту, који је у формалном погледу управни, а у материјалном судски.

Конститутивни управни акт формира (заснива, мијења или укида) правне односе (правну ситуацију), а деклараторни их само утврђује; у случају деклараторног акта одређени правни однос постоји већ отприје и задаћа је акта само да утврди то постојање, а у случају конститутивног акта нема још одређеног правног односа и баш је задаћа акта да га формира. Конститутивни акт ствара правни однос, а деклараторни рјешава смо спор или сумњу о постојању или садржају неког правног односа. Разликовање између та два акта успоређеје се(41) с опћим разликовањем између људске спознаје и дјеловања. Точнијом правном анализом појединих аката, мора се доћи до закључка, да нема искључивих конститутивних односно деклараторних аката (осим неких изузетака), — већ да уистину сваки конститутивни акт садржава деклараторне, а сваки деклараторни и конститутивне елементе.

Доносећи конститутивни акт, орган који врши управне послове мора сугласно режиму законитости најприје утврдити, да ли постоје законски увјети за доношење тога акта. Орган који доноси конститутивни акт стварно уједињује двије функције, које извршава истим актом: он формира нови правни однос и утврђује, да је то формирање правоваљано (законски исправно)(42), логички мора ово друго ићи испред првога. Ти деклараторни елементи могу у конститутивном акту бити и врло јаки, а морају се гдјекад међусобно строго разликовати. Напр. при доношењу неке дозволе рјешавају се дритовори, уложени против доношења дозволе, и рјешење, којим се издаје дозвола, има конститутивни значај, а рјешење о уложеним приговорима деклараторни. Тамо гдје важи начело законитости управе немогуће је замислити искључиво конститутивни акт, који би се доносио посве арбитрарно, тако да не би било потребно утврђивати законске увјете за његово доношење. У режиму законитости управе не постоји акт слободне оцјене у том смислу, да би та слободна оцјена важила скроз за све дијелове акта и да у њему не би било никаквих деклараторних елемената. Искључиво конститутивни правни акт дао би се, у режиму законитости управе замислити само тако, да се реч. двије функције (формирање новог

(41) Coester: Die Rechtskraft der Staatsakte, 1927, стр. 14.

(42) О томе исправно анализа код Coester-а: нав. дјело, стр. 77 и д.

правног односа и утврђивање законских увјета за то формирање повјере и разним органима, и пошто је један утврдио постојање потребних законских увјета, да други на основу тога доноси сам конститутивни акт (али и у том случају је потребан минимални деклараторни елемент у утврђивању властите надлежности).

И деклараторни акт садржаје по правилу конститутивне елементе(43). И утолико је напријед описана формула Duguit-a о сложености судског акта тачна. Циљ деклараторног акта је да дјелује забудуће, јер актом утврђени правни однос има се и забудуће сматрати каквим је утврђен; деклараторни акт нема за сврху да само платонски утврди неки правни однос већ да га и реализира, напосе да даде правни наслов за принудно извршење. Тако деклараторни акти садржавају многе конститутивне елементе. Пресуда напр. на неко чињење садржава нужно два елемента: деклараторни о самом правном односу и конститутивни, који изриче што је дужник дужан учинити, у коме року и на који начин. Тих конститутивних дијелова може у том акту бити тако много, да се може и препирати о томе, да ли треба акт као цјелину сматрати конститутивним или деклараторним(44). Али за разлику од искључиво конститутивних аката, посве су могући — како смо већ напријед видјели — искључиво деклараторни акти. Но и потоњи чине само изузетак од правила.

Уврштавање појединих управних аката у конститутивне и деклараторне није увијек ни једноставно ни лако(45). Камо напр. уврстити рјешење према нашем Закону о држављанству о губитку држављанства одсутношћу. Закон је ту исцрпно прописао увјете, под којима се одсутношћу губи држављанство; ако су испуњени ти увјети, мора се донијети то рјешење, а ако они нису испуњени, оно се не смије донијети. Напријед смо говорили о дозволама и видјели смо, да на врху лествице могућности има и таквих дозвола, којих је подјеливање строго законом везано. Да ли је таква дозвола деклараторни или конститутивни акт? Наши прописи о шумама, разликују стално заштитне шуме од привремено заштитних. Проглашење шума за привремено заштитне има очигледно конститутивни значај, — али како је са стално заштитним?

Кад се уважи све напријед наведено, мора се признати оправданост става оних писаца, који тврде да границе између конститу-

(43) О томе врло исправно Mazeaud: „Tout jugement déclaratif est done, dans certains de ses effets, constitutif. Jurisdiction, disait déjà Paul, sine modica coertitione nulla est“ (стр. 20) И даље: „La mission du juge est alors essentiellement active, constructive, presque constitutive“. М. даље исправно анализира, да је и свака конститутивна пресуда дјеломице деклараторна, те да судац и у тим случајевима врши улогу суђења као и кад рјешава спорове.

(44) Тако се напр. у Француској много препире о томе, да ли пресуда о накнади штете, причињене грађанско правном кривицом, има деклараторни лик конститутивни значај. Врх. суд и Duguit напр. приписују јој конститутивни значај, Mazeaud и неки други писци деклараторни, док трећи посредују између та два екстремна стајалишта, узимајући да је пресуда деклараторна, што се тиче начела дужности репарације, а конститутивна што се тиче одређивања износа те обавезе.

(45) Исто вриједи и за судске пресуде, — о томе Mazeaud: нав. чланак, стр. 23 и д.

тивног и деклараторног акта нису тврде, већ да врло флукутирају(46). Мишљења сам штовише, да је Merkl у праву кад тврди, да разлика између конститутивних и деклараторних аката није апсолутна, већ само релативна(47). Будући да су у сваком управном акту помијешани конститутивни и деклараторни елементи, сматра се неки управни акт у цјелости конститутивним или деклараторним према томе, који од тих елемената превладава.

И баш та тешкоћа у разликовању конститутивног и деклараторног управног акта, принудила је праксу, да се ти акти обухваћају истим називом, а да се не називају посебно. Тако и у нас може рјешење бити и конститутивни и деклараторни управни акт. Значајан је што се тога тиче развој у аустријском управном праву. Тамо је ранија теорија и пракса много истицала разлику између конститутивног (Verfügung) и деклараторног (Entscheidung) акта и стално их означавала посебним изразима. Но то је свијесно слomio Аустриски управно-поступовни зак. из 1925 и завео за управни акт јединствени назив „Bescheid“, — што је опћенито прихваћено с великим олакшањем. У истом смислу и „одлука“ Зак. о опћем управном поступку старе Југославије обухваћа и конститутивни и деклараторни управни акт, — а исто важи и за наш данашњи термин „рјешење“.

Разликовање конститутивног и деклараторног управног акта има извјесно практично-правно значење. Само шта се и с тим значењем у правној теорији доста претјерује(48). Нарочито је своједобно у аустријској литератури Bernatzik само деклараторним актима признавао способност, да постану правоснажни. Читав је тај теоретски спор ријешено реч. Аустријски закон, који је у томе питању начелно изједначио конститутивни и деклараторни управни акт. По томе Закону управни акт, који би био неки „судски акт у матер. смислу“, нема начелно никакве друге или веће правоснажности од нормалног управног акта. Посве исто стајалиште заузео је и Закон о опћем управном поступку старе Југославије, а несумњиво је то и наше данашње позитивно право. Но то зависи потпуно од воље законодавца(49). Законодавац може и друкчије поступити и при питању правоснажности управног акта узети у обзир момент конститу-

(46) Тако нарочито Kormann: System der rechtsgesch. Staatsakte, 1910, стр. 73, — гдје су назначени и други писци истог схваћања. — И сам Bernatzik, који даје тако велико значење разликовању између конститутивног и деклараторног акта, мора признати, да се деклараторни акт већином спаја с конститутивним, и да је у многим случајевима врло тешко одредити, да ли се ради о једноме или другоме.

(47) Merkl: Allg. Verwrecht, 1927, стр. 187, Die Lehre von der Rechtskraft, 1923, стр. 222. — Merkl је ту много умјеренији него што је био његов друг у тзв. младоаустриској, Келсеновој нормативној школи, Weyr. Полазећи са стајалишта, да се код правне спознаје нема узимати у обзир каузалност, Weyr (Zur Lehre von den konstitutiven und deklaratischen Akten, Öster. Zeitschrift für öffentl. Recht, 1917) пориче „унутар строго нормативне спознаје“ разликовање између конститутивног и деклараторног акта.

(48) Што је и у управно-правној литератури исправно критицизирано, тако напр. Merkl: Verw. recht, стр. 188, Kormann: System, стр. 73.

тивности односно деклараторности(50). То питање зависи само од воље законодавца, а не од неке унутрашње природе акта. Компаративно управно право може овдје само потврдити исправност те тезе Језе-а и великог дијела француске теорије.

У начелу и правилу деклараторни акт дјелује *ex tunc*, тј. од момента кад је настао правни однос, који утврђује, а конститутивни *ex nunc*, — он дјелује само забудуће. Но то је само правило, које може имати и које има изузетке. Одређени дијелови деклараторног акта (то ће бити нарочито његови конститутивни дијелови) дјелују нужно *ex nunc*, а с друге стране може закон и извјесним конститутивним актима дати унатражно (ретроактивно) дјеловање. Као што с друге стране може закон одредити, да и деклараторни акт дјелује *ex nunc* (тако на пр. по нашем службеничком праву у већини случајева престанка службе по сили закона наступа престанак службе тек даном доношења рјешења о томе престанку).

6. — Још на једном подручју жељела би теорија акта-амфибије (посебни формални и материјални смисао) да покаже своју снагу. Ради се о посебним управним актима, која доносе лица, која нормално врше судску службу, односно о судским актима, које доносе, у посебном саставу, службеници, који нормално врше управну службу.

Што се првога тиче ради се о управи правосуђа. Вршење те управе може се дјелимично повјерити и судовима, точније суцима. У таквом случају суд односно суци не дјелују као орган правосуђа, већ као орган државне управе (не уживају судачку независност, примјењују прописе управног права итд.), и акти, које доносе у тим пословима су просто управни акти (а никакви судски акти у формалном смислу).

И обрнуто, поједина позитивна права дају службеницима управе (у посебном саставу, обично уз личне гаранције судачке независности, у посебном поступку, који је више налик на судски поступак и сл), да врше извјесне судске послове и доносе судске акте. Класичан примјер тога је у њемачком праву тзв. *Streitverfahren*, гдје се у оквиру органа управе рјешавају управни спорови и гдје те посебне формације, уз посебан поступак, врше управносудске послове. И у нас постоје нарочити органи, састављени додуше ве-

(49) Под тим не мислим само закон у формалном смислу, већ уопће сва правна врела. Тако је напр. у Француској идеја правноснажности управних аката (фран. теорија говори, као напр. *Bonnard — Précis*, стр. 110—111 — овдје о недирљивости индивидуалних ефеката управног акта) заведена праксом Држ. савјета, који пориче управном органу право, да по милој вољи опозивље ма и саме незаконите акте (ако управносудска тужба није дигнута, администрација може незаконити акт опозвати односно повући само унутар рока, у коме се диже управносудска тужба; ако је тужба подигнута, може то учинити, све док не буде управни спор ријешен). И овдје све то без обзира, да ли се ради о конститутивном или деклараторном управном акту.

(50) Тако напр. њемачки закон државице Тиринген из 1926 (*Landesverwaltungsordnung für Thüringen*) код опозивања управних аката, узима нарочито у обзир конститутивне акте (§ 143 у односу на § 142).

ћином од управних службеника, но који се могу окарактеризирати као специјални управни судови, као напр. дисциплински судови, суци и вијећа за прекршаје, експропријационе комисије. Ту се ради просто о судском акту, иако различном од оног редовног суда, и заводило би само у блудњу, кад би се ту говорило о управном акту у формалном и судском у материјалном смислу.

Да је теорија судског акта у материјалном смислу ушла у точну анализу правних посљедица њеног материјалног акта (а да не бјежи од тога као „ђаво од тамјана“), она би и сама морала увидјети, да се у напријед наведеним случајевима ради о нечем посве другом, него што су њени редовни случајеви акта у материјалном смислу. Конкретно, нешто је посве друго кад се каже, да је кажњавање због дисциплинске неуредности управни акт у формалном, а судски у материјалном смислу, него кад се то исто каже и за кажњавање дисциплинских преступа. Уистину не треба прибјежавати овом амфибијском акту, у првом случају имамо посла с управним, а у другом са судским актом.

Теорија судског акта у материјалном смислу нити је успјела да теоретски точно развије ту категорију, а нити да покаже специфичне правне ефекте те категорије. Није ни од какве користи теорији, а у правној пракси доводи само до конфузије. Чини се, да је њен једини стварни задатак, да докаже постојање материјално-функционе разлике између судова и управе, — а то је премало, да оправда своје постојање.

Проф. Иво Крбек

ОКО КАРАКТЕРА КВАЗИДЕЛИКАТА У РИМСКОМ ПРАВУ

Супротно у посткласичном праву уобичајеној подели облигација на: оне које настају из контракта, оне које настају из деликта и оне који настају *ex variis causarum figuris*(1), у Јустинијановим Институцијама(2) облигације су подељене на четири групе: оне које настају из контракта, оне које настају из квазиконтракта, оне које настају из деликата и оне које настају из квазиделиката. У одељку који говори о облигацијама које настају из квазиделиката(3)

(1) Ову поделу Дигеста (44, 7, 1 пр.) приписују Гајусовом делу *Res cotidianae sive Aureae*. Из тога би излазило да је Гајус у два разна дела дао две разне поделе облигација, јер их је у Институцијама поделио на две групе. Међутим, аутентичност и самог овог Гајусовог дела и наведеног текста оспорена је (v. Arangio — Ruiz: *Mélanges Cornil*, I, стр. 83 до 95, и *Studi Bonfante*, I, стр. 495 и сл.) па је владајуће мишљење да је ова подела облигација на три групе дело посткласичних правника.

(2) J. 3, 13, 2: „Sequens divisio in quatuor species diducitur: aut enim ex contractu sunt aut quasi ex contractu aut ex maleficio aut quasi ex maleficio“. В. такође J. 3, 14—4, 6. Интересантно је да у Дигестама ни у титулусу *De obligationibus et actionibus* (D. 44, 7), ни у даљим титулусима који говоре о појединим облигацијама није усвојена подела облигација на четири групе, него је, напротив, (D. 44, 7, 1 пр.) изрично наведена само тобожња Гајусова подела облигација на три групе.

набројана су ова четири случаја: *si iudex litem suam fecerit*, *actio de deiectis vel effusis*, *actio de positis et suspensis* и *actio adversus nautas caupones stabularios*.

Зашто су писци Јустинијанових Институција издвојили само(4) ове четири пеналне тужбе и створили од њих посебну, четврту, групу облигација, остало је необјашњено у Институцијама, нити се до данас успело наћи задовољавајући одговор на то питање. Међу многим теоријама које су о томе створене, у новије време често се среће мишљење да су то били разлози симетрије(5): писци Институција су издвојили само ове случајеве и створили квазиделикте да би у оба случаја добили број четири или да би тиме створили категорију облигација која би симетрично одговарала категорији квазиконтракта. Иако се број четири врло често среће у Јустинијановим класификацијама(6), иако симетричне класификације имају велика мнемотехничка преимућства (Институције су уџбеник!), ипак се с правом може поставити питање да ли је то случајност и, ако није, шта је Јустинијанова комисија била спремна да жртвује да би постигла ту симетрију, односно да ли ју је постизала и на штету логичности својих класификација. Судећи по томе што се у делима Јустинијанове комисије, па и у самим Институцијама, срећу и многи други бројеви при набрајањима и класификацијама(7), несумњиво је да она није по сваку цену желела постићи симетрију. У сваком случају симетрији као решењу можемо прибећи само онда ако заиста не успемо да нађемо друге разлоге који су руководили комисији при издвајању квазиделиката.

Да ли се могу наћи, да ли су постојали други разлози који су руководили Јустинијанову комисију? Другим речима: у чему су Јустинијанови правници видели сличност и разлику између облигација које настају *ex delicto* и оних које настају *quasi ex delicto*?

Иако се овим питањем бавио релативно мали број писаца, изнето је неколико гледишта. Њихова заједничка карактеристика је у томе што разлоге издвајања ове четири облигације у посебну категорију — квазиделикте — траже у њиховој унутрашњој вези, у њиховој заједничкој особини која их спаја у целину. Они полазе од претпоставке да нека заједничка карактеристика чини од ова четири случаја посебну врсту облигација, која је као целина, због те заједничке карактеристике, издвојена из деликата. Зато су сви њихови напори управљени на то да открију ту заједничку особину квазиделиката.

(3) *Quae quasi ex delicto nascuntur* — J. 4, 5.

(4) Преторских писаних тужби иначе има много а међу њима неколико таквих које су, по мишљењу многих (в. Girard: *Manuel* (7), стр. 673 пр. 1) сличне са ове четири.

(5) В., например, Perozzi: *Le obbligazioni romane*, стр. 150—152; Chastaignet: *La notion de quasidélit*. These 1927, стр. 78 и сл.; Giffard: *Précis de droit romain*, II (1934), стр. 223; Хорват: *Римско право*, II (1953), стр. 126.

(6) Тако например: има 4 врсте контракта, постоје 4 реална и 4 консенсуална контракта, у Институцијама се помињу само 4 облигације које настају *ex delicto*, постоје 4 врсте легата, облигације се гасе на 4 начина, постоје 4 врсте стипулација итд.

(7) Тако напр.: вербалних и литерарних контракта нема 4, наводи се 7 квазиконтракта (J. 3, 27), наводи се 5 подела тужби (J. 4,6) итд.

1. По транзиционалном схватању(8), које је преко Потјеја ушло и у француски Code civil (art. 1383), ова четири случаја су издвојена из деликата зато што се за одговорност њихових извршилаца не тражи намера да се нанесе штета (dolus) — што је по њиховом мишљењу битна карактеристика деликата, — него непажња (imperitia — culpa). Другим речима: док у свим другим случајевима наношења штете другоме недозвољеном радњом, извршилац одговара само ако је то извршио са намером, у ова четири случаја који су издвојени у квазиделикте, извршилац је одговарао иако је радњу извршио само из непажње.

Анализа одговарајућих текстова и установа говори против овога гледишта: нити је culpa заједничка карактеристика квазиделиката, нити је dolus битни елемент деликата. Једино бродари, гостионичари и власници штала одговарају квазиделиктно за штете нанете гостима само онда „si modo ipsius nullum est maleficio”(9), тј. само за culpa и то culpa in eligendo јер „opera malorum hominum utuntur“. Ако су штету нанели сами или су долозно бирали намештенике, наступиле не квазиделиктна него одговарајућа деликтна одговорност (damnum iniuria datum, rapina итд.). У свим другим случајевима квазиделиката ствар стоји друкчије. У случајевима de deiectionis vel effusis и de positis et suspensis нема никаквог значаја да ли је радња извршена долозно или кулпно: корисник стана ће одговарати квазиделиктно без обзира на то да ли је он сам извршио радњу која је проузроковала штету(10) и да ли је онај који је то учинио делао долозно или кулпно. Сигурност уличног саобраћаја је захтевала да се оштећени или угрожени ослободе обавезе истраживања извршиоца и доказивања његове кривице и да им се омогући најједноставнија заштита(11). Зато је одговорност пребачена на корисника стана, који је дужан да накнади штету без обзира ко је извршилац дела.

Највише тешкоће присталицама овог гледишта прави одговорност судије qui litem suam fecit. Могло би се узети да три већ цитирана текста(12) потврђују њихово гледиште, јер изрично кажу да ће судија одговарати „utique peccasse aliquid intellegitur, licet per imprudentiam“. Међутим, Улпијанус(13), супротно томе, тврди да

(8) В. напр. Potier: Obligations, 116; Rotondi: Scritti giuridici, II (Dolus ex delicto e dolus ex contractu nelle theorie bizantine), стр. 386—387, и III (Fonte delle obbligazioni), стр. 492; Sohm: Institutionen, (14 изд.), пар. 86, стр. 578; Czychlarz: Institutionen, (10 изд.), пар. 99, стр. 202; Keller: Röm Zivilproz., No 1083, стр. 277.

(9) J. 4, 5; D. 44, 7, 5, 6.

(10) Овај закључак заснивамо на реченици: „Plerumque ob alterius culpa tenetur aut servi aut liberi“ употребљеној у J. 4, 5, 1 и D. 44, 7, 5, 5. Истичући да у оваквим случајевима корисник стана најчешће одговара за радњу другог, Гајус је истовремено нагласио да то не мора бити увек. Осим тога овде није искључена квазиделиктна одговорност ако је он сам извршилац дела, као што је то урађено у J. 4, 5, 3 и D. 44, 7, 5, 6 за бродаре, гостионичаре и власнике штала.

(11) Да је стварање actione de positis et suspensis и actio de effusis vel deiectionis имало првенствено тај циљ може се закључити из чињенице да оштећени није био обавезан да тражи квазиделиктну заштиту. Он је могао по својој вољи употребити и одговарајуће деликтне тужбе (actio legis Aquiliae, actio iniuriarum и др.) али само против непосредног извршиоца радње. Разумљиво је да је најчешће употребљавана квазиделиктна тужба, јер је за тужиоца била једноставнија а доносила му већу накнаду.

(12) J. 4, 5, пр.; D. 44, 7, 5, 4; и D. 50, 13, 6.

(13) D. 5, 1, 15, 1.

„iudex tunc litem suam facere intellegitur, cum dolo malo in fraudem liges sententiam dixerit”(15). Овај Улпианусов фрагмент је изазвао многе дискусије. Неки аутори(15) мисле да се Улпианусов текст односи на специјалан случај који је он хтео изузетно да изузме од деликата и изједначи са судијином одговорношћу за друге прешка. Други(16) сматрају обрнуто (пошто се у фрагменту не каже ништа о томе у коју категорију облигација спада ово дело, него само даје његова дефиниција) да је реч о специјалном случају који је Улпианус хтео да одвоји од других случајева судијине одговорности и уврсти га у деликте. Поред тога што ни једно од ових гледишта није прибавило за себе довољно убедљивих аргумената, она су неприхватљива и због тога што се сукобљавају са чињеницом да не постоји никаква друга тужба сем квазиделиктне којом би странке оштећене долозном радњом судије могле захтевати од њега обештећење. Пошто је судија одговарао за штету коју је причињавала странкама немарношћу, несумњиво је, и тим пре, одговарао и за долозно причињену штету. Ако је нормално квазиделиктно одговарао само за *imprudentia*, онда је за *dolus* морао одговарати на други начин. Ако никаква друга тужба не постоји, морамо закључити да је *iudex qui litem suam fecit* одговарао квазиделиктно без обзира да ли је дело извршио долозно или кулпно. Ако су Аурее инсистирале на *imprudentia*, оне су то могле чинити да истакну да судија одговара и за немарност — израз „*licet per imprudentiam*“ овде значи: „макар из непажње“ или „иако се ради о непажњи“. Откуда пак неслагање Улпијанусова текста и других текстова, видећемо касније.

Из целе ове анализе најмање што се може закључити то је да *culpa* није заједничка карактеристика око које су Јустинијанови правници окупили случајеве које су сврстали у квазиделикте: у многим случајевима могуће је долозно извршење квазиделикта(17).

Што се тиче другог дела ове теорије — да је битна карактеристика деликата *dolus* извршиоца, она је још очигледније неоснована. Још Жирар(18) је указао да ће у многим случајевима предвиђеним у *lex Aquilia* постојати деликт *damnum iniuria datum* иако је радња извршена кулпно а не долозно. За поткрепљење овога довољно је навести два места из Јустинијанових Институција (4, 3, 3 и 4,3 14(19) и неколико места из Дигеста (9, 2,30, 3; 2,5, 1; 19, 2, 32 пр.)(20).

(14) И даље објашњава: „*Dolo malo autem videtur hoc facere si evidens arguatur eius vel gratia vel inimicitia vel etiam sordes.*”

(15) Lenel: *Edictum perpetuum* (2), стр. 163 и 216; Levy: *Privatstrafe und Schadenersatz im klassischen röm. Recht*, (1915), стр. 49; Cuq: *Manuel*, (2), стр. 590.

(16) Yvonne Chastagniet: *La notion de quasidélit*, Thèse, 1927, стр. 36—39.

(17) Утолико је Киблеров (Kübler: *Die Haftung für Verschulden bei kontraktähnlichen und deliktähnlichen Schuldverhältnissen*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung, 1918, стр. 218) закључак тачан да је код квазиделиката кривица извршиоца могућа али није нужна.

(18) Girard: *Manuel*, (7), стр. 673 пр. 2.

(19) J. 4, 3, 3: „... nam alioquin non minus ex dolo quam ex culpa quisque hec lege tenetur; J. 4, 3, 14: „... si dolo aut culpa eius homo... ita ex hoc capite ex dolo aut culpa de cetero damno...”

2. По другој теорији(21) квазиделикти обухватају случајеве одговорности за деликтне радње другогa. Одговорност за радње другогa несумњиво постоји у случају бродара, гостионичара и власника штала. Текстови изрично кажу да ће они одговарати квазиделиктно само онда ако су штету путнику нанели њихови намештеници. Ако је штета нанета њиховом радњом, они ће одговарати деликтно. Сасвим друкчије је у осталим случајевима квазиделиката. Код *actio de positis et suspensis* и *actio de deiectis vel effusis*, као што смо напред видели, станар је одговарао квазиделиктно без обзира да ли је радњу извршио он или неко други. Истина, он ће „*plerumque*“ у овим случајевима одговарати за радње „*aut servi aut liberi*“ — у таквим случајевима несумњиво је реч о одговорности за радње другогa, али то се дешава само најчешће а не искључиво(22). Према томе, код ове две тужбе одговорност за радње другогa је могућа али није неопходна.

Најтеже је ову теорију усвојити за одговорност судије, јер ту очигледно нема одговорности за деликтне радње другогa. Киблер(23) је покушао да реши ово питање правећи разлику између „правих“ квазиделиката (у које убраја све квазиделикте изузев одговорности судије)(24) и случаја судије *qui litem suam fecit*, који су Римљани само „из разлога корисности“ сврстали у квазиделикте. Међутим, то је остао само покушај.

3. Најзад, неки аутори(25) виде карактеристику квазиделиката која их је издвојила из деликата у томе што су они створени преторским правом и заштићени преторском *actio in factum*. Чињеница је да су сви квазиделикти заштићени са преторском *actio in factum*, али та чињеница не чини од њих посебну групу облигација, јер *actio in factum* се, с једне стране, употребљавала у многим другим

(20) D. 9, 2, 30, 3: *Igitur iniuriam hic damnum accipiemus culpa datum, etiam ab eo qui nocere noluist*; D. 9, 2, 30, 3: *In hoc quoque actione, quae ex hoc capitulo oritur, dolus et culpa punitur*; D. 9, 2, 32 pr.: *veluti si culpa et non dolo damnum daretur*.

(21) Demangeat: *Cours de droit romain*, II, стр. 416—417; Kübler: *op. cit.* стр. 218; Fritz Schulz: *Die Haftung für das Verschulden der Angestellten im klassischen römischen Recht*, *Grünhuts Zeitschrift*, 38 (1911), стр. 9—54; Buckland: *A Text-book of Roman Law from Augustus to Justinian* (2) 1950, стр. 599.

(22) Да би избегао ову примедбу, Fr. Schulz (*op. cit.*, стр. 49) позива се на Pernice-a који је изразио сумњу (Labeo 2, 2, 1, стр. 50, пр. 5) да је реч „*plerumque*“ интерполирана. Ако би ова сумња била основана, онда би заиста из преосталог текста излазило да се две тужбе о којима је реч могу употребити само онда ако се власник позива на одговорност за радње других лица. Међутим, та сумња није ничим поткрепљена. Напротив, из саме природе ових тужби и разлога због којих су уведене произилази да реч *plerumque* није сувишна. Уосталом на овом месту нас не интересује како је било у класичном праву — важно је да су Јустинијанови правници осетили потребу да ту реч оставе или уметну.

(23) Фр. Шулиц није ни расправљао питање карактера квазиделиката него је, расправљајући о одговорности господара за радње својих намештеника, говорио и о одговорности бродара, гостионичара и власника штала и станара за штете које причине њихови намештеници. Пошто квазиделикт *si iudex litem suam fecerit* не могу да изврше намештеници, о њему није ни говорио. Деманж је такође инсистирао само на прва три случаја.

(24) *Op. cit.*, стр. 223.

(25) Desenne: *Des obligations qui naissent des délits et quasi-délits en droit romain et en droit français*, 1874, стр. 6 и 75; Arangio-Ruiz: *Istituzioni di diritto romano*, стр. 345.

случајевима недозвољених радњи које нису у списку квазиделиката(26) а, с друге стране, има деликата (*garina*)(27) који су несумњиво преторског порекла а заштићени су са *actio in factum*. Прва примедба би се могла отклонити ако се, са Аранђо-Руицем, усвоји(28) да су четири квазиделикта набројана у Институцијама и Дигестима само као „пример квазиделиката“ а не са намером да се наброје сви квазиделикти. Друга се примедба, међутим, не може отклонити, а она је довољна да докаже погрешност овога схватања.

Као што се види, ниједно од предложених решења не може се усвојити. Њихов неуспех је истовремено и неуспех претпоставке од које су она пошла: да је квазиделикте окупила и истовремено искључила из деликата нека њихова заједничка особина. То нам, пак, даје за право да претпоставимо да четири набројана квазиделикта и немају ничега другог заједничког сем да произлазе из недозвољених радњи и да нису сврстани међу деликте. Друге, унутрашње везе између њих нема, нити је она била нужна да Јустинијанови правници начине од њих посебну групу облигација. Довољно је да сваки од њих из неких разлога, који не морају бити заједнички за све њих, није могао бити увршћен међу деликте — самим тим што нису увршћени у деликте они претстављају посебну групу: то су недозвољене радње (као и деликти) које из неких разлога (свака из свог) нису деликти.

Ако се од ове претпоставке пође, онда одговор на питање зашто су Јустинијанови правници створили посебну групу облигација *quae quasi ex delicto nascuntur* треба тражити не у њиховом схватању квазиделиката него у римском схватању деликата а за сваки поједини случај квазиделиката треба истраживати не зашто је сврстан међу квазиделикте, не тражити његове заједничке особине са осталим квазиделиктима, него тражити зашто он није могао бити сврстан међу деликте, односно које битне елементе римског схватања деликата он нема.

Ако овако посматрамо четири Јустинијанова квазиделикта, видећемо да сваки од њих има карактеристике непомирљиве са римским схватањем деликата које су учиниле да они никада нису могли бити сврстани међу деликте и поред тога што проистичу из недозвољених радњи. То је, вероватно, дало повода Јустинијановим правницима да од њих начине посебну групу облигација симетричну квазиконтрактима(29).

1) *Actio de effusis vel deiectis* је установљена, као и *actio de positis et suspensis*, ради заштите пролазника: да би се оштећени пролазник ослободио обавезе да истражује извршиоца и доказује његову кривицу. Притом, корисник стана ће одговарати подједнако без обзира да ли је радњу извршио он или неко од чланова поро-

(26) *Ulp. actio adversus mensorem qui falsum modum dixerit, actio servi corrupti, actio sepulchri violati* и др.

(27) Тако Girard: *Manuel*, (3) стр. 633 пр. 4.

(28) То би се могло можда усвојити с обзиром на чињеницу да на многим местима у Јустинијановим компилацијама набрајања нису исцрпна.

(29) Утолико може бити говора о симетрији: квазиделикти су симетрични квазиконтрактима, али нису створени „из разлога симетрије“.

дице, робова или случајних посетилаца, и без обзира да ли до њега или извршиоца има кривице или не. Баш због тога његова одговорност није могла бити увршћена у деликте. Ево из којих разлога.

Овом одговорношћу су уствари обухваћене две групе случајева: случајеви који су, по речима Дигеста и Институција, најчешћи (обични, *plerumque*) када радњу не изврши корисник стана него он „*ob alterius culpam tenetur*“; и случајеви када је радњу извршио сам корисник. Институције не праве разлику између ова два случаја у погледу одговорности, али, и ако их раздвојимо ни један од њих није могао бити сврстан међу деликте.

Првој групи случајева недостају два од битних елемената римског појма деликта: (1) По римском схватању деликтна одговорност је строго везана за личност (и то физичку личност) извршиоца деликта. Таквог схватања деликтне одговорности, које има порекло у првим почецима римскога права и његовој вези са религијом, иако се током времена ослободило својих примитивних и сурових облика, римско право се није никада потпуно ослободило. Отуда су и робови и лица *allieni iuris doli* сарах — својим деликтним радњама обавезују себе и ту обавезу носе собом мењајући господара или *pater familias*-а, или добијајући слободу; отуда се деликтне обавезе гасе услед смрти деликвента (нема више физичке личности!) а не гасе при *capitis deminutio* (јер физичка личност још постоји!); отуда је деликтна одговорност ненаследива итд. Последица или налицје овога је схватање да се деликтно може одговарати само за своје сопствене радње и то активне радње — чињење. Чак ни ноксална одговорност не тражи од *pater familias*-а да накнади штету коју је причинило потчињено му лице, нити је он обавезан да то уради, него само да уручи оштећеном деликвента, а *facultas alternativa* коју има не значи примање одговорности на себе него откупљивање деликвента. — (2) Са друге стране, Римљани нису схватили да се деликт може извршити и нечињењем. Отуда против закупца који запали закупљену вилу, може се подићи *actio legis Aquiliae* (значи његова радња се сматра деликтом *damnum iniuria datum*)(30) а против комодатара или депозитара који не храни поверену му животињу, може се подићи само *actio commodati* односно *depositi*(31). Осим тога за деликтну одговорност потребна је кривица (*dolus* или *culpa*)(32). Док контрактна одговорност познаје објективну одговорност (*custodia*) у више случајева, у домену деликата нема објективне одговорности. Радња која је дала право оштећеном да употреби

(30) D. 9, 2, 27, 9.

(31) Одговорност лекара по *lex Aquilia* која се помиње у D. 9, 2, 7, 8 и D. 9, 2, 8, рг. није у супротности са овим тврђењем јер лекар ту одговара не за нелечење него за рђаво лечење.

(32) Потребна је заправо „противправна воља“ (Mommson: *Droit pénal*, I, стр. 99) и то не само у односу на радњу него и у односу на све чињење које чине дело противправним. Зато, напр., иако је неко свестан да напада човека неће учинити *crimen laese maiestatis* ако не зна да је нападнути високи магистрат; неће учинити инјурију ако не зна да је нападнути роб; неће учинити *furtum* ако мисли да је ствар његова итд. — в. D. 3, 2, 11, 4; D. 41, 3, 36, 1; D. 41, 3, 37.

actio de effusis et deiectionis (јер то је бенефиција у односу на *actio legis Aquiliae*) може бити извршена долозно или кулпно, може чак бити неке кривице и до власника стана (напр., није ставио решетке на прозоре, није пажљиво бирао послугу), али за подизање тужбе то се не тражи, то се тужиоца ни судије не тиче — одговорност из овог квазиделикта је објективна. — Из ових разлога одговорност корисника стана за штете које причине њему потчињена или друга лица није могла бити сврстана у деликте.

У другој групи случајева, када је дело извршио сам власник односно корисник стана, ситуација је нешто друкчија. Јер: радња је његова а и кривица постоји (морао је знати да је бацање кроз прозор противправна радња). Ипак *actio de effusis et deiectionis* коју оштећени подиже против њега није могла бити сврстана међу деликте, јер се тужилац подижући тужбу против сопственика стана није морао позвати на то да је он извршилац дела, ни на његову кривицу. За успех тужбе је то индиферентно, јер он подједнако одговара било да је дело извршио сам било да га је извршио неко други. Ако је оштећени хтео да употреби баш деликтну тужбу (а то је могао урадити јер су испуњени основни услови за деликтну одговорност), он је морао употребити *actio legis Aquiliae* и доказати да је тужени извршилац дела и да је за штету крив(33).

2) *Actio de positis et suspensis* је, као и *actio de effusis vel deiectionis*, установљена ради сигурности пролазника. Као таква она је уствари полициска мера. Што су је Римљани установили у облику грађанскоправне обавезе онога који је предмет поставио, односно станара зграде на којој је постављен, да пријавиоцу плати суму новца, није много необично јер они нису правили сасвим јасну разлику између *delicta publica* и *delicta privata* (зато су, на пример, у фуртуму и инјурији видели приватне деликте, а полициским мерама врло често давали грађанскоправну санкцију). Разлози што ова тужба у Јустинијановим Институцијама није стављена међу деликте су исти као и код *actio de effusis vel deiectionis*. Но осим њих постоји још један значајан разлог, специфичан за ову тужбу, а то је: што се она подизала иако последица недозвољене радње није наступила — није наступила штета. Још је Момзен(34) указао на то да римско право не зна за покушај кривичног дела, нити је имало технички термин за њега. Исто тако римско право није познавало опасност, односно угрожавање као последицу. Деликт постоји само онда ако је радња свршена и последица (штета) наступила. Зато, на пример, Паулус(35) подвлачи „*sola cogitatio furti faciendi non facit furem*“, а затим „ако неко ради крађе продре у собу још није лопов иако је ушао ради крађе“, па се против њега не може подићи

(33) Наравно да је оштећени то врло ретко чинио јер је при *actio de effusis et deiectionis* имао да докаже једино да је радња извршена и да је штета наступила (а не и ко је извршио и његову кривицу) а усто добија два пута већу накнаду.

(34) Mommsen: *Droit pénal*, I, стр. 110.

(35) D. 47, 2, 1, 1.

actio furti, него евентуално *actio iniuriarum* или *actio de vi*(36), а инјурију ће, по Лабеовим речима(37), учинити „*non qui abducere comitem coepit sed qui perfecit tu commes cum eo non esset*“(38). Док се, дакле, код свих деликата тужба могла подићи само када је штета већ наступила, *actio de positis et suspensis* се могла употребити само онда ако обешена ствар није пала и причинила штету(39). Према томе, само онда ако постоји могућност штете — основ тужбе је угрожавање пролазника — а то значи ако штета није још наступила(40). Зато она није могла бити уврћена међу деликтне тужбе.

3) У случају *actio adversus nautas caupones et stabularios* несумњиво је реч о одговорности за туђе радње, јер се она може подићи само у случају ако оштећење путникових ствари изврше намештеници брода, гостионице или штале и ако до сопственика нема никакве кривице за ту радњу. Ова тужба дакле није могла бити сврстана међу деликтне зато што последица није наступила из њихове радње. Међутим, њихова одговорност се знатно разликује од одговорности станара у претходна два случаја, јер она није објективна већ на основу претпостављене (и то *praesumptio iuris et de iure*) кривице (*culpa*). По томе је њихова одговорност слична деликтној. То је истовремено разлог што се правила тако велика разлика између одговорности за штете које путнику нанесу намештеници, која је сматрана квазиделиктном, и оне коју нанесу страна лица (разбојници, лопови и други), која је сматрана контрактном (била је заштићена са *actio de recepto*) и почивала на претпостављеном пакту *receptum nautarum cauponum et stabulariorum*.

Одговорност бродара и власника одморишта на друмовима установљена је, нема сумње, ради заштите путника и његове имовине. Он је штету могао претрпети са три стране: или од самог бродара односно власника одморишта, или од његових намештеника, или од лица која са бродом односно одмориштем немају никакве везе. За установљење одговорности у првом случају није било никакве тешкоће: из власникове активне радње проистиче штета, значи извршио је деликт *furtum*, *damnum iniuria datum* или *rapina*. У другом случају путник може такође да употреби једну од ове три тужбе против самих извршилаца, али за њега је то тешко јер треба прво да утврди ко је извршилац а затим да доказује његову

(36) D. 47, 2, 21, 7.

(37) D. 47, 10, 15, 17.

(38) В. такође D. 50, 16, 225.

(9) Јер ако је ствар пала и причинила штету онда се може или употребити *actio de effusis et deiectis*, или *actio legis Aquiliae* или *actio iniuriarum*.

(40) У једном случају је направљен изузетак од овога правила баш зато што римско право није познавало покушај: ако лопов буде откривен у крађи па побегне остављајући ствари које је покушао да украде покрани од тога није имао никакву штету а ипак ће моћи да употреби *actio furti*. Непознавајући одговорност за покушај деликта, Римљани су, да не би остао некажњен онај који је покушао крађу, прописали да ће се крађа сматрати извршеном (да је штета наступила) чим је лопов ухватио ствари које је имао намеру да украде, па је зато одговарао подједнако било да је ствари однео или не. В. Mommsen: *op. cit.*, I, стр. 112 и II, стр. 45—46.

кривицу. Осим тога могућности наплате накнаде штете од оваквих лица су минималне. Зато је наложено власнику да може држати у служби само поуздана лица, а као санкција за ову обавезу, установљена је његова одговорност путнику за штете које му причине намештеници. Ако намештеници изврше радњу у споразуму са власником, онда је он саизвршилац па се против њега поступа као у првом случају. Ако пак он није учествовао у извршењу радње која је непосредно оштетила путника („si modo ipsius nullum est maleficio”), онда је то туђа радња па према томе не може бити речи о његовој деликтној одговорности. Али његова одговорност има ипак неке сличности са деликтом, јер је штета наступила зато што је узео за намештенике непоуздана лица — значи његовом кривицом. Зато су Јустинијанови правници ову одговорност сврстали међу квазиделикте. У трећем случају, када радњу изврше страна лица, нема ни ове сличности са деликтима (нема никакве ни претпостављене кривице власника), зато је одговорност власника базирана на претпостављеном пакту — контрактна.

4) Квазиделикт *si iudex litem suam feceri* разликују се од свих других по томе што је стара установа. Док су сви други случајеви настали у класичном и посткласичном праву и у Јустинијановом праву имали пуну примену, он је био познат још закону од 12 таблица(41), у време легисакционог и формуларног поступка је имао важну функцију и свој процват, а у посткласичном и Јустинијановом праву се задржао углавном из разлога традиције(42). Кроз цело ово време судијина одговорност није сматрана деликтном. За прекласично и класично право то се да закључити из Јулијановског мишљења да одговорност судије прелази и на његове наследнике (недоследност је једно од напогрешивих мерила којим се утврђује деликтни карактер облигације)(43). За класично и касније право то је јасно из Гајусове и Јустинијанове класификације.

Основни разлог што одговорност судије није могла бити никада сврстана међу деликте (иако је радња која ју је проузроковала несумњиво противправна) јесте тај што јој недостаје један такође основни елемент римског схватања деликта: што штета коју је су-

(41) То се закључује из таблице 2,2 у којој се само *morbus santicus* наводи као оправдање за судију који је одложио заказано рочиште.

(42) Вероватно је било и неких практичних разлога без великог значаја, можда и разлог „борбе против опадајућег морала водећих чиновника“ који је император овом установом „држао у шаху“, па је тако можда она била „политичко средство за управљање империјом“ (Hübner: *Zur Haftung des iudex qui litem suam fecit*, Iura, 1954, стр. 208).

(43) D. 5, 1, 16. Не треба да нас буни што Улпијанус тврди да то Јулијановско мишљење „vera non est et a multis notata est“, јер је врло вероватно, као што многи аутори мисле, да је Јулијанус изнео старо схватање и стару праксу (њему се грешка није могла поткрасти), која је касније напуштена. Уосталом, већ сама чињеница да је још у класичном праву била спорна ненаследивост судијине одговорности довољно указује да она није сматрана деликтном.

(44) Начин изражавања у Дигестима и Институцијама може створити заблуду као да *litem suam facere* значи радњу која изазива квазиделиктну одговорност — као да *iudex* одговара зато „што је учинио спор својим“. Међутим, *iudex* није одговарао „зато што је учинио спор својим“, него је „учинио спор својим“ зато што је извршио неку противправну радњу. *Litem suam facere* је последица а не радња. Тако Chastaignet: *op. cit.*, стр. 14.

дија имао да накнади није наступила непосредно из његове радње. Да би ово објаснили, додирнућемо два спорна питања која се у вези са одговорношћу судије постављају:

а) за које радње, која дела је судија одговарао, односно у којим случајевима *iudex litem suam facit*;

б) у чему се састојала његова одговорност, односно шта то значи учинити спор својим.

а) На прво питање дају нам одговор Улпианус и Макробиус(45). Улпианус каже да *iudex tunc litem suam facere intellegitur cum dolo malo in fraudem legis sententiam dixerit*, а Макробиус наводи говор С. Titius-а (из времена између 180 и 102 године пре н. е.) који оптужује судије сенаторе да су провели време у јелу и пићу и тек у последњем моменту са журбом отишли да изрекну пресуду и тиме се спасли да не учине *litem suam*(46). Ова два текста се несумњиво допуњају и сваки указује на другу грешку коју судија може учинити: *iudex litem suam facit* када изрекне пресуду која је противна праву (рђаво пресуди) или ако на време не обави процесне радње(47). Вероватно тиме нису исцрпљени сви случајеви(48), али је извесно да сви морају бити варијанте једне или друге од ове две судијине грешке. У време легисакционог и формуларног поступка правила се велика разлика између ове две судијине грешке. У првом случају судија ће одговарати само ако је изрекао рђаву пресуду *dolo malo*, што Улпианус изрично каже. У другом случају ће одговарати ако до њега има ма какве кривице — *licet per imprudentiam*(49). Вероватно је касније, када су у екстраординарном поступку створени правни лекови, одговорност судије промењена утолико што је и за рђаво изречену пресуду одговарао за сваку кривицу па зато Институције и Аурее ову разлику не помињу.

б) Квазиделикт *si iudex litem suam fecerit* је настао и развио се у легисакционом и формуларном поступку и у њима добио своје карактеристике. Зато одговор на сва питања у вези са њима треба тражити првенствено у том периоду. При тражењу одговара на питање у чему се састојала одговорност судије, несумњиво прво пада у очи име овог квазиделикта које није неразумљиво, нити је могло случајно настати, јер је описно. Оно пак указује да је судија који

(45) D. 5, 1, 15, 1; Macrobius: Saturnales, 3, 16, 15.

(46) *Ubi hore decem sunt, iubent puerum vocari — ut comitium eat percunctatum in foro... Inde ad comitium vadunt ne litem faciant rei.*

(47) Истина Макробиусов и Улпианусов текст се односе на одговорност судије у легисакционом и формуларном поступку, али је несумњиво да су то биле основне грешке које је *iudex* могао учинити и у екстраординарном поступку.

(48) На још неке указује Ленел (*Das Edictum perpetuum*, (2) стр. 163).

(49) Мислим да тако треба решити тобожњи сукоб између Улпианусова текста и текста Гајуса и Институција. Истина за то нема других доказа сем Улпианусова текста (а он ту није могао погрешити), али такво решење произилази и из општег положаја *iudex*-а у легисакционом и формуларном поступку. Бити *iudex* то је грађанска дужност којој се мора одазвати. Усто, то је почаст, што по римским схватањима намеће појачане обавезе и тражи појачану пажњу. Зато се *iudex* мора не само примити те дужности него и све процесне радње свршити у време и на начин како је то прописано. За обављање тих радњи не треба никаква већа стручност од оне коју је сваки грађанин морао имати. Ту су, углавном, биле у пи-

је изрекао погрешну пресуду у неком облику и обиму преузимао на себе одговорност за потраживања о којима је требало да пресуди.

Напред смо видели да се судијина грешка могла састојати или у пропуштању рокова или у рђаво изреченој пресуди. У оба случаја кривицом судије тужилац није дошао до свога права. У легисакцијом и формуларном поступку тај губитак је био ненакнадив, јер они нису познавали правне лекове. У таквим условима квазиделикт *si iudex litem suam fecerit* је претстављао неку врсту замене правним лековима. Наиме *iudex* је тада добијао своју функцију тек по закљученом *litis contestatio*. Због правила да се после једанпут закљученог *litis contestatio* не може поново покренути поступак по истој ствари, без обзира да ли је пресуда изречена или не; због преклузивног рока(50) у коме је требало донети пресуду; и због недостатка правних лекова, странке су се могле наћи у ситуацији да непоправимо буду оштећене било тиме што су судијиним кривицом прошли преклузивни рокови, било тиме што је судија изрекао очигледно рђаву пресуду. Према томе, штета коју су странке претрпеле судијиним кривицом састојала се увек у томе што су изгубиле могућност да дођу до остварења свога права. Материјална штета која је тиме наступила за странке овде је секундарног карактера. Да се из ове ситуације изађе, створена је могућност за тужиоца да понова покрене поступак, али овога пута против *iudex*-а који је својим поступцима показао (необорива претпоставка!) да је лично заинтересован за предмет — да је спор учинио својим. Судијина одговорност дакле није била установљена као службеничко кривично дело нити као деликт(51) већ као средство да странка дође до свога права које је изгубила судијиним кривицом. Отуда и назив *si iudex litem suam fecerit*, отуда судија одговара не у висини штете коју је причинио рђавом пресудом, него у висини пуне вредности спора односно *vera litis aestimatio*(52).

Судијином радњом се, дакле, врши нека врста новације и то новације у којој је промењена само једна странка (дужник), док су основ и предмет остали исти: он одговара за туђи дуг који је преузео на себе својом кривицом. У томе је битна разлика између римског схватања приватних деликата и овога квазиделикта: док

тању тачност и уредност. Сваки нехат у том погледу је несумњиво био за осуду. Међутим, судије су лаици који не морају ни познавати право. Зато имају доста прилике да изрекну погрешну пресуду. Правна сигурност и ауторитет судства би били знатно уздрмани ако би странке могле кривити судију за *imprudencia* при доношењу пресуде. Зато се у интересу ауторитета *iudex*-а (утолико греши *Hübner* када мисли да је римски судија био у горем положају од данашњег) и правосуђа уопште пресуда могла нападати само онда ако је судија погрешну пресуду изрекао доложено.

(50) По Закону од дванаест таблица пресуда се морала изрећи истог дана по заласку сунца. Према *lex Julia iudiciaria* (Gai. Inst. 4, 104) спорови између римских грађана морали су бити окончани у року од 18 месеци, а *iudicia imperio continens* морала су бити окончана за време док траје мандат магистрату који их води. Ако су странке закључиле *litis contestatio* а пресуда се не донесе у овом року, поступак се више не може покренути.

(51) На шта убедљиво указује *Hübner*: *op. cit.*, стр. 201—202.

(52) D. 5, 1, 15, 1) односно *quantum aequum iudici videbitur* (I. 5, pr.; D. 50, 13, 6 — в. *Lenel op. cit.*, стр. 168) што у овом времену никако није могло бити мање од вредности спора који је судија требало да пресуди, али је могло бити више јер су странке могле од судије захтевати и трошкове и штете које је понављање спора изазвало.

у свим деликтима деликвентова радња непосредно повређује ствар, тело, углед, слободу воље при закључивању уговора⁽⁵³⁾ и он одговара за облигацију коју је том својом радњом створио, судија одговара за једну облигацију у чијем настајању није ни на који начин учествовао, одговара за туђи дуг. Својом радњом (пропуштање рока или долозно рђавом пресудом — пропуштањем, нечињењем се не може учинити деликт!) он је „учинио спор својим“, али оно на шта ће бити због тога осуђен, што ће морати да плати (дуг о коме је требао да изрекне правилну пресуду) није последица његове радње — он није нинакоји начин учествовао у настајању тога облигационога односа који је преузео на себе. Зато он, иако „*utique recasse aliquid intellegitur*“ није одговоран „*non proprie ex maleficio*“ „*neque ex contractu*“ него „*quasi ex delicto*“.

Када су у екстраординарном поступку створени правни лекови, значај овога квазиделикта се у основи променио. Рђаво изречена пресуда и друге судијине грешке у току поступка нису више повлачили ненакнадиви губитак за странке јер су оне правним лековима могле извојевати своје право. Зато није више било потребе „учинити спор судијиним“, па се обавеза судије ограничила само на накнаду материјалне штете коју су странке претрпеле тиме што су морале чекати или употребити правне лекове. Она је опет износила *quantum aequum iudici videbitur* али никада није била *vera litis aestimatio*⁽⁵⁴⁾ — није се мерила вредношћу спора него износом штете. Истовремено се и разлика у степену кривице која се захтевала за судијину одговорност (*dolus* — *imprudentia*) изгубила. Судија је сада био професионални школовани службеник који је морао посветити исто толико пажње доношењу пресуде као и свим другим радњама у поступку, а његов ауторитет је самом установом правних лекова већ окрњен у корист ауторитета императора као последње инстанце. Зато Аурее и Институције говоре само о *imprudentia*.

У оваквим условима, карактеристике одговорности судије скоро потпуно су се приближиле деликтној одговорности. Остало је још само то да најчешће штета за странке није наступила непосредним активним судијиним деловањем на имовину странака, него његовим нечињењем које не изазива оштећење неког странкиног добра, него само изазива нове трошкове за њу и, евентуално, *lucrum cessans*. Због тога, али исто тако из разлога традиције, Јустинијанови правници нису одговорност судије сврстали међу деликте него међу квазиделикте, као што су и стипулацију задржали међу вербалним контрактима иако она то више није била.

Др. Драг. Стојчевић

(53) У ово набрајање не спада повреда права јер такву повреду Римљани нису сматрали деликтом. Зато, на пример, сметање поседа, ма којим начином било извршено, не даје право на деликтну тужбу ако не садржи у себи неки други деликт. Тек знатно касније је створен *furtum usus* али је и он схваћен првенствено као крађа плодова ствари.

(54) Зато Аурее и Институције не помињу *vera litis aestimatio*.

О ДИСКУСИЈИ О СОЦИЈАЛИСТИЧКОЈ СВОЈИНИ

У последње време, против своје воље, упао сам у центар полемике која се води о социјалистичкој својини. Изненађује ме оштрина, а понекад и лична обојеност тона којим се против мене полемише. Нећу одговарати на све ове полемике него само на четири које су се у последње време појавиле.

И. Мирко Перовић објавио је у часопису *Наша стварност* (бр. 4/1955) чланак „О социјалистичкој својини и њеном правном изражавању“. У овом чланку полемише и са осталим ауторима, ипак несразмерно много места посвећује полемици са мном.

Није лако водити дискусију са другом Перовићем. Не због тога што би било тешко наћи супротне аргументе његовим тврдњама, него зато што он своје тврдње излаже у једној широкој, неодређеној, евазивној форми. Како то истиче у самом чланку, он није пријатељ јасних, одређених дефиниција. Међутим дефиниције, и поред свих својих недостатака и своје релативне неподобности да појаве, нарочито у друштву, адекватно изразе, претстављају нужно средство научне технике (осим ако се не служимо интуицијом као извором сазнања, као што предлажу неки буржоаски филозофи). Перовић најчешће место правих дефиниција даје методолошке савете, правнофилософска разматрања и описе који често личе на правнополитичке поставке и апологезе тих поставки. Овај начин може бити успешан у пропагандно-полупаристичкој литератури, али не и у научним расправама. Притом служи се шаренилом обрта и игре речи којима још више замагљује изражене мисли (на пример, није ми јасно шта је хтео рећи својом тврдњом на стр. 411 „... наше социјалистичко предузеће... је... сем осталог не само део целине, већ и део целине...“).

Перовић открива једну своју велику методолошку грешку у прилажењу том проблему у последњој примедби (бр. 15, стр. 427) кад каже „... У досадашњој дискусији појединим дискусантима пре свега недостајало је друштвено-економских аспеката проблема, а у овом моме излагању, опет, свакако недостаје анализа његових чисто правних аспеката.“ С другим делом његове тврдње потпуно се слажем. Но ако Перовић мисли да је у том свом чланку боље објаснио „друштвено-економски аспект“ проблема социјалистичке својине него што су то урадили досадашњи дискусанти, одговорићу му да и најкрупнија монета лепог и привлачног друштвеног и економског „аспекта“ остаје само „аспект“ ако се не претвори у ситан новац свакодневне „правне технике“, „правног промета“ и разних *ius*“-ова, како то сам Перовић каже, у ситан новац који прима,

признаје и чију исправност на тај начин проверава свакодневна правна и друштвена пракса.

Сада, ако правилност друштвених и политичких „аспеката“ Перовића проверавамо кроз правне „аспекте“ које је ипак дао, видимо да није успео да да ништа што би у суштини било ново, оригинално (иако оно што је ново и оригинално не мора да буде и тачно и употребљиво). Штавише прихватио је много чега што сам и ја тврдио. Али то му ипак ништа не смета да ме због тих истих тврдњи истовремено критикује!

Илустроваћу то неким примерима.

Перовић ми замера што сам рекао да по формалној дефиницији право управљања је исто као и дефиниција приватне својине (иако сам се притом позивао на наше позитивне прописе, наводећи истовремено и суштинске разлике). А он, међутим, у примедби бр. 13, ст. 2 (стр. 425) каже: „то индивидуално „газдовање“, то право на извлачење економске користи од стране ужих колектива и појединаца, та овлашћења (економска, правна) за промет (економски, правни) — то је све што је „својинско“ на „нов начин“. А колико је тај начин „нов“ одговара у следећој реченици: „куповина-продаја, уговори и слично „коришћење“ и „располагање“ *нужно се одвијају* (подвукао А. Г.) уз важење многих принципа — економских и адекватних правних — које је поставило још римско право као правна надградња робне привреде и које и наше право као право робне привреде мора консеквентно да респектује.“ Он даље у истој примедби каже: „кад апстрахујемо, међутим, његову друштвену садржину, остаје разлика „само“ у обиму располагања“. Потсетићу друга Перовића да управо у мом чланку који он цитира, ја сам рекао да је разлика између права управљања као грађанског права и приватне својине класичног буржоаског права у обиму, квалитативно новом обиму ограничења коришћења и располагања од стране јавноправне компоненте социјалистичке својине.

Врло је нејасно шта уствари Перовић схвата под социјалистичком својином. Он на једном месту (стр. 413) алудира на то да својина код нас одумире. Ипак, то схватање не формулише јасно. Он каже: „Садањи облик, социјалистичка својина... заводи нову, друштвену власт над средствима за производњу са циљем да се она — на одређен начин — у друштву користе а да при томе *нису ничија својина* (подвукао А. Г.) већ једно такорећи општеномодно добро...“ Пошто је изнео једну овакву мисао која је до недавно била прилично раширена и прихваћена, он на њој не инсистира нити је брани. Баш обротно, на претходној страни даје другу дефиницију која је супротна овој: „Социјалистичка својина је, дакле, укупност и јединство ових друштвено-економских организација и присвајања која она врше у име друштва ових „субјеката“, повезаних јединством планова и закона, јединственим карактером, припаднишвом читавом народу, садањима па на изванредан начин може се рећи и будућим његовим генерацијама“. Искрено говорећи,

не разумем све елементе ове дефиниције. Разумем, рецимо, кад Маркс под својом подразумева укупност производних односа датог друштва. Али да својина истовремено буде, на пример, и укупност друштвено-економских организација, — то никако не могу да схватим. Али мени је у овој дефиницији битно то што социјалистичка својина има својих субјеката, а то се противи његовој раније наведеној тврдњи.

Истина, он реч „субјект“ ставља скоро увек под наводнице, исто тако као, на пример, и речи „социјалистичка својина“. Он одмах мало даље (стр. 413) каже „нови друштвени односи на бази друштвене својине паказују да на стари начин нико није субјект, те да таквог субјекта и уопште субјективитета — и нема.“ (А шта је онда са остацима робноновчаних односа који, као што сам горе навео, и по самом Перовићу „и наше право, као право робне привреде мора консеквентно да респектује“?) Па даље каже: „Но мислим... да постоје субјекти на нов начин, у новом смислу, који одговара новим друштвеним условима и односима.“

Било би интересантно да је Перовић и показао како ти нови субјекти и нов субјективитет постоје на нов начин. То би био допринос правној науци. (Потсећам само да су досадашњи покушаји да се појам субјекта елиминише из права претрпели у правној теорији неуспех.) Субјект права и у нашој досадашњој теорији и пракси, исто тако као и у класичном буржоаском и римском праву не значи ништа друго него бити носилац права и обавеза, имати овлашћења и дужности. Према томе, и појам субјекта социјалистичке својине значи исто: имати овлашћења и обавезе поводом присвајања објеката те својине, а пре свега оруђа и средстава производње. А ако Перовић мисли да су ти субјекти добили с тим присвајањем нова овлашћења и обавезе које не познају ранија права, онда се с њим потпуно слажем, то сам и ја у својим чланцима стално наглашавао; али то онда није ништа нарочито **већ** једна опште позната истина с којом се и остали слажу.

Но да и Перовић на другом месту схвата субјекте на стари начин види се из следећег (стр. 412): „Средства за производњу припадају друштву. За правни промет, међутим, морају се јављати конкретне економско-друштвене и друге организације као носиоци права и обавеза, као титулари права, субјекти. Њихова права и овлашћења на средствима за производњу и производима рада се у суштини садрже у томе што им обезбеђују напред изложено „присвајање“ у име себе (подвукао А. Г.) и у име друштва.“ И он на стр. 410—412 заиста и набраја те субјекте који присвајају, дакле, не само у име друштва него и у „име себе“. И сада као субјекте социјалистичке својине означава предузеће, комуна, народну републику и федерацију. С тим се ја потпуно слажем са Перовићем. И ја сам то учинио у својим ранијим чланцима (*Економист*, бр. 5/1953, стр. 20 и сл., *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 4/1954, стр. 392). Али шта ово значи ако не подељену својину? Да је то тако и сам Перо-

вић потврђује на стр. 412 када каже: „то су степенасто поређани (подвукао А. Г.) наши „субјекти“: ксји, као што се види, на свој начин управљају и располажу, узајамно се допуњују у систем асоцијација...“; или кад мало даље каже: „У питању су, дакле, разни степени, разни нивои, разна овлашћења — економска, а тиме и адекватна правна“. Па и ту се потпуно слажем са Перовићем јер ја сам управо рекао да подељеност колективне својине није ништа друго него да „на једном објекту постоје разноврсна својинска овлашћења“ (Економист, бр. 5/1953, стр. 22). Једино се не бих сложио да су та овлашћења истовремено и „економска“ јер за мене као правника тај појам не постоји. Није ми само јасно, зашто ми Перовић у истом чланку оштро замера што сматрам да је код нас социјалистичка својина подељена, кад он управо исто то тврди.

Исто такве противречности налазимо код Перовића кад говори о праву управљања. Час тврди да је то „... ново, социјалистичко демократско право, битна основа социјалистичке демократије у ФНРЈ...“ (стр. 426) а час тврди да је то имовинско, грађанско право које се понаша као својина (стр. 424, 421, 422). На трећем месту, опет, изједначава право управљања чак са социјалистичком својином у целини.

Има још и много других противречности у чланку Перовића. Али мислим да је сувишно указати на све њих јер и ове које сам навео довољно илуструју некорисност овакве дискусије.

Постоји још једна појава у Перовићевом напису: он неке цитате произвољно приказује и нетачно их наводи.

Тако на пример спомиње један мој навод у коме сам рекао: „Порицати из пролазних политичких обзира да је право управљања грађанско право...“ Он, међутим, цитирајући ово место из мога чланка изоставља реч „пролазних“ и пише само „порицати из политичких обзира...“ Затим иза речи „политичких обзира“ ставља знак питања и знак чуђења (стр. 417). То је више него импутирање. А и он може да зна, јер се то из осталог контекста јасно види, да ту нема никаквог разлога за чуђење и питање, јер сам тиме хтео рећи да на брзину и без научне основаности исконструисане „теорије“ којима се правдају пролазне пропагандно-политичке поставке имају штетних последица, а поред тога често воде до прагматизма и идеализма. Ја код тога тврђења чврсто остајем и данас. — На стр. 421 приписује ми да сам рекао да је право управљања „дериват државе“ иако ја то нигде и никад нисам рекао, нити знам шта би то требало да значи.

У свом другом чланку о својини, „Присвајање и својина“, објављеном у *Аналима Правног факултета у Београду* (бр. 3/1955) парафразира мисао коју сам нарочито наглашавао у својим радовима, да треба разликовати својину као економски однос (присвајање) од својине као правног, нормативног односа, и да својина као основни економски однос, као присвајање, не може да „одумире“. Но ако је прихватио моју мисао (што, уосталом, није никакво „откриће“, никаква „оригиналност“ него је само интерпретација Марк-

сових основних мисли о својини), то не значи да ме ипак не „криптикује“, и то због оних ствари које се иначе потпуно слажу са том основном концепцијом. На пример на стр. 316 каже, цитирајући ме: „У чланку „Својина и имовина“... он каже опет... „само док је својина присвајање употребне вредности, имовина је присвајање прометне вредности.“ „Наведена места би могла евентуално важити само за појам својине у епохи робне привреде...“ Овакав начин цитирања је довођење читаоца у заблуду. Наиме не само да сам у цитираном чланку управо тврдио да те категорије важе само за епоху робне привреде, него сам тврдио и то да је приватна својина само функција робне привреде, а грађанско право и имовина, као једна од његових основних категорија, функција приватне својине. То сам тврдио и у својим ранијим чланцима.

Иначе, поред понављања већ познатих ствари, Перовић у овом чланку прави велике грешке. Тако он уопште не даје појам присвајања. Јер, на пример, ако на стр. 311 каже да је присвајање „... природно и друштвено условљен пут производа од производње до потрошње, тј. укупност свих тих друштвених односа у процесу производње и расподеле производа у било ком људском друштву...“, онда је само, парафразирајући Маркса, дао једну широку дефиницију својине у економском смислу, али не и појам основног елемента те дефиниције, — присвајања. Грешка је, даље, што у дефиницију својине уноси и „природни“ однос према природи. Затим, он приписује Марксу нешто што је Стаљин рекао: да постоје три облика експлоататорске својине, робовласничка, феудална и буржоаска (стр. 312, 313). То је механичко схватање. Код Маркса нигде не постоји „робовласничка“ својина као нарочити тип. Баш обратно, он, на пример, у својини римског права доследно открива базу робновчаних односа која је чини сличном буржоаској својини, а та се својина развила нарочито онда кад је ропство у Риму дошло до врхунца. Итд.

II. У часопису *Архив за правне и друштвене науке* (бр. 3/1955) проф. Лукић објавио је чланак о својини у којем и он највише простора посвећује полемици са мнош. И он је унео у ту полемику тон који није уобичајен у нашим дискусијама и који прети да целу полемику још више застрани.

Пре него што бих сасвим кратко, мериторно, одговорио на наводе проф. Лукића у том чланку, осврнућу се на начин дискутовања који он примењује у том чланку. Иако највише полемише са мојим схватањима, износи их непотпуно, нетачно, и што је најгоре притом ми приписује ствари и мисли које уопште нисам рекао, а које су напротив његови закључци из његових погрешно постављених премиса. Да бих то илустровао, навешћу читав један став са стр. 203:

„Најзад, по четвртм становишту, друштвена својина је „подељена“ својина. Пошто је за оне који својину сматрају апсолутним правом немогуће да она буде подељена, очигледно је да се по овом

схватању термину својина мора дати сасвим други смисао. Заиста, притом се полази од тзв. појма својине у економском смислу, који се одређује као „остварење, реализовање вредности неког добра“, што је „у крајњој линији сједињење употребне вредности добра с потребом због чијег је подмирења оно произведено“, а то, просто речено, значи да у „крајњој линији једну ствар присваја онај који је користи и у мери у којој је користи“. Својина у правном смислу, пак, јесте израз својине у економском смислу, што изгледа (јер није јасно речено) треба да буду правни прописи који регулишу својину у економском смислу, тј. који регулишу присвајање које смо напред одредили. Суштина присвајања изгледа да се састоји у присвајању плодова ствари, одн. дохотка, одн. вишка рада, одн. производа (јер ни то није јасно речено). Тако присвајање код нас врши ФНРЈ, друге државноправне организације и предузећа — дакле, нико нема пуну својину, пошто се присвајање врши на истим објектима, и зато је друштвена својина подељена. Међутим, изгледа (јер ни то није јасно) да држава и друге државноправне организације имају само јавноправна овлашћења на овој својини, тзв. „јавноправну компоненту“ њему, док „приватноправну компоненту“ имају предузећа у виду стварног права управљања које је израз робно-новчаних односа. Сва стварна права садрже овлашћења из права својине, па стога чине „својинска“ права, те је такво и право управљања. Изгледа (јер ни то није јасно речено) да скуп свих „својинских права“ чини пуну својину, те да стога она код нас постоји, али подељена. Отуда они који заступају мишљење о „одумирању“ својине код нас, па макар само и својине у правном а не и оне у економском смислу, заступају „претенциозне“ теорије, „које произвољно нижу мисли које често прелазе у област фантастичног“.

Из овог става излази, по проф. Лукићу, следеће (што сам наводно ја рекао или мислио): ако је својина подељена, она не може да буде апсолутно право. То, разуме се, није тачно, нити ми је јасно зашто би то тако требало да буде. Зар, на пример, права подељена својина по чл. 357 Аустриског грађанског законика који предвиђа поделу својине на потпуну или непотпуну или на вишу и нижу, није апсолутно право? Даља последица, по проф. Лукићу, околности да подељена својина не може бити апсолутно право је да се „термину својина мора дати сасвим други смисао“. Није ми јасно шта то значи, нити зашто је то речено.

Затим, ја нигде нисам рекао и нејасно ми је зашто проф. Лукић тврди да сам то тако рекао да је „својина у правном смислу израз својине у економском смислу...“ Насупрот томе ја сам у свим својим радовима тврдио да је својина у економском смислу различита појава од својине у правном смислу, да је својина у економском смислу присвајање, а у правном смислу скуп норми који то присвајање, мање или више успешно, мање или више адекватно, регулише. Тако, на пример, у својој књизи *Основи стварног права* (стр. 30) рекао сам: „Својина је присвајање само у економском смислу. Да ли правне норме правилно одражавају то присвајање или не, друго је питање. Ако то није случај, ако економско присвајање није у складу са правним нормама које га регулишу, постоји несклад између својине у економском и

правном смислу..." Даље, на истој страни сам рекао: „Присвајање може правно-технички имати и друге облике осим својине..." (Видети још *Стварно право*, 1949, стр. 30; *Увод у грађанско право*, 1952, стр. 294; чланак „О кодификацији имовинског права", *Анали*, бр. 4/1954, стр. 395; чланак „Нека спорна питања из грађанског права", *Анали*, бр. 2/1955, стр. 169—70; итд.). Јасно је онда што проф. Лукићу „изгледа (јер није јасно речено!) да треба да буду правни прописи који регулишу својину у економском смислу". Разуме се да то није речено јер такву бесмислицу нисам ни могао рећи. Сваком је јасно да правни прописи не могу регулисати својину у економском смислу него само у правном, док у економском смислу својину регулишу сасвим други фактори. Додуше има буржоаских писаца — идеалиста, као на пример Штамлер који тврде да се правним прописима истовремено стварају нови економски односи. Али ја сам управо критиковао такво схватање (*Увод у грађанско право*, стр. 16—17). Реченицу: „Суштина присвајања изгледа на се састоји у присвајању плодова ствари, одн. дохотка, одн. вишка рада, одн. производа (јер ни то није јасно речено)" принуђен сам да сматрам карикирањем и довођењем читаоца у заблуду, тим пре што је проф. Лукић управо у наведеном ставу дао, иако крњу, моју дефиницију присвајања.

Исто тако ми приписује да „... скуп свих „својинских права“ чини пуну својину, те да стога она код нас постоји али подељена". Међутим, није ми јасно шта то значи па према томе нисам то могао рећи ни „јасно“ ни „нејасно". С друге стране потпуно јасно сам рекао које су организације носиоци јавноправне компоненте код социјалистичке својине, а које су носиоци приватноправне компоненте. (О томе сам, на пример, у *Основицама стварног права* говорио на око пет страница — стр. 72 и след.) итд.

Могао бих навести још много таквих примера којима аутор намерно ствара утисак да сам рекао бесмислене и недоречене ствари, али мислим да и наведени цитат довољно указује на неувичајени и изненађујући начин полемисања друга Лукића.

Што се тиче саме суштине излагања у овом чланку, сматрам да је она погрешна, недоследна и међусобно противречна. Он местимично пада у исту грешку као и Перовић: узима као своје оно што је пре њега већ речено, а истовремено критикује ауторе који су то рекли. Навешћу примере да бих ово илустровао.

На стр. 210, стр. 3, каже „... стога мислимо да је најбоље да се под термином право својине, или, укратко својина, подразумева „класична", апсолутна својина...". Даље, на стр. 213, стр. 2 каже: „... ми смо већ рекли да сматрамо како јавноправне елементе не треба мешати са приватноправним. Под појмом својине треба разумети само класичну, приватноправну својину, схваћену као апсолутно право располагања субјекта стварју... Сви јавноправни елементи морају се избацити из појма својине и евентуално образовати неко друго право". Међутим, очевидно је да је то тврђење нетачно јер се проф. Лукић одмах сетио да држава „присваја део до-

хотка...“ И сада на ту дилему даје следеће одговоре који су у супротности са горњим схватањем да под својином треба подразумевати само класичну приватноправну својину: „Фискална јавно-правна овлашћења не чине, дакле, никакву специфичност ни колективне својине уопште, ни наше друштвене својине напосе, — она постоје и у класичној приватној својини“. Настрану то што у овој реченици признаје да постоји поред класичне приватноправне својине и колективна својина. Али откуда узима да фискална ограничења постоје и у класичној приватној својини? Но у следећем ставу на истој страни (213) опет каже нешто ново, опет противречно ранијем: „... ако су фискална овлашћења сувише велика, а нарочито ако им се додаду друга овлашћења, особито планирање, она могу постати нека врста својине“. Развијајући даље ту мисао, покушава изаћи из тих противречности тако да употребљава извесне термине чије значење није објаснио, на пример, да је „потенцијално“ свака (подвукао А. Г.) држава носилац јавноправне својине (стр. 214, ст. 1), а затим опет неколико пута изјављује да постоји јавноправна својина која се „врши јавноправним средствима, овлашћењима.“

Но, на стр. 216, кад говори о „друштвеном добру односно имовини“ опет пориче постојање јавноправне својине. На пример, на стр. 216, ст. 4, каже: „Право својине значи да извесан субјект има апсолутно право располагања. Друштво узето непосредно као целина очевидно то право нема, јер право и не постоји, као што ћемо даље видети.“ И сада уводи нови појам „друштвеног добра“, а то је скуп свих ствари и права која не припадају приватним или друштвеним организацијама, него друштву. „Међутим израз „припадају друштву“ не значи да друштво као такво над тим стварима има својину, одн. да је оно субјект дотичних права“ (стр. 216, ст. 3).

Заиста, израз „припадати“ није правнички. Али управо зато што овај израз нема своје тачно правнотехничко значење, њиме се могу вршити разне логичке акробације. Тако испада да нешто „припада“ неком, а да он ипак није субјект тога што му припада. И на крају излази да „друштвено добро“ не припада никоме, да на њему нико нема право, али га има на појединим стварима и правима из „друштвеног добра“. „Рекли смо да на стварима које спадају у друштвено добро постоје различита права која припадају различитим субјектима“ (стр. 219, ст. 2). А „друштвено добро значи само то да постоји ограничење за све субјекте који имају одређена права на стварима и правима која чине то „добро“. Но ако „друштвено добро“ значи само „ограничење“, па и то мора на неки начин да буде право, неко мора да пропише и санкционише та ограничења. И заиста, проф. Лукић спомиње узгред да „би било логично да се ово ограничење права на друштвено добро обезбеди и одговарајућим санкцијама ...“, али не повлачи даље конзеквенце ове противречности са раније реченим.

Кад проф. Лукић говори о подељеној својини и критикује тај појам, наводи такође исконструисане аргументе да побија нешто

што би по њему требало да буде подељена својина, али што није нико рекао. Говорећи о подељеној својини (стр. 209) он се пита: „Шта је ту својина? Да ли је својина нешто ван делова на које је „подељена“, дакле, скуп свих делова, или је сваки део сам по себи својина? То је нејасно мада би логично требало да буде оно прво“. Међутим, кад би проф. Лукић уместо логичних игара посматрао право оних друштава у којима је постојала подељена својина, или, например, својину на јавним добрима чак и у буржоаским земљама, видео би шта је подељена својина. Она није ништа друго него појава у праву кад на једној ствари имају својину разни субјекти са разноврсним овлашћењима (видети, например, моје чланке у *Економисту*, бр. 5/1953, стр. 20; у *Аналима Правног факултета*, бр. 4/1954, стр. 392, у *Основима стварног права*, стр. 68—69 итд.). То је дакле оно што је и проф. Лукић рекао на стр. 219, ст. 2: „... на стварима које спадају у друштвено добро постоје различита права која припадају различитим субјектима...“ Проф. Лукић је пропустио да каже да су та права „својинска“, јер цео чланак говори о томе да су то права у вези са друштвеном својином. Приватна својина, она „класична“ за коју проф. Лукић неколико пута каже у чланку да је једино својина, не познаје „различита права“ и различите субјекте, већ само једноврсна овлашћења чак и онда ако има више субјеката (сусвојина). Она је јединствена и свеобухватна и са гледишта садржине овлашћења и са гледишта титулара. Али врсте колективне својине су по правилу подељене управо зато што код њих не постоји једно свеобухватно право својине већ више права која се узимају као својина и припадају разним титуларима. Зар проф. Лукићу није јасно да кад каже како код нас у вези са друштвеном својином постоје „јавноправна права“ и „приватноправна права“ и сам тврди, по најкласичнијим схватањима права и својине, да код нас постоји подељена својина.

Проф. Лукић не само да сувише уопштава, него и оно што су други рекли нетачно интерпретира. На пример, на стр. 206, ст. 5, тврди да је трећа битна поставка о којој је међу писцима постигнута сагласност та да је право управљања „битно ново социјалистичко право“. То је нетачно, јер, пре свега, није постигнута сагласност ни о томе шта је „право управљања“. Друго, они који право управљања сматрају грађанским, имовинским правом, „грађанско-правном компонентом социјалистичке својине“, тврде да је оно остатак старог, „класичног“ у социјалистичкој својини, јер је оно одраз и израз стихиских односа, насупрот планском, јавноправном елементу у социјалистичкој својини који је заиста нова појава у нашем праву и друштву.

Ја сам горње примере навео само ради илустрације онога што сам у почетку рекао о том чланку. Сличне примере могао бих још много навести, али то не могу да учиним због ограниченог простора. Осврнућу се само још на питање о „одумирању својине“.

Проф. Лукић у овом чланку заступа гледиште да својина одумире. Он о томе говори нарочито на стр. 206, 208 и 216 у вези са

друштвеним добром. Он, међутим, сад под „одумирањем“ својине разуме само један „терминолошки“ проблем: наиме они који су тврдили да својина одумире „... тврдили су да својина не постоји више у смислу старе, класичне својине, схваћене као апсолутно право на ствари...“ Истичући узгред да је уколико ова тврдња претставља мишљење и проф. Лукића, велика противречност са његовом другом основном тврдњом да и социјалистичку својину треба схватити у старом, класичном смислу, ова тврдња је истовремено и нетачна. Могао бих навести велики број цитата ради доказа да су они који су тврдили да својина „одумире“, сматрали да ће својина заиста нестати, и да је процес њеног нестајања већ наступио у нашем друштву. А ја поново тврдим да се то не слаже са стварношћу бар онако како ју је Маркс схватао. Не само да својина не може нестати као економски однос, она не може нестати ни као право све донде док буде било права. Јер, као што сам изнео у свом чланку „Својина и имовина“ (Анали, бр. 1/1953), иако су својина и имовина два разна појма, оне су економски само два вида присвајања ствари. Но, узгред напомињем да сам у својим радовима указивао баш на правни појам имовине. И, иако моје мисли проф. Лукић у прим. бр. 31 нетачно и погрешно приказује, мислим да је закључак да и облигационоправни односи као елементи имовине значе у крајњој линији, економски, присвајање, правилан. Уосталом, и Маркс схвата својину у најширем смислу као скуп свих производних односа. Јасно је, онда, да својина одређује и прожима целокупни правни систем. Према томе, како може таква правна установа да „одумире“, а да истовремено постоје и развијају се друге установе права?

На крају додајемо да је основна слабост чланка проф. Лукића управо оно што он сматра заслугом: да је занемарио економску суштину социјалистичке својине, и својине уопште. Можда је тачно да је било „сувишне филозофирања, социологизирања и политизирања“ са социјалистичком својином. Али правнофилозофског и социолошког објашњења наше социјалистичке својине још нема. Но можда то није ни важно, то може доћи касније, кад се она објасни економски и правно. Али, нажалост, нема још довољно економског објашњења социјалистичке својине. Лако је правно објаснити правне појаве које се развијају у буржоаском друштву, у већ устаљеним економским односима (иако чак ни тамо није правна теорија објаснила све појаве). Али ако се нове правне појаве у нашем друштву покушавају објаснити занемарујући њихову економску базу, — то заиста води до нечега што нема никакве везе са реалношћу. Проф. Лукић се не обазире ни на наше позитивне прописе, ни на нашу судску праксу. Кад би то учинио, увидео би да наша судска пракса без обзира на мишљење „теорије“ намеће грађанскоправни облик социјалистичке својине (који наше позитивно право још увек назива „правом управљања“, а да тај израз није адекватан, у томе се данас већ сви слажемо)

као и разликовање јавноправних и грађанскоправних елемената у социјалистичкој својини.

III. Проф. Леградић такође је објавио у *Архиву* (бр. 3/1955) чланак „Двије теорије о структури друштвене својине који је у суштини такође полемика самном.

Најтеже ми је дискутовати са другом Леградићем са разлога што он у још већој мери него остали дискусанти уводи у свој чланак велики број појмова и израза који су потпуно нови а којима није тачно одредио садржину. Немогуће је на овом месту улазити у важно и тешко методолошко питање до које мере се могу и морају употребити стари, проверени правни појмови, када ће се и у којој мери они напустити и заменити новим појмовима. На ово се питање мора различито одговорити у различитим гранама права, — у зависности пре свега од самог предмета одређене гране права. О том питању проф. Леградић вероватно има посебно мишљење јер он има оригиналну концепцију о целокупном систему права. Али једна је ствар извесна: сви ти нови изрази и појмови имају оправдања само онда ако их намеће и прима као нужне правна пракса и позитивно право.

А код проф. Леградића имамо следећу појаву: Уводи израз „привидна својина“, „квази монопол“, „живи и укинати репулсивни елементи својине“, „дијалектичке координате“, „метајуридички“, „прејуридички“ и „јуридички“ период и област, итд. Све те појмове повезује у једну целину која има своју унутрашњу логику. Но кад се та целина суочава са таквим „инструментима“ правне технике као својинска тужба и одржај, изјавиће да те „установе у међусобним односима „квази власника“ имају само квазиегзистенцију на пример као квазисвојинска тужба, квазиодржај и сл. ...“ (стр. 273—274). Значи, ако се реалност правне праксе не слаже са неком конструкцијом, прогласићемо да је то само „квазиреалност“. Ако додамо да проф. Леградић и тако одомаћеним и устаљеним изразима, као што је монопол и закон вредности (да ли можемо говорити још о закону вредности ако је његово деловање потпуно „контролисано и усмерено“?) даје свој нарочити смисао, онда заиста дискусија с њим постаје тешка јер уопште немамо заједнички језик. Тим током мисли он одиста може доспети до тврдње да се Марксова изјава да не може бити говора ни о каквој производњи и ни о каквом друштву ако не постоји никакав облик својине — може помирити са идејом о „одумирању својине“.

IV. Проф. Ајзнер у свом чланку „Прилог дискусији о проблемима нашег стварног права“ *Наша законитост*, (бр. 5/1955) такође посвећује несразмерно много места полемици са мнош. Насупрот раније наведеним писцима који су наклонени сувише уопштеном, широком, правнофилософски заснованом расправљању проблема, проф. Ајзнер прилази проблему егзегетски, уско, настојећи да остане на терену позитивног права и онда кад то пра-

во не одражава једну теориски јасну и рашчишћену ситуацију. То је управо и његова слабост и разлог што ни по ком питању није могао да да нов прилог решењу проблема.

Тако, на пример, проф. Ајзнер тврди у свом чланку да је социјалистичка својина — имовинско право, да „има карактер грађанскоправне установе“ (стр. 202). У извесном смислу и изражавају она је заиста и грађанско право. На томе сам управо ја инсистирао у својим радовима. Али, да ли су, на пример, грађанско право овлашћења државе и политичко-територијалних јединица на „општенародној имовини у општој употреби“ (чл. 15, ст. 3, Закона о народним одборима, чл. 2 Закона о промету земљишта и зграда); да ли је обавеза привредних предузећа да плаћају камате на основна средства грађанскоправна обавеза; да ли предаја основних средстава предузећа које се ликвидира народном одбору (чл. 21 и 66 Уредбе о престанку предузећа и радњи) и располагање народног одбора основним средствима (на пример ст. 3, чл. 17 Уредбе о управљању основним средствима привредних организација) спада у грађанско право? Ја сам насумце узео ове примере, а могао бих узети читаву листу. А извесно је, ипак, да су овде у питању односи из социјалистичке својине.

Није онда ни чудно што проф. Ајзнер долази до великих противречности. На пример, на стр. 206 каже: „... друштвени органи (привредне организације или политичко-територијалне јединице), када на основу свога права управљања склапају правне послове у своје име, тиме истодобно претстављају друштвену заједницу као да би те послове склапали у њено име.“ То ми као правнику који се бави позитивним правом никако није јасно. Како бисмо језиком позитивног права описали израз „као да би те послове склапали у њено име“? Јасно ми је да неко закључује посао у своје име, ангажујући своју имовину. Јасно ми је и то да неко као заступник закључује посао у туђе име, ангажујући туђу имовину. Али кад проф. Ајзнер предлаже тако оригиналну правну установу где се посао истовремено закључује и у туђе и у своје име, онда му је дужност да ту установу покаже, опише, анализира. Полазећи из тако нејасних и неанализираних тврдњи морао је доћи до ставова (стр. 206, 207) да је, на пример, немогућа виндикациона тужба међу друштвеним органима као носиоцима права управљања, али ипак је могућа државинска (поседовна) тужба. Како је могуће да неко има посесорну тужбу а да нема петиторну поводом неког свог права?

Не улазећи у друге противречности, учинио бих само једну методолошку примедбу. И проф. Ајзнер у најмању руку површно цитира ставове које напада. На пример, приписује ми тврдњу да су својина и имовина исто (стр. 204, прим. бр. 14). Разуме се, кад то неко прочита доћиће до уверења да је то бесмислица. Али ја то нисам никада рекао, него сам рекао то да својина и имовина економски, *не и правно*, претстављају присвајање исте ства-

ри, само једанпут у облику употребне, а други пут у облику прометне вредности. С друге стране, управо у цитираном чланку сам доказивао нарочити *правни* значај појма имовине за грађанско право и њену *правну* разлику од својине.

Др Андрија Гамс

ГАРАНТОВАЊЕ ФОНДА ПЛАТА У НАШЕМ СИСТЕМУ НАГРАЂИВАЊА

Питање гарантовања фонда плата у данашњем облику није се код нас до краја 1951 ни постављало, пошто се у том времену питање платних фондова и уопште награђивања у предузећима највећим делом решавало на административан начин. Плате радника и службеника биле су у принципу унапред утврђене и признате. Њихова висина могла је унеколико варирати уколико су биле у питању норме, али је и у тим случајевима, чак и кад се не испуњавају норме, постојао изванредно фиксирани и обезбеђен износ плата. Такође је укупна зарада радника и службеника у једном временском периоду могла бити повећана евентуалним наградама из фондова руководства или сличним примањима. Међутим, ово питање постаје изванредно актуелно и важно од 1952, тј. од онога доба кад је са спровођењем у живот нашег новог економског система зарада радника и службеника условљена у првом реду општим успехом предузећа у коме су они запослени.

Са применом овог система и нарочито са спровођењем новог начина награђивања у нашим предузећима долазимо на једно уствари најосетљивије и најделикатније питање наше економске политике, питање које је имало и које има и сад одлучујућу важност при решавању низа најважнијих проблема у нашој привреди. Ако се зараде радних колектива услове успехом њихових предузећа како у погледу производње тако и реализације њихових производа и ако држава у том погледу не прописује нека битна ограничења, онда се може очекивати повећање продуктивности рада, повећање физичког обима производње, итд. Али би у том случају, нарочито с обзиром на постојеће диспропорционалности у нашој привреди, с обзиром на несрећност тржишта, немогућност корекције цена домаћих производа кроз увоз одговарајућих иностраних производа и сл., могло доћи до остваривања несразмерно високих платних фондова у појединим предузећима или читавим индустријским гранама, до поремећаја између постојећих робних и куповних фондова у земљи, итд. Ако пак држава путем основних пропорција и економских инструмената у друштвеним плановима, као и путем других мера спроводи прилично строга ограничења при форми-

рању платних фондова у предузећима, као што је то досад уствари код нас чињено, онда се тиме како тако одржава равнотежа између куповних и робних фондова, укупни платни фондови у привреди углавном не прелазе или не прелазе битно оквира замишљене и постављене од стране централних државних органа. У овом случају се, међутим, знатно парализује оно велико начело да радни колективи треба да стварно управљају предузећима у којима раде и нарочито да зараде радника треба да зависе од успеха предузећа и од резултата рада и залагања појединаца у њима. На тај начин споро расте продуктивност рада. Радници нису у довољној мери стимулирани за што већи успех предузећа, за што већу и јевтинију производњу, пошто њихове зараде због политике ограничавања висине платних фондова, спровођене од 1952 па све до краја 1954 а извесним делом и сад, нису у сразмери са њиховим залагањем и са резултатима које су постигли.

Према томе, најтеже али и најважније питање у нашем привредном систему јесте како наћи најоптималнији и најбољи однос између начела да висина зарада радника и службеника једног предузећа треба да зависи од успеха предузећа као целине, што стимулира радне колективе на повећање продуктивности рада и повећање производње, — и чињенице да држава из општепознатих разлога мора да заводи, с једне стране, ограничења у погледу висине платних фондова који се формирају у предузећима и да, с друге стране, као пандан овоме, уводи систем гарантованих плата које се радницима исплаћују без обзира на успех предузећа, — што све дестимулативно делује на повећање продуктивности рада, унапређење производње, итд.

У овом напису биће разматран само један од аспеката овог важног питања, и то питање гарантовања минималних фондова плата у предузећима, односно питање целисходности и оправданости таквих прописа који омогућавају да поједина предузећа, уз свој пристанак, могу да раде и без гарантованог минималног фонда плата.

1. Првих месеци 1952, дакле у времену када се приступало спровођењу у живот нашег новог економског система, били су донети прописи који су гарантовали одређене минималне фондове плата радницима и службеницима у појединим предузећима. Тако се у чл. 15 Уредбе о расподели фонда плата и зарадама радника и службеника привредних предузећа од 5 марта 1952 (Службени лист ФНРЈ, бр. 11/1952), одређују минимални износи тарифних ставова за поједине категорије радника и службеника (по радном часу или месечно) испод којих се не може ићи приликом израде тарифних правилника. А у чл. 21 исте Уредбе каже се да ће у случају да предузеће у оствареном фонду плата нема средстава ни у висини збира минималних тарифних ставова за раднике и службенике запослене у дотичном предузећу у току протеклог обрачунског периода, — држава обезбедити потребни износ у тој висини. Ова-

кав минимални платни фонд колектив дели према одредбама већ раније донетог тарифног правилника. Интересантно је напоменути да се у овој Уредби, за разлику од прописа који ће бити доношени од 1953 па надаље, ништа не говори о томе да ли ће предузеће бити дужно да у каснијим обрачунским периодима, кад буде и уколико буде остваривало већи платни фонд од минималног, враћа држави разлику између оствареног и минималног платног фонда, разлику коју је гарантовала и колективу стварно исплаћивала држава из својих средстава. Очигледно је да се у овом времену није ни мислило ни очекивало да би предузећа могла да одговоре једној оваквој обавези, па зато она поменутом уредбом није ни била предвиђена.

Прописима донетим у току 1953 на нешто другојачији начин се регулише питање гарантовања извесног минималног фонда плата радним колективима у појединим предузећима. Члан 2 Уредбе о обезбеђењу исплата минимума фонда плата привредних организација од 27 јула 1953 (Службени лист ФНРЈ, бр. 30/1953) предвиђа да привредна организација која у току протеклог обрачунског периода не оствари ни 80% просечног фонда плата има право да добије кредит од Народне банке ФНРЈ који ће употребити за покриће разлике између 80% просечног фонда плата и оствареног фонда плата, укључујући овде и одговарајуће суме за социјално осигурање. Чл. 14 исте Уредбе прецизира да се под просечним фондом плата подразумева онај фонд плата који по Уредби о порезу на вишак фонда плата од 23 јуна 1952 (Службени лист ФНРЈ, бр. 34/52) и по Уредби о порезу на фонд плата од 20 априла 1953 (Службени лист ФНРЈ, бр. 17/1953), служи као база за утврђивање пореске основице по којој ће се плаћати порез предвиђен овим уредбама. Овај просечни фонд плата је одређен на тај начин што је за сваку категорију радника и службеника предвиђена просечна зарада према радном часу или у месечном износу.

Уредба о обезбеђењу исплате минимума фонда плата привредних организација садржи неколико новина у односу на прописе из 1952. На првом месту новина је у томе што су сад привредне организације дужне да касније, кад буду остваривале платни фонд који би био већи него 80% од просечног фонда плата, — враћају износе које су у виду кредита добиле од Народне банке ФНРЈ и које су употребиле за покривање разлике између оствареног фонда плата и 80% од просечног фонда плата. Тако се цело ово питање поставља на извесну економску базу, односно чини се бар покушај у том правцу.

Међутим, најинтересантнија ствар у овој Уредби је пропис из чл. 8, ст. 2, који предвиђа могућност да радни колектив привредне организације која није у могућности да исплаћује ни 80% просечног фонда плата и за коју срески народни одбор неће да пружи гаранцију у вези са добијањем кредита о којима је горе било речи, нити жели да приступи њеној санацији, — може да одлучи да на-

стави рад и под условом да се на име зараде расподељује само остварени фонд плата. Ова установа је сасвим нова за наш привредни систем и претставља покушај даље логичне разраде основног принципа на коме висина зарада радника треба да зависи од успеха предузећа као целине. Али, као што ћемо касније видети, свака логички и до краја развијена концепција може у практичној примени да покаже и разне слабости и незгоде.

И у 1954 и 1955 задржан је са извесним изменама систем по коме заједница гарантује радном колективу извешан минимум платног фонда, али је задржана и могућност да радни колектив може да послује и без обезбеђења овог минимума. Тако Уредба о гарантовању фонда плата привредних организација од 26 јануара 1954, (Службени лист ФНРЈ, бр. 5/1954) предвиђа у свом чл. 1 да ће привредној организацији која у протеклом периоду не оствари фонд плата ни у висини од 60% обрачунског фонда плата, а којој банка не одобри кредит за ту сврху, народни одбор среза односно града бити дужан да обезбеди из својих средстава фонд плата до 60% обрачунског фонда плата. Треба запазити да се сада и фактички смањује процент гарантованог фонда плата у односу на 1953, пошто је раније заједница гарантовала 80% од просечног фонда плата, а сад се гарантује само 60% обрачунског фонда плата. А обрачунски фонд плата према прописима Друштвеног плана ФНРЈ за 1954 (глава XX, одељак 1, Службени лист ФНРЈ, бр. 13/1954), уствари претставља просечни фонд плата предвиђен Уредбом о порезу на фонд плата од 20 априла 1953, уз извесна повећања која могу да одобравају срески народни одбори за предузећа на својој територији.

Народни одбор среза ће бити дужан, у смислу чл. 2 ове Уредбе, да привредној организацији која не остварује ни 60% обрачунског фонда плата стално обезбеђује разлику између оствареног фонда плата и 60% од обрачунског фонда плата уколико у току месеца за који је већ дато обезбеђење не предузме потребне мере за санацију такве привредне организације, или је не стави под принудну управу, или се са њом не споразуме да ова послује и без обезбеђења фонда плата. Као што видимо, и даље се задржава могућност да привредна организација ради уз исплаћивање само оноликих зарада колико то дозвољава фактички остварени платни фонд а да притом не рефлектира на то да јој се гарантује бар извешан минимум плата. Прописи о овоме су сада у односу на 1953 нешто прецизнији, јер се говори о томе да народни одбор има да се споразуме с привредном организацијом да иста послује и без обезбеђења фонда плата, док се у Уредби о обезбеђењу исплате минимума фонда плата привредних организација од 27 јула 1953 у чл. 8, ст. 2, говорило да радни колектив привредне организације може одлучити да настави рад под условом да се као зарада расподељује само остварени фонд плата. Али се ипак ни сад ближе не одређује на који начин би се овакав споразум могао закључити, на колики рок, итд.

Привредна организација је према чл. 3 ове Уредбе дужна да у следећим обрачунским периодима, у којима остварује фонд плата већи од обрачунског, врати народном одбору износе које је примила у вези са гарантовањем фонда плата. Дакле, није више реч о томе да остварује више од 60% од обрачунског фонда плата, тј. више од минималног гарантованог фонда плата као што је то био случај у 1953 (чл. 10 Уредбе о обезбеђењу исплате минимума фонда плата од 27 јула 1953), него само фонд плата већи од обрачунског, што је свакако повољније за привредне организације.

28 децембра 1954 донета је Уредба о изменама и допунама Уредбе о платама радника и службеника привредних организација, (Службени лист ФНРЈ, бр. 54/1954), која, задржавајући у основи систем гарантовања извесних минималних платних фондова за радне колективе, ипак у исти уноси извесне измене које су у складу са новим концепцијама на којима је заснован наш данашњи платни систем у привреди. Чл. 52 ове Уредбе предвиђа да привредна организација која није остварила довољан доходак за покриће исплаћених плата може тај непокривени износ да подмири из свог резервног фонда (односно из резервног фонда плата, уколико га је основала у смислу чл. 28 исте Уредбе), уз обавезу да у каснијим обрачунским периодима овај износ врати у резервни фонд. Ако привредна организација ни у свом резервном фонду нема довољно средстава за ову сврху, народни одбор среза дужан је да јој обезбеди исплату плата до висине од 60% плата обрачунатих по тарифном правилнику. Дакле при гарантовању једног дела платног фонда не узима се за базу обрачунски фонд плата као досад, већ фонд плата обрачунатих по тарифном правилнику на основу радног времена и резултата постигнутих у раду.

У чл. 53 исте Уредбе, слично прописима који су важили у 1954, одређује се да је народни одбор среза дужан да привредној организацији пружи ово обезбеђење за месец у коме она није била у стању да исплати плате предвиђене тарифним правилником, а тако исто и за наредни месец, разуме се ако ова у том месецу не оствари потребан доходак. А уколико у дотичном месецу за који је већ дао обезбеђење, срески одбор не предузме мере за санацију привредне организације или је не стави под принудну управу, или се пак с њом не споразуме да ова послује и без обезбеђења бар 60% од плата обрачунатих по тарифном правилнику, — онда је у том случају дужан да дотичној организацији и даље обезбеђује наведени минимум платног фонда. Као што из овога видимо, и данас још увек постоји могућност да привредна организација може по свом пристанку и даље да послује, иако својим радницима и службеницима није у стању да обезбеди, бар теориски узевши, никав па ни најмањи платни фонд.

Нова и последња Уредба о платама радника и службеника привредних организација, донета крајем 1954, регулише на повољнији начин него ранији прописи питање обавезе привредне организације да врати суме које је добила од заједнице за покриће

минималног фонда плата. Док је чл. 3 Уредбе о гарантовању фонда плата привредних организација од 26 јануара 1954 предвиђао да је привредна организација *дужна* да у следећим обрачунским периодима кад боље послује и постиже боље резултате врати народном одбору износе које је примила по основу гарантовања фонда плата, — дотле чл. 54 нове Уредбе о платама предвиђа само да је она *дужна* да на захтев народног одбора среза у следећим обрачунским периодима, на терет плата из свог дела добити, врати среском одбору износе који су служили за покриће 60% плата обрачунатих по тарифном правилнику. Значи, не налаже се императивно враћање ових износа, него само ако овакав захтев буде поставио срески народни одбор, од кога, уосталом, само и зависи да ли ће уопште тражити враћање ових износа и да ли ће их тражити у целости или само у извесном делу.

Ако се цело ово питање посматра од 1952 па надаље, тј. од увођења у живот нашег новог привредног система па све до данас, онда се може стећи закључак да је било оправдано и целисходно доношење прописа о гарантовању извесног дела зарада и за колективе оних привредних предузећа која из најразличитијих узрока нису успела да остваре ни толики доходак да би била у стању да исплате бар минималне плате. Иако се не може занемарити чињеница да је ово, као што је већ наглашено у почетку, дестимулативно деловало на подизање продуктивности рада и на општи успех предузећа с обзиром на то да се радницима и службеницима гарантује извештан минимум плата независно од тога какве резултате је постигло предузеће као целина, — ипак треба имати у виду да су се ови прописи показали као потребни и корисни. Они су потребни пре свега зато што се често може догодити да нека предузећа не постигну задовољавајуће резултате у извесном временском периоду не зато што се радници нису у довољној мери залагали, што нису настојали да најрационалније троше материјал, сировине, итд., него из сасвим других разлога, чије дејство радни колективи нису у стању да парирају. Не желећи да придајемо сувише велику важност тзв. објективним тешкоћама, ипак ћемо поменути неке од разлога који могу да допринесу томе да појединачна предузећа не успевају да остваре ни минималне платне фондове.

На првом месту треба навести разне облике диспропорционалности у нашој економици, затим тешкоће у вези са нашим платним билансом, набавком сировина, репродукционих средстава, плашманом робе, итд. Све ове тешкоће ни издалека нису отклоњене увођењем у живот нашег новог привредног система. Коликогод се приликом доношења разних прописа из области расподеле прихода и уопште награђивања у привреди водило рачуна о свима овим елементима, ипак се њихово дејство не може увек предвидети ни елиминисати, па је зато врло могућно да радни колективи заиста без своје кривице дођу у ситуацију да у појединим обрачунским периодима не могу да остваре ни минималне плате.

Цео наш нови привредни систем већ од самог почетка није претстављао нити сад претставља један до краја разрађен и усавршен скуп мера и прописа, него је он у прво време значио један прелаз између централистичког система руковођења привредом и новог система у коме се управљање привредом и планирање препушта великим делом органима радничког самоуправљања и локалним заједницама, система који се непрестано допуњава и побољшава, о чему сведоче многобројни прописи из ове материје чији је век трајања и примењивања обично кратак. Прве године дејствовања тог новог система карактеришу се применом низа административних мера који тај систем није могао бити ослобођен ни онда, нити то може чак и данас, па би зато било неправично захтевати од радних колектива да морају у сваком случају пословати толико „рентабилно“ и толико „економски“, да себи обезбеде бар минимум платних фондова, при чему не би требало да очекују неку помоћ од стране заједнице за случај да тај минимум не остваре. Ако предузећа нужно морају бити у своме раду спутавана разним административним мерама, онда им се на одговарајући начин мора обезбедити исплата бар минималних зарада, пошто би многа предузећа у своме раду свакако постигла боље резултате и самим тим остварила и пуне или бар минималне платне фондове да су у своме раду могла бити слободнија, да није долазило до сталних, често и неочекиваних измена многих прописа у области привреде, итд., да су, једном речи, стварно могла пословати „економски“.

Мере које су доношене са циљем да се установи однос између потребног рада и вишка рад у привредним предузећима и нарочито мере којима је требало захватати вишак рада у корист заједнице биле су такве да су, нажалост, често стављале у неравнотраван положај поједина предузећа. Као што је познато, долазило је до тога да су нека од њих често могла остваривати и веће платне фондове од просечно рачунатих и предвиђених, док друга нису могла обезбедити ни минимум платних фондова. Леп и поучан пример у овом погледу пружа просечна стопа акумулације и фондова у 1952 и 1953, а слично, иако у мањој мери, важи и за неке друге инструменте примењиване касније. Зато је и разумљиво што се заједница није могла дезинтересовати за судбину оних предузећа која нису могла остварити ни минималне платне фондове.

Упркос постојању радничког самоуправљања може се догодити, и у пракси се и догађа, да поједини раднички савети, иако избрани најдемократскијим путем, не послују на задовољавајући начин. Било услед разних локалистичких тенденција, или услед разних шпекулантских и сличних појава које долазе до изражаја у органима радничког самоуправљања, или, што је најчешће случај, услед недовољне политичке свести и стручне спреме чланова радничких савета и управних одбора, као и због слабости и неспремности кадрова у техничком и комерцијалном апарату предузећа, — може доћи до тога да извесна предузећа не остварују чак ни минимум плата. Пошто због тога не би требало да буду кажње-

ни сви чланови колектива оваквих предузећа, заједница је примила на себе обавезу да истима гарантује извешан минимални платни фонд.

Из свега овога произилази да гарантовање минималног платног фонда радницима и службеницима привредних предузећа, које се од 1952 па све досад спроводи кроз одговарајуће законске прописе, претставља једну неопходност и нужност. У суштини узевши то се противи основном начелу нашег новог привредног система да висина зараде сваког трудбеника запосленог у једном предузећу треба да у првом реду зависи од успеха тог предузећа као целине и од резултата које постиже сваки трудбеник као појенинац. Али ово отступање од поменутог начела је неизбежно, бар у догледном времену, зато што не би било правично, нити би се смело допустити да чланови радних колектива трпе последице зато што још не постоје сви потребни услови који би омогућили стриктну примену овог основног начела нашег новог привредног система, као и зато што и сам тај нови привредни систем још пати од извесних не малих недостатака који се тек временом могу елиминисати.

II. У вези са досадашњим излагањем поставља се питање да ли су довољно оправдани и малочас наведени прописи које срећемо већ од 1953 па све досад а који говоре о томе да у извесним случајевима, кад заједница не пристаје да радним колективима гарантује ни минимални платни фонд, ови могу да пристану да раде и без обезбеђења минималних плата. Другим речима, то може значити, бар теориски узевши, а такви случајеви не морају бити сасвим искључени и у практичном животу, — да би радни колективи могли извесно време да раде чак и са половином или и испод половине предвиђених просечних зарада, па чак, ако узмемо у обзир најмање могућан случај, и сасвим бесплатно. Могло би се приговорити да до овога у стварном животу неће доћи, али прописи који су напред цитирани омогућавају овакве ситуације, па их зато при разматрању овога питања треба имати у виду. А уколико се сматра да радни колективи ниуком случају неће пристајати да раде уз неке врло ниске зараде, далеко ниже од просечних зарада за сличне или исте врсте послова у другим предузећима, онда овакве прописе не би требало ни доносити, или их треба формулисати на ближи и прецизнији начин. Ми сматрамо да би било неоправдано и неправично да се у законским прописима који се односе на платни систем у нашој привреди санкционише могућност да радни колективи пристају да раде и без гарантовања бар извесног минималног платног фонда. То би било не само неправично у односу на раднике и службенике таквих предузећа, него би то било у супротности са општим духом наше социјалистичке демократије. Ми стојимо на овом гледишту из следећих разлога:

(1) У претходним излагањима детаљно смо анализирали разлоге који чине нужним и неопходним прописе на основу којих заједница гарантује сваком привредном предузећу које није оства-

рило ни толико прихода да може обезбедити бар минимум платних фондова, — изврстан одређени износ плата, пошто то не би било оправдано да радници и службеници трпе последице слабог и нерентабилног рада оваквог предузећа. Том приликом видели смо да свакав рад предузећа може бити резултат низа околности на које у најмањој мери може да утиче сам радни колектив. Сви ови разлози утолико пре и утолико више говоре у прилог томе да би било неоправдано да се под одређеним условима од колектива оваквих предузећа захтева да пристају да раде и без обезбеђења икаквог минимума платног фонда.

(2) У нашој данашњој привреди немогућно је пустити потпуно слободно деловање економских закона, а поготову је то немогућно у области награђивања. И зато се са спровођењем у живот нашег новог економског система, од 1952 па све до данас, практикује углавном прилично строго ограничавање висине платних фондова радника и службеника у привредним предузећима. Ова мера је, као што је познато, неопходна и нужна. С друге стране, гарантовање извесног минимума платног фонда радницима и службеницима претставља у неку руку пандан ограничавању висине платних фондова. Обе ове установе употпуњавају једна другу. Међутим, установа да радни колективи привредних предузећа могу да добровољно пристану да раде и без гарантовања минимума платног фонда могла би да има свог оправдања, разуме се уколико се стане на гледиште да је потребно допустити слободније деловање економских закона и у области платног система у привреди, — само ако би радни колективи могли да у периоду доброг и успешног рада предузећа и уопште добре коњунктуре остварују зараде чија висина не би била ограничавана од стране заједнице. Тако би се компензирали губици које би радници имали у времену кад раде и без гарантовања фонда плата. Али пошто је из општепознатих разлога немогућно у нашим садашњим условима, као и уопште у догледном времену, допустити овакво слободно деловање економских закона у области награђивања, то би онда требало остати и при гарантовању фонда плата, а не захтевати од радних колектива да раде и без обезбеђења минимума плата.

(3) У капиталистичким земљама радничка класа већ одавно води одлучну борбу да кроз колективне уговоре, уз помоћ својих синдикалних организација, а у последње време често и уз помоћ државе, обезбеди минималне реалне наднице и да тако себи осигура изврстан минимум егзистенције. У тој борби радничка класа је досад забележила значајне резултате. Међутим, ако бисмо ми оставили и даље у важности прописе који омогућавају да радници, истина по свом пристанку, раде и без гарантовања минимума плата, имали бисмо апсурдну ситуацију да у нашој социјалистичкој земљи радници у извесним, иако не бројним предузећима раде и без обезбеђења икаквог минимума плата. Могло би се овоме приговорити да у нашој земљи радници сами управљају предузећима, да „сами себи“ плаћају за свој рад, па да према томе могу сами

себи и да не плате пуну надницу, или чак и да не плате ништа или нешто врло мало ако нису остварили довољан приход. То је у принципу тачно, али пошто су радници и уопште радни колективи, као што знамо, ограничени у своје праву располагања приходима које оствари предузеће и пошто успех предузећа зависи врло често од многих околности које прелазе оквире самих предузећа и чије дејство радни колективи не могу да отклоне, то је нужно завести и систем гарантованих плата с једне стране, а с друге стране, не допуштати изузетке по којима ће радни колективи моћи радити и без гарантовања минималних плата.

(4) У дискусији поводом ових прописа могла би се ставити примедба да радни колективи не могу бити силом принуђени да раде и без гарантовања минималног платног фонда, него да они треба у том смислу да се споразумеју са надлежним среским народним одбором. Дакле, колективи преузимају овакву обавезу добровољно(1). Међутим, познато је да ова добровољност има само релативан значај. То долази отуда што ће бити случајева да радни колективи могу да пристану да раде и без обезбеђења минимума плата, бојећи се у првом реду тога да предузећа у којима они раде не буду затворена. Ако су у питању места са развијенијом индустријом, рударством, итд., онда би радници и службеници могли релативно лако да се запосле и у другим предузећима. Али ако је реч о местима у којима нема или има мало индустријских или сличних објеката, онда су њихови изгледи за запослење у самом месту или у непосредној близини обично врло слаби. А прелазак у друга ближа или удаљенија места где би се могао добити посао ствара теškoће посебне врсте (одвојен живот од породице, евентуално пресељење породице и трошкови у вези с тим, напуштање стана и неизвесност у погледу добијања новог, итд.). Бојећи се привремене незапослености или незгода у вези са преласком у друга удаљена предузећа, радници и службеници ће добровољно прихватити да раде и без гарантовања фонда плата. Ово утолико више важи за она предузећа у којима су запослени радници из околних села. Више је него сигурно да ће ови радници, у многим предузећима они чине добар а негде чак и претежни део радних колектива, више волети да остану у овим предузећима па макар примали и умањене зараде, зараде које ће бити испод гарантованог минимума, — него што ће одбити овакву солуцију која им се предлаже, а чије одбијање може евентуално довести до ликвидације предузећа и до тога да, будући да не могу да се исхране на земљи коју имају у селу, морају тражити посао далеко од својих кућа. Пракса показује да радници који су везани за село неком парцелом земље, чије су породице махом још у селу и који у слободним часовима и сами раде на својим имањима и тако допуњавају своје редовне приходе — пре и радије него радници који живе искључиво од својих зарада у предузећу, пристају да раде и без гарантованог минимума плата.

(1) У постојећим прописима није прецизно одређено да ли такав пристанак у име целог колектива даје раднички савет или о томе треба да се изјасне на посебан начин сви чланови колектива, затим није регулисано питање трајања таквог споразума, тј. да ли се он закључује за краћи или дужи период или се његово трајање не ограничава, итд.

Из свега овога се види да добровољност коју уживају радни колективи приликом склапања споразума између њих и народних одбора о томе да раде и без гарантовања фонда плата има два аспекта. Правно узевши, они су потпуно слободни да одбију такав предлог и такву солуцију, али су стварно, фактички често у мањој или већој мери економски принуђени да раде и са зарадама мањим него што је минимални гарантовани износ платног фонда.

(5) Примена свих прописа доводиће до повећане флукуације радне снаге, јер ће свакако, поред оног већег броја радника који ће пристајати да раде и са умањеним платама, бити добар број радника, и то по правилу квалификованих и висококвалификованих који ће ићи у друга предузећа која им пружају повољније услове, већу зараду, итд., при чему не треба заборавити ни могуће појаве врбовања и преотимања нарочито ове врсте радника од стране већих и развијенијих предузећа, а о чему код нас има већ довољно примера. Поред тога, оваква, иако привремена ситуација у предузећу, кад се радницима не гарантује ни минимум плата, де-стимулираће раднике за повећање и појевстићење производње, пошто су на овај начин кажњени и они радници који се више залажу, боље раде и постижу боље резултате него остали радници у дотичном предузећу. И премда је ова мера била срачуната на то да баш повећа заинтересованост колектива, да га натера да што пре исплива из тешкоћа и обезбеди себи нормалне зараде, она може, с друге стране, да доведе до дезаинтересованости једног дела радника, и то обично бољих и стручнијих. Ово ће нарочито бити случај ако овакво стање потраје дуже а за то време се не преброде настале тешкоће. Код једног дела културно и политички најмање уздигнутих радника то ће утицати и на појаву ситних или крупнијих крађа материјала и на друге облике привредног криминала. А код свих радника ће се стварати извесно незадовољство и осећање неправде у односу на раднике у истородним или сличним предузећима који обављају исте послове и са истим успехом, а без неких својих посебних заслуга, благодарећи само срећнијем стицају околности, примају пуне износе плата.

Због свега овога сматрамо да би требало ставити ван снаге прописе из садашње Уредбе о платама радника и службеника који омогућавају да радни колективи могу да пристану да раде и без гарантовања бар 60% од плата обрачунатих по тарифном правилнику, а питање стимулирања колектива у правцу обезбеђивања рентабилног пословања привредних предузећа решавати другим одговарајућим мерама. Уосталом, за неке категорије предузећа у нашој земљи и не важе ови прописи. Тако чл. 9 Уредбе о платама радника и службеника железничких транспортних предузећа и чл. 11 Уредбе о платама службеника и радника предузећа у саставу заједнице привредних предузећа Југословенских пошта, телеграфа и телефона (Службени лист ФНРЈ, бр. 25/1954) у вези са чл. 91 Уредбе о организацији, пословању и управљању Југословенским

поштама, телеграфима и телефонима (Службени лист ФНРЈ, бр. 53/1953) предвиђају гарантовање фонда плата у висини од 90% обрачунских плата, а поред тога у цитираним уредбама нигде се не предвиђа могућност да радни колективи по свом пристанку могу да раде и без гарантовања минималног фонда плата.

Цело питање у вези са гарантовањем фонда плата је врло деликатно и осетљиво и заслужује да при даљем регулисању платног система у нашој привреди, које је нужно и које свакако претстоји, буде поново размотрано и продискутовано. Ово би питање, по нашем мишљењу, требало решити тако што би се засад остало на извесним најпогоднијим формама гарантовања минималних платних фондова, али би, из разлога који су малочас наведени и анализирани, требало сасвим изоставити такве прописе на основу којих би привредне организације могле пристати да послују и без икаквог гарантованог минимума платног фонда.

Др Велимир Васић

КРИВИЧНОПРАВНИ ЗНАЧАЈ ПРИСТАНКА НА ЛЕКАРСКУ ОПЕРАЦИЈУ

У правној теорији и судској пракси није спорно да телесне повреде које су извршене по пристанку повређеног по правилу нису кажњиве. Али је за лекарске операције, које се исто тако врше кроз повреде тела, спорно који је основ за њихову некажњивост, под којим су условима некажњиве и какав има значај пристанак болесника.

Ова питања о којима се расправља у вези са лекарским операцијама тичу се исто тако и лечења и других облика пружања лекарске помоћи, као што су узимање крви на преглед, вршење трансфузије, вакцинаисање, давање инјекција итд., јер је и овде реч о интервенцијама које се врше кроз повреде тела у већој или мањој мери. Али како се проблем најчешће поставља поводом лекарских операција, то се он првенствено у односу на њих и третира, с тим што се решења сходно примењују и на друге облике указивања лекарске помоћи.

У кривичном законодавству врло ретко се наилази на одредбе које изрично решавају питање некажњивости лекарских операција. Некажњивост се изводи из општих прописа о основима за искључење противправности, из правних принципа или из обичајног права. Уствари, питање одговорности за лекарске операције ређе се поставља у кривичној судској пракси. Много чешће се у пракси расправља питање грађанске одговорности због оштећења здравља и претрпљених болова услед извршених лекарских операција. Но, како је неправдо једно, било да је кривично или грађанско, то се и

решења о грађанскоправној одговорности у случају лекарских операција углавном могу усвојити и кад се постави питање кривичне одговорности.

1. По питању који је правни основ за искључење кажњивости код лекарских операција постоји више теорија, али се све оне могу свести у две групе.

У прву групу би дошле теорије које принцип о некажњивости телесних повреда које су извршене са пристанком повређеног примењују и код лекарских операција (1).

Ове теорије уствари изједначају повреду тела проузроковане лекарским операцијама са сваком другом повредом која има обележја кривичног дела телесне повреде. И као што пристанак повређеног, по правилу, искључује противправност телесних повреда, тако исто дејство има и пристанак болесника код лекарских операција. Према томе, ако је болесник пристао на операцију која је извршена по правилима лекарске вештине, лекар неће одговарати за кривично дело телесне повреде, јер је услед пристанка повређеног искључена противправност дела. Обратно, ако лекар изврши операцију за коју није дат пристанак, одговараће за телесну повреду (наравно ако постоје и други услови за кривичну одговорност), без обзира што је операција била потребна, што је извршена по правилима лекарске вештине и што је успела. Једини изузетак од одговорности су хитне операције кад се пристанак није могао добити, на пример, због тога што је болесник доведен у несвесном стању. У таквом случају постојање крајње нужде искључује кажњивост.

Друга група теорија полази оз извесних особености лекарских операција које их разликују од обичних телесних повреда, и ту тражи основ за њихову некажњивост. Има више таквих теорија, од којих су најзначајније оне које у циљу лекарских операција виде основ за њихову некажњивост и теорије које лекарске операције оправдавају интересом појединаца(2). Према теоријама о циљу операција(3) ради спровођења и унапређења своје здравствене политике држава организује и помаже вршење лекарске службе. Пошто се лекарске операције, као и свака друга лекарска помоћ, врше у једном, од државе признатом циљу, оне су због тога дозвољене и нису кажњиве(4).

(1) В. Др. Т. Живановић: Основи кривичног права, 1935, стр. 246 и сл.

(2) У француској доктрини највише се заступа теорија о позивном праву лекара. У општем интересу држава помаже и унапређује лекарску функцију и због тога радње које лекар предузима у вршењу свог позива дозвољене су и не повлаче кривичну одговорност, В. Р. Garraud — Lacoste: *Rôle de la volonté du médecin et du patient*, *Revue générale du droit*, 1926, стр. 201. Louis Lambert (*Cours de droit pénal spécial*, Lyon, 1950, стр. 121) сматра да „диплома коју он (хирург) добија јесте истовремено и дозвола на вршење операција“. Теорију позивног права у немачкој литератури заступа и Schwarz: *Strafgesetzbuch*, Berlin, 1951, стр. 378 и сл.

(3) За швајцарску доктрину Thormann und Overbeck: *Das Schweizerische Strafgesetzbuch*, 1940, стр. 138. В. и Liszt: *Lehrbuch des deutschen Strafrechts*, Berlin, 1908, стр. 153.

(4) У овом смислу и Н. Срзентић и др. Александар Стајић: *Кривично право*, 1953, стр. 221. В. и Dr. Stanko Frank: *Teorija kaznenog prava*, 1955, стр. 132 и сл.

Теорије које се оснивају на интересу појединца⁽⁵⁾ иду још даље у истицању посебног значаја лекарских операција. Лекарске операције су некажњиве не зато што њихов циљ или неки други основ искључује противправност радње, већ што се такве радње уопште не могу подвести под биће кривичног дела телесне повреде. Притом ове теорије полазе од тога да се телесне повреде не могу посматрати само са њихове спољне стране, већ да треба гледати на суштину телесних повреда која се састоји у повреди интереса појединца на очување његове физичке личности. Само ако је реч о таквим повредама које вређају овај интерес, може бити говора о радњи која има обележја бића кривичног дела телесне повреде. Према томе, иако се лекарске операције врше кроз повреде тела, оне се, с обзиром на крајњи резултат очувања физичке личности, не могу сматрати као злостављања или телесне повреде, и због тога у таквим радњама нема уопште обележја бића кривичног дела телесне повреде. Никаквог утицаја притом нема пристанак повређеног. Али, то истовремено не значи да одсуство пристанка повређеног, према овој теорији, нема никакав кривичноправни значај. Ако се болесник изрично успротивио операцији или ако је лекар могао да добије изјаву болесника, па је ипак извршио операцију, ни тада неће постојати кривично дело телесне повреде, али због самовољног поступања лекара и непоштовања воље болесника постоји услов за одговорност лекара за кривично дело против личне слободе.

Питање основа за некажњивост лекарских операција, као што се види, није само теориско питање. Оно има и практички значај, јер од тога шта се узима као основ за некажњивост операција зависи и какав кривичноправни значај има пристанак болесника на операцију односно одсуство овог пристанка.

Ако се прихвати становиште прве групе теорија да је основ за некажњивост пристанак повређеног, онда одсуство овог пристанка повлачи кривичну одговорност лекара за кривично дело телесне повреде. Придавање оваквог значаја пристанку повређеног не може се усвојити. Просечном схватању и природном и логичком резонувању изгледа туђе да се лекарске операције које су извршене у циљу лечења, по свим правилима лекарске вештине, изједначе са радњама које се квалификују као кривично дело телесне повреде, само због тога што болесник није претходно дао свој пристанак. Па и немачка и англосаксонска судска пракса које стоје чврсто на становишту да само пристанак болесника искључје кривичну одговорност за телесну повреду, осећајући неправичност оваквог схватања у крајњим консеквенцама, покушавају да ублаже његову строгост. Тако немачка пракса у многим случајевима где пристанак није био дат, узима да је постојао прећутни пристанак болесника, иако се то према околностима не би могло закључивати. Англосаксонска пракса, опет, у многим случајевима одсуства пристанка, оправдава вршење

(5) B. Karl Englisch: *Arztlicher Eingriff zum Heilzwecken und Einwilligung*, Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, 1938/I; Schönke: *Strafgesetzbuch. Kommentar*, 1954, стр. 633.

операције разлозима нужде. Потребна за оваквим објашњењима постоји нарочито у случајевима проширења операције, кад је болесник дао пристанак на операцију извесног органа, а хирург у току рада установи да је у питању обољење другог органа на коме уствари треба извршити операцију. Ако је болесник под наркозом, хирург од њега не може добити пристанак и морао би да обустави рад иако је операција можда била очигледно потребна.

С обзиром на изложене недостатке теорија које основ за некажњивост лекарских операција виде у пристанку болесника, прихватљивије су теорије које некажњивост изводе из оправданости циља у коме се операције врше. Овакво схватање може се усвојити и за наше право. Мада наш Кривични законик не решава питање некажњивости лекарских операција, из принципа на којима почива овај Законик, а нарочито из његове основне поставке да кривично дело мора бити друштвено опасно (чл. 4) може се закључити да се ни по нашем праву лекарске операције, иако садрже обележја телесне повреде, с обзиром на циљ лечења, не могу квалификовати као кривично дело телесне повреде, јер такве повреде нису друштвено опасне. Оправданост циља, према томе, искључује друштвену опасност дела, без обзира да ли постоји пристанак повређеног или не.

Али, иако се за операције без пристанка лекар не треба да кажњава по одредбама о телесним повредама, то не значи да он по нашем Кривичном закону не би могао одговорати за овакву операцију. Ширим тумачењем чл. 149 Кривичног законика могу се операције без пристанка кажњавати као кривично дело принуде, нарочито у случајевима кад је операција извршена противно изричној изјави болесника да неће операцију.

Овакво тумачење полази од тога да право појединца да се поштује његова личност и достојанство захтева да се њему самом препусти да одлучи да ли ће се подвргнути лекарској операцији. Операције извршене без пристанка претстављају ограничење слободне изјаве воље и болесник се принуђава да трпи радњу на коју се није сагласио; а у томе се и састоји опис кривичног дела принуде. Али тражење претходног пристанка на операцију није оправдано само са становишта права човека на самоодлучивање, већ је у извесним случајевима корисно да се препусти самом болеснику да донесе одлуку. Медицина још није тако усавершена да се може гарантовати успех сваке операције. Скоро увек постоји извесна мера ризика код вршења операција и због тога је и оправдано да се препушта појединцу да сам донесе одлуку, мада ће лекар са свог гледишта често сматрати да је противљење болесника неразумно и неумесно (6).

II. У претходном излагању заступали смо гледиште да лекарске операције нису телесне повреде због тога што се врше у циљу ле-

(6) B. L. Ebermeyer: *Arzt und Patient in der Rechtsprechung*, Berlin, 1925, стр. 128.

чења. Али како има лекарских операција које се не врше у том циљу потребно је одредити под којим се условима узима да је операција извршена у циљу лечења.

Пре свега потребно је да је операција била индизирана и да је изведена по правилима лекарске вештине. Операције које нису биле потребне или које су нестручно изведене могу повући одговорност за кривично дело несавесног лечења болесника из чл. 203 или за кривично дело телесне повреде.

Даље, операција мора бити предузета у интересу лица над којим се врши. Такве нису операције које се врше у експерименталне сврхе, примењивањем неког још неопробаног и неуведеног метода. Оне се противе праву човека да се са њим не поступа као са предметом за извођење огледа, ма како биле племените побуде лекара да изврши открића која ће ослободити човечанство од појединих обољења. Због тога, операције у експерименталне сврхе претстављају телесне повреде. Овај услов да операција буде извршена у интересу лица на коме се предузима захтева, поред тога, да је лекар водио рачуна не само о потреби и корисности операције за део тела на коме се врши операција, већ да је притом имао у виду и евентуалне штетне последице операције у односу на остале делове тела, као и евентуални ризик који операција може имати на опште здравље болесника. На пример, ако операција мање важног дела тела може довести у велику опасност здравље и живот пацијента.

Најзад, међу операције у циљу лечења не спадају козметичке операције, јер се оне врше у естетске сврхе. Међутим, није јасно одређен појам козметичких операција. Сматрамо да и операције пластичне хирургије, иако се претежно врше у естетске сврхе, имају за циљ лечење, и то лечење унакажености. Осим козметичких операција, немају за циљ лечење ни операције којима се врши стерилизација или кастрација (7).

Операције које нису извршене у циљу лечења имају обележја кривичног дела телесне повреде, али пристанак повређеног може да искључи противправност радње у оним границама и под оним условима под којима уопште пристанак повређеног искључује противправност код телесне повреде. Тако, док код козметичких операција пристанак по правилу искључује противправност радње (8), код експерименталних операција он има тај значај само до извесне границе с обзиром на могућне последице конкретне операције. Међу-

(7) Посебна проблематика постоји при узимању крви ради трансфузије, конзервисања или стварања крвне плазме. В. расправу R. Savatier: *De sanguine jus*, *Recueil Dalloz*, бр. 35/1954.

(8) Француски Касациони суд је у једном случају из 1920 где је лекар уклонио длачице са лица пацијента, на његов пристанак, па је наступило тешко оштећење коже, стао на глдиште: да ни интереси науке нити интереси болесника не захтевају да се ради уклањања физичких несавршености ризикује знатно оштећење тела и да је лекар у таквом случају дужан да одбије своју помоћ.

тим, у случају стерилизације (9) и кастрације пристанак повређеног нема никакво дејство на искључење противправности, јер се овакве радње противе општим интересима и њихов извршилац може одговорати за телесну повреду без обзира да ли пристанак постоји или не.

III. Правило да је пристанак болесника нужен и да одсуство пристанка повлачи одговорност лекара има два изузетка.

У првом случају реч је о законским прописима на основу којих је појединац дужан да трпи прегледе, лечење или предузимање неких других мера здравствене заштите. Ту пристанак нема значаја и лекар је овлашћен да поступа и без пристанка, па чак и упркос изричитом одбијању. Штавише, у извесним случајевима према појединцу се може употребити принуда и применити казнена санкција због непослушности. Основ за овакво овлашћење је општи интерес који претеже над појединачним интересом (10). У питању су следећи прописи:

(1) У циљу сузбијања и спречавања извесних заразних болести, Општи закон о сузбијању и спречавању заразних болести („Службени лист ФНРЈ“, бр. 37/48), Уредба о сузбијању трахома („Службени лист ФНРЈ“, бр. 99/48), Уредба о сузбијању полних болести („Службени лист ФНРЈ“, бр. 99/48), предвиђају обавезно лечење од тих болести, обавезне прегледе као и казнене санкције за појединца који избегава лечење. Наредба о цепљењу против туберкулозе („Службени лист ФНРЈ“, бр. 28/50) прописује обавезно цепљење против туберкулозе за сва лица млађа од 25 година која не реагирају на туберкулин, као и санкцију ако се не подвргну цепљењу.

(2) Кад суд у кривичном поступку изрекне меру безбедности упућивања у завод за душевно болесна лица или други завод за чување и лечење (чл. 61 Кривичног законика), лице према коме је изречена ова мера подвргава се принудном лечењу. Исто тако се поступа и са другим лицима која су душевно оболела, ако се због опасност по околину принудно упућују у завод за душевно болесна лица.

(3) У Законику о кривичном поступку предвиђено је изрично овлашћење (чл. 247) да се над окривљеним и без његовог пристанка може вршити телесни преглед. Исто тако предвиђа се да се од окривљеног и других лица, без њиховог пристанка, може узимати крв и да се могу вршити друге лекарске радње које се по правилима медицинске науке предузимају ради анализе и утврђивања

(9) Једном пресудом суда у Бордоу коју је потврдио Касациони суд, осуђен је за телесну повреду лекар који је по пристанку извршио стерилизацију са образложењем да пристанак има важност само у погледу добара са којима појединац може слободно располагати, а јавни поредак и интереси државе не дозвољавају да се располаже са способношћу рађања (M. Hugueney: Cours du droit criminel, стр. 99).

(10) У Француској је законом од 14 априла 1954 уведено да лица из класа 1944 и 1945 која нису извршила војну обавезу, морају дати своју крв у медицинске сврхе.

других важних чињеница за кривични поступак (11). Али, није дозвољена таква медицинска интервенција или употреба средстава којима би се утицало на вољу ових лица у давању исказа (напр. наркоанализа).

У грађанском поступку, с обзиром на његову природу, не би се могле предузети принудне мере аналогно чл. 247 Законика о кривичном поступку. Сматрамо да у том поступку није дозвољено чак ни принудно узимање крви на преглед у случају спора за утврђивање очинства (12).

Од ових случајева кад је законом прописана обавеза лечења или је дато овлашћење на вршење прегледа, а извршење тих мера се може принудно обезбедити, треба разликовати случајеве где, додуше, постоји обавеза лечења, али је она приватноправног карактера и њено неизвршење може повући само приватноправне санкције (13). Од болесника само зависи да ли ће се лечити и он се на лечење не може принудити. Ту долази у обзир уговорена обавеза лечења код уговора о осигурању живота, као и обавеза лечења осигураника по Закону о здравственом осигурању радника и службеника („Службени лист ФНРЈ“, бр. 51/54). Према чл. 37, ст. 3, поменутог закона, осигуранику који се без оправданог разлога не подвргне наређеном лечењу обуставља се давање накнаде уместо плате. Обавеза лечења односно санкција долази у обзир само ако је реч о лечењу „за које по постојећим прописима није потребан пристанак“ (14).

Други изузетак од правила о нужности пристанка јесте постојање крајње нужде, кад лекару није било могућно да сазна вољу болесника а интервенција се морала предузети без одлагања. Најчешћи случај је да је болесник доведен у бесвесном стању, а без опасности по живот или тешко нарушење здравља не може се чекати док се он освести и да пристанак. Поред тога, није редак ни случај да је болесник дао пристанак на одређену операцију, али се у току те операције покаже потреба за проширењем операције или за другом операцијом. Ако се болесник налази под наркозом, поставља се питање да ли лекар треба да обустави сваки рад или ће и не чекајући пристанак предузимати што сматра да је потребно.

У првом случају, кад је потребна хитна операција а болесник је у бесвесном стању, није спорно да је лекар овлашћен на изврши

(11) Lambert (op. cit., стр. 123) наводи да француска пракса стоји на становишту да суд не може наредити испитивања која су опасна по здравље или доводе до тешких физиолошких поремећаја (на пример, не може се оперисати стомак окривљеног да би се извадио предмет потребан за истрагу).

(12) Овакво мишљење преовлађује у француској теорији грађанског права. В. R. Savatier: op. cit., стр. 142.

(13) Према Ebermayer-у (op. cit., стр. 191) пракса је немачких судова да приватноправна обавеза на операцију у случају осигурања постоји под условима: да је операција безопасна, да није скопчана са значајним боловима, и да се оправдано може очекивати оздрављење или бар битно побољшање здравља.

(14) Неразумљиво ограничење. У нашем законодавству нема прописа по питању пристанка. Осим тога, за свако лечење је потребан пристанак, уколико није реч о случајевима кад је законом прописана обавеза лечења. Међутим, на такве случајеве се овде вероватно није мислило.

операцију. Овакво овлашћење се правда тиме што се претпоставља да постоји прећутни пристанак болесника или што се узима да лекар поступа као *negotiorum gestor* или најчешће да лекар поступа у крајњој нужди. Ово последње гледиште треба прихватити и за наше право, јер одредба чл. 12 Кривичног законика о крајњој нужди дозвољава такво тумачење.

Много теже је решити питање оправдања у случају проширења операције без пристанка болесника. Ту ће се често догодити да се лекар не може правдати крајњом нуждом. Постоји само потреба и целисходност да се једном започето оперисање не обуставља, али ће ређе постојати елемент опасности која се није могла избећи а која је најважнији услов за оправдање крајњом нуждом (15).

Ван ових случајева, операције извршене без пристанка болесника или против његове изрично изјављене воље кажњиве су, нарочито кад се болесник изрично успротивио операцији (16).

IV. Најзад, потребно је размотрити питање форме у којој треба да буде изјављен пристанак, садржине пристанка и давање пристанка од стране законских заступника.

Пристанак треба да буде јасан и пацијент кад даје пристанак мора бити свестан каква се операција предузима и какве су њене последице. Није довољно да лекар само обавести пацијента да ће над њим извршити извесну операцију, он га мора упозорити и на опасности које повлачи таква операција, јер садржина пристанка није само у давању одобрења на материјални акт операције, већ и на последице које она са собом повлачи (17). Али то, с друге стране, не значи да је лекар дужан да се упушта у све детаље које боле-

(15) Према енглеској и француској судској пракси, лекар не треба да врши операцију без пристанка болесника, али ако је операцију започео он је једини позван да оцени према својој савести и правилима лекарске вештине до које границе треба да поступа у интересу пацијента (Garraud — Lacoste: *op. cit.*, стр. 137). У једном случају из француске праксе хирург је по пристанку болесника требало да га оперише од чира у стомаку. У току операције установио је да је у питању рак и извршио је операцију без пристанка, али је болесник умро. Апелациони суд у Паризу одбио је захтев за накнаду штете налазећи да у оваквом случају лекар није био дужан да тражи пристанак. У другом случају, међутим, суд у Angers-у досудио је накнаду штете болеснику који је био дао пристанак да му се уклони фрактура на ноzi, али му је лекар ампутирао ногу јер је у току операције нашао да је претходна дијагноза била погрешна и да је потребна ампутација (Lambert: *op. cit.*, стр. 122).

(16) Према Велингу, операција извршена упркос противљењу болесника није противправна ако би иначе смрт неизбежно наступила. Јер, ако неко хоће да умре, његова воља није меродавна за друге. Има писаца који иду још и даље па сматрају да се против воље болесника може предузети лечење и кад постоји само опасност по његово здравље. Hugueneу (*op. cit.*, стр. 99) сматра да пристанак болесника није уопште потребан ако је лекар овлашћен на вршење операција на основу позитивног права. Насупрот томе, Керг (Forensic Medicine, London, 1946, стр. 83) наводи случај из енглеске праксе где је лекар и поред изричног противљења болесника извршио операцију да би му спасао живот, па је од грађанског суда осуђен на накнаду штете.

(17) Француска судска пракса тражи да се у случају операције које нису неопходне али повлаче велики ризик, болеснику изложе детаљније евентуалне последице (Garraud — Lacoste: *op. cit.*, стр. 144). У једној пресуди лионског суда из 1954 наводи се да хирург није извршио своју уговорну обавезу кад болесници није изнео ризик коме се она нормално излаже код такве операције (Recueil Dalloz од 29. јануара 1955). О правној садржини пристанка в. E. Schmidt: *Schlägermensusur und Strafrecht*, Juristenzeitung, бр. 12/1954, стр. 372.

сник, редовно нестручно лице, не може схватити, нити да му излаже сваку евентуалност која може наступити. Предочавање свих евентуалних последица пред операцију може утицати негативно на психичко стање болесника и изазвати у њему страх и одлуку да се не подвргне операцији код које је успех осигуран и која је нужно потребна.

Пристанак не мора да је дат у писменој форми (18), али је таква форма корисна у случају операције опасне по живот или кад пристанак даје законски заступник болесника. Постојање пристанка може се изводити и из околности (прећутни пристанак) (19).

Најзад, пристанак треба да је дат слободно. Пристанак изнужен силом или обманом без дејства је.

За малолетнике и за друга лица пословно неспособна пристанак дају њихови законски заступници. Ако је реч о малолетнику, довољан је пристанак само једног родитеља. У случају неслагања између родитеља може се поставити старалац по општим прописима. Исто тако требало би поступити кад старалац из било којих разлога неће да да пристанак. Али у оба ова случаја, ако постоји опасност од одлагања, лекар би могао да изврши операцију и без пристанка законског заступника ако је то по његовом схватању нужно, а евентуално да се консултује са другим лекаром. Ако је у питању малолетник који је према свом узрасту у стању да сам расуђује, лекар не може занемарити вољу таквог малолетника, ма она била у супротности са изјављеном вољом законског заступника (20).

V. У недостатку законских прописа који би регулисали сложену проблематику пристанка болесника на операцију, извесна питања из ове материје још увек су спорна. Из кратког приказа иностране судске праксе, која је имала прилике да се више бави овим питањима, види се да је та пракса колебаљива и да нема уједначене критерије. Најзад, ни решења која се предлажу у теорији не дају одговор на сва питања. Због свега тога, положај лекара

(18) Да би се уклонили доцнији спорови, у Енглеској се практикује да писмени пристанак садржи и изјаву болесника да пристаје на свако проширење операције или на алтернативну меру коју хирург буде сматрао потребном у току операције.

(19) У једном случају из француске праксе суд је закључио о постојању прећутног пристанка родитеља из околности што су родитељи довели дете у болницу, што су обавештени о природи операције и што су се жалили на одуговлачење са операцијом (Garraud — Lacoste: *op. cit.*, стр. 14). Према пракси америчких судова кад се неко подвргао прегледу и лечењу, претпоставка је, док се противно не докаже, да је за сваку радњу лекара дат изрични или прећутни пристанак (Gordon — Turner — Price: *Medical Jurisprudence*, 1953, стр. 153).

(20) Gordon — Price — Turner (*op. cit.*, стр. 159) сматрају да у следећим примерима није потребан пристанак родитеља: 1) ако сам малолетник затражи од лекара интервенцију лакше природе, 2) ако малолетну девојку доведе отац лекару ради утврђивања трудноће а она се противи прегледу, лекар не сме да поступа, 3) ако је малолетник болестан од акутне болести а отац се противи операцији, лекар може извршити операцију. У оваквим и сличним случајевима лекар треба да оцени малолетникову способност за расуђивање и нужност интервенције, као и да има у виду да, поред дужности родитеља да лече своје дете, лекар има дужност да лечи болесника.

није лак. Он се понекад налази у таквој ситуацији да мора сам да одлучи како треба да поступа.

Основна тешкоћа је у том што при вршењу лекарских операција треба водити рачуна о два принципа. На једној страни, то је право појединца на личну слободу, из чега произилази и захтев да се узима у обзир његова воља у одлучивању да ли ће се подвргнути лекарској операцији. На другој страни, стоји дужност лекара да укаже лекарску помоћ и да интервенише онде где је она потребна, на основу овлашћења које му је поверила заједница. Најчешће у пракси не долази до сукоба ова два принципа, али је могућно да до тога дође и тада настају тешкоће за лекара који треба да одлучи шта је дужан да учини. До оваквих ситуација нарочито долази кад се постави питање проширења операције без претходног пристанка болесника или вршење операције над болесником чији је живот у очигледној опасности а он се противи операцији.

Али и тамо где постоји пристанак, лекар је дужан да цени да ли му евентуално општи интерес или интерес болесника забрањује да поступа. Напред смо већ истакли да је у општем интересу забрањено вршење кастрације или стерилизације. Што се тиче оцене да ли је у интересу болесника да се изврши извесна операција, по правилу се самом болеснику препушта оцена овог интереса. Али ако је реч о операцији која није неопходна, онда је и лекар дужан да цени ризик и крајње последице такве операције и да одбије своју помоћ, нарочито код козметичких операција где уклањање незнатнијег телесног недостатка може довести до тежих последица. Слично се питање поставља и за интервенције извршене у експерименталне сврхе. Овде се не мисли на експерименте који се врше без пристанка. Такви експерименти нису дозвољени и кажњиви су као телесне повреде. Али ако се неко добровољно подвргне експерименту који може имати последица, питање је до које су границе, с обзиром на евентуалне последице, експерименти дозвољени. Осим тога, није исто ако се експеримент врши над здравим човеком или над болесником коме је то последња нада.

Наведени примери показују да у лекарској пракси долази и до таквих ситуација где није лако оценити да ли је извештај поступак дозвољен или не. У недостатку прописа ова оцена препуштена је самом лекару. Ако погрешно, долази у опасност да његова радња повуче грађанску и понекад кривичну одговорност. С друге стране, у питању су интереси појединаца које треба заштити.

Због тога се намеће питање да ли је могућно да се пропишу правила која ће дати одговор на све ситуације пред које се могу наћи лекар и болесник, и на тај начин уклонити неизвесности и обезбедити интереси појединаца. У вези са прописивањем ових правила поставља се даље питање да ли ова правила треба да буду садржана у прописима о лекарској служби или у кривичном законодавству.

По првом питању, сматрамо да је законско регулисање могућно али не у потпуности. Даље сматрамо да питање треба решавати и у прописима о лекарској служби и у кривичном законодавству, према томе који је предмет регулисања.

У прописима о лекарској служби требало би на првом месту поставити правило да лекар не може предузети лечење нити било какву интервенцију без пристанка, уколико нису у питању случајеви обавезног лечења. Даље је потребно предвидети изузетке од овог правила, кад лекар према околностима није могао благовремено да добије пристанак а да озбиљно не угрози живот или здравље болесника (на пример, ако је болесник у несвесном стању). Најзад, треба решити и питање форме пристанка и давања пристанка од стране законског заступника.

У Кривичном законiku важно је да се предвиди да лекарске операције и уопште пружање лекарске помоћи, које се врше по правилима лекарске вештине и у циљу лечења, не претстављају кривично дело телесне повреде. Питање санкције за лечење без пристанка требало би јасно решити тиме што би се међу кривичним делима против личне слободе као посебно кривично дело предвидело предузимање лечења без пристанка, ако је било могућно да се добије пристанак. За особито лаке случајеве предвидети ослобођење од казне. Најзад, с обзиром да је овде претежна повреда интереса болесника, гоњење за ово кривично дело требало би везати за предлог оштећеног.

Јасно је да решењем само ових неколико питања не би била решена читава проблематика у вези са пристанком болесника. Решење би било дато само за основна питања, али њиме не би биле обухваћене све ситуације које се у пракси појављују. С обзиром да су оне ређе, сматрамо да би и предложено решење задовољило најнужније потребе. Но, осим тога, околности у конкретним случајевима могу бити тако различите да њихово уопштавање у законска правила засада не изгледа могућно.

Михаило Вражалић

П Р И Л О З И

ПРВИ ПРОФЕСОРИ „ПРАВОСЛОВНОГ“ ФАКУЛТЕТА НА ЛИЦЕЈУ У КРАГУЈЕВЦУ И БЕОГРАДУ

У свим правцима, а највише у културном погледу, млада српска држава прве половине XIX столећа развија се под великим утицајем суседне аустроугарске државе. Схватања и пракса рационалистичког и пострационалистичког периода који прожимају друштвени живот Срба у Војводини преноси се у Кнежевину од стране млађих људи који својим знањем подижу просвету, судство, администрацију.

Школовани Срби из Војводине су и поред тешкоћа, својих предрасуда и предрасуда средине у коју су долазили, ступали у „правителствену“ службу и извршили низ задатака од велике користи за Кнежевину Србију која је одбацујући турско туторство одлучно одбацивала и просветну заосталост.

I. Почетком августа 1840, попечитељ правосудија и просвештенија Стефан Радичевић поднео је Совјету предлог да се за завршене ученике филозофије — „мудрословије“ — оснује још једна класа у којој ће се предавати правне науке(1). Притом треба имати у виду да се у самом првом наставном плану Лицеја за филозофско образовање налазио један од правничких предмета, и то природно право. Несумњиво, ова наставна дисциплина претставља клицу за формирање правничког одељења на Лицеју(2).

Године 1840, средином лета, у Попечитељству просвештенија постојао је одређен план за оснивање Правног факултета на Лицеју у Крагујевцу, где је онда било средиште врховне државне власти. Да би се остварила намера „Совету је саопштено, да је Попечитељство ово објавленијем у нашим и пештанским новинама печатаним позвао људе за професоре правословни наука, и представљене Устројеније учења правословног у Лицеуму наука на решеније“(3).

Како је то један од првих конкурса за попуњавање професорских места на вишој школи наше земље у току прошлог века а везано је за оснивање фекултета који је одиграо врло важну улогу у државном животу, потребно је да се на овом месту наведе.

Новине србске од 3 августа 1840. бр. 31, донеле су „објавленије“ које гласи: „Објавленијем овим позивају се од стране Правителства родољубиви Срби из суседне Аустриске државе“ да се пријаве за професора права на Лицеју до краја месеца августа те године. —

(1) Државна архива у Београду, одељ. Минист. просвете, БНо 1048/1840

(2) Иста архива и одељак, ПНо 395/1838.

(3) Државна архива у Београду, одељ. Минист. просвете, Но 1048/1840.

У позиву за конкурс даље стоји: „Катедра ова сојужена је са сле-дујућим условијама и благодејанијама: 1) Изабрани за исту кон-курент имаће годишњу плату у струци јуридическој доказаному точному; отменому и совершеному теоретическому знању, и прак-тическом упражненију. Ова плата од 600 талира мања бити неће, а у преднаведеном случају и до 800 временом одређена бити може. У сваком пак случају плата ова за ону годину, у којој би профе-сор овакови Ректор заведенија био, повишена је, по устројенију овог заведенија са 100 талира годишње. — 2) Ако би изабрани за ову катедру професор чрез теченије једногодишње доказао, да његова способност и вештина у предавању православни наука не допире донде, да слушаатељи његови, пожелајемо успех покажу, задржава себи право Србско правителство позив и избор овај порећи, и у том случају другог на место његово позвати и поставити“(4).

Када је овај конкурс објављен, начелник „просвештенија“ био је Димитрије Исаиловић, заслужни организатор школа још из времена прве владе Милоша Обреновића. Он је и пре наведеног конкурса захваљујући својим личним везама, најпре преко „зако-нописца“ Јована Хаџића придобио реномираног новосадског адво-ката Јована Раића да дође у Србију и удари основе правничкој на-стави на Лицеју. Овај се доста дуго времена ломио, особито услед немира и династичких промена које су владале у Србији. Када се ситуација нешто смирила, Јован Раић саопштава да би прешао у Крагујевац, односно у Београд, како је раније обећао(5). — Стварно, његов долазак пада знатно доцније, услед потребе да створи план школовања правника на Лицеју, као и личног захтева да му се да вишемесечно отсуство како би средио своје породичне при-лике. То време Раић је искористио да напише и свој уџбеник „По-лиције“ који ће бити први штампани лицејски уџбеник за „право-словце“ у Србији. — Јован Раић је требало да постане један од првих професора права, изван конкурса.

На објављени конкурс од 1 августа 1840 учествују три прав-ника, од којих су два из Вршца и један из Сремских Карловаца. Два Вршчана су: Јован Стерија Поповић, познати књижевник, и Димитрије Нешић. „Судејски заступник“ Марко Маринковић при-јављује се из Сремских Карловаца. Од ове тројице најозбиљнији кандидат био је Јован Ст. Поповић.

У својој пријави коју је писао у Вршцу 26 августа 1840, Јован Ст. Поповић, документујући је прилозима, најпре каже да је рођен у Вршцу „од честни православне источне цркве родитеља 1807(?) године.“ — После свршетка нижих „граматикалних“ и „човечности школа“, „како филозофију, тако и мађарска права с превасходним успехом свршио и притом морално увек владања на углед давао.“ — У својој пријави Стерија даље наводи да је положио адвокатски

(4) Дато у Топчидеру, 1 августа 1840, ВНо 1047/1840.

(5) Државна архива у Београду, одељ. Минист. просвете, Но 331/1840.

испит с похвалним успехом; да се из његове праксе може видети да је од 1835 као „заклети“ адвокат проучио и аустриска права због војне границе, и да је парнице водио. Што се тиче способности „и умни качества“ — наводи даље Ј. Ст. Поповић — говори његов шестнаестогодишњи књижевни рад како на „Србском, тако и на Латинском језику“; издата су му многа дела.

Учествујући на конкурс Јован Ст. Поповић изражава извесну уздржљивост, те на крају напомиње: „Будући пак да при необрађеном за рад у Србији Правословија пољу и с најбољим својствима човек, при најлепшој вољи и ревности не може у стању бити до онога достићи степена, да би и својој жељи пуно удовлетио, и ученицима у том виспрољеиши успех прибавио, да би на тај начин лако, неблаговоленије или незадовољство искусивши, по смислу Високог расписа, полученог званија лишио се; зато ја Високославном Попечитељству не могу покорњеијше не објаснити да се касателног званија при овако скројеним обстојателствима иначе не примити смео, раз року утледа и пробе не на једну; но на две године од стране Високославног Попечитељства опредељену сушту.“ — Иначе, због скупоће која влада и тешкоћа око набавке потребне литературе при заснивању „правословија“ у Србији, Јован Ст. Поповић мисли да би плата професора права требала да буде 800 талира годишње(6).

„Партикуларним“ писмом начелника одељења Попечитељства просвештенија Димитрија Исаиловића, 4 септембра 1840, било је „сообшћено Јоану С. Поповићу, да га је попечитељство ово, за професора правословни наука у Лицеуму примило, с тим, да ако је икако могуће, до 15 септемврија овамо пређе“(7).

То је учињено само после два дана од пријема Ј. Ст. Поповића, с извештајем да ће имати плату од 700 талира годишње.

Новембра 11, 1840, Попечитељство просвештенија предлаже да се Књазу јави да је Јована Ст. Поповића позвало из Вршца, да је на тај позив дошао у Србију „и науке предавати започео, као и да се умоли Св. Књаз да Поповића височишим указом своим за привременог професора правословија наименује“(8).

Са Јованом Раићем на челу који је као најискуснији и познати новосадски адвокат требало да постане неком врстом шефа правничке катедре, на Лицеју је било потребно да раде професори права природног и „државословни“ наука, професор статистике и историје законодавства, и трећи који би предавао „Положително право Отчества нашег и начин поступка судејског“, што ће тек доцније бити издато земљи.

Стварно, први и врло активни професор права природног на Лицеју у Крагујевцу био је Јован Ст. Поповић. За њим је наступио Игњат Станимировић као професор статистике. Овај потоњи је за-

(6) Државна архива у Београду, — документа у заоставштини Ристе Одавића.

(7) Иста архива, одељак Минист. просвете, Но 1189/1840.

(8) Иста архива и одељак, Но 1606/1840.

мењивао Јована Раића до краја априла 1841, када Раић јавља да је приспео после добивеног шестомесечног одсуства(9).

Предавања првог професора права на Лицеју у Крагујевцу Јована Ст. Поповића почела су 1 новембра 1840. После „Природног права“ започет је курс статистике професора Игњата Станимировића. Јован Раић почео је да предаје свој предмет „Полицију“ на почетку школске 1841/42 године, иако је прешао у Србију априла 1841; дотле га је замењивао Игњат Станимировић.

Поред ова три предмета заступљених у зимском семестру школ. 1840/41 год. Ј. Ст. Поповић је на своју иницијативу у летњем семестру те школске године држао предавања и из грађанског судског поступка.

Када је наступио, Јован Раић је своја предавања од почетка школ. 1841/42 год. излагао из састављене *Ручнице полиције* која је 1841 штампана, после чега је молио да му се одреди награда за труд, јер је он, по властитој изјави, на уџбенику радио од августа месеца 1839 „до априла ове године (1841) предмете преподавајеме изразио“(10).

Да би могао што боље да износи материју свога предмета Јован Раић је за потребе Правног факултета тражио од Попечијства правосудија и просвештенија све хатипшерифе „политичког стања тичући се Србије и сада владајуће Св. фамилије“(11).

Из *Додатка к Србским новинама* од 18 октобра 1841, Но 42, сазнаје се да је Јован Раић одржао „Слово“ — приступно предавање 9 септембра 1841 ученицима „Правословија у Књажеско-Србском Лицеуму ... кад је исти на катедру Правословија ступио.“ — У овој беседи, чији је само први део штампан, професор Ј. Раић је апеловао на „правословце“ да уложе све силе како би се просветили и што боље припремили за службу Књазу, „правителству“ и народу. У приступном предавању нови професор нарочито је величао владара и „правителство“.

За схватање улоге и важности правничке струке од стране једног наставника на Лицеју, свакако су биле врло карактеристичне речи оног дела „слова“ Јована Раића који нажалост није објављен у *Додатку к Србским новинама*, а тичале су се самих правних студија; први део приступног предавања био је опште природе. У „примечанију“ наведеног броја *Србских новина* стоји: „Остала част слова дејствује о важности и ползи права — и државословни наука, које предпостави г. Професор ученицима предавати има, но коју због обширности њене и ограничености простора у Листу свом саопштити неможемо.“

Од Јована Раића Правни факултет Лицеја у Београду очекивао је много. Међутим, он није дуго остао на професорском положају и у Србији; предавао је свој предмет „Полицију“ само школске 1841/42 године. — На почетку 1843 у актима Државне архиве у Београду, где

(9) Државна архива у Београду, одељ. Минист. просвете, Но 505/1841.

(10) Иста архива и одељак, Но 1439/1841.

(11) Иста архива и одељак, Но 693/1841.

се чувају месечни извештаји професора Лицеја о ученицима, похађању предавања и прегледу предавања, не налазе се извештаји Јована Раића, већ само Игњата Станимировића и Сергија Николића. Овај потоњи је дошао на место Јована Ст. Поповића, јер је сјесени 1842 Поповић постао начелник Попечитељства просвештенија, одакле је врло плодно спровео школскореформаторски рад.

II. Први професор Правног факултета на Лицеју који је плодно деловао као наставник и затим као јавни радник на високом положају у Попечитељству просвештенија био је Ј. Ст. Поповић. — Он је рођен у Вршцу 1806. Основну школу и ниже разреде гимназије — „три граматикалне класе“ завршио је у родном месту, а вишу гимназију: класу реторике и поезије у Темишвару. У гимназији и доцније на Филозофском факултету у Пешти Ј. Ст. Поповић је стекао солидно хуманистичко образовање. После завршене филозофије у курсу од две године, он наставља права у Кежмарку на Академији и завршава их са одликом. Пошто је окончао студије Ј. Ст. Поповић враћа се у своје родно место, где је од 1830 до 1836 био професор латинског језика у приватној гимназији, а затим адвокат. Са тог посла конкурисао је за професора права на Лицеју. Изабрани Јован Ст. Поповић прелази у Србију крајем октобра 1840, да би затим 1 новембра почео предавања и најзад Кнежевим указом ВНО 2270 био постављен за „привременог“ професора. Од новембра 1840 до јесени 1842, Ј. Ст. Поповић је био професор природног права и судског поступка. У току две године наставничке службе он је постигао запажене резултате тако да је са „привремене“ професуре прешао у „дејствителну“. Од 1842 до 1848, Ј. Ст. Поповић био је начелник Попечитељства просвештенија. На тој дужности он је извршио низ великих промена у школству и у другим културним областима: научној, позоришној, и нарочито, књижевној. Незадовољан приликама и средином у којој је својски радио, а после више сукоба, Ј. Ст. Поповић је 1848 дао оставку на свој положај и вратио се у своје родно место.

За Јованом Ст. Поповићем за професора Правног факултета на Лицеју долази Игњат Станимировић. Он је био дуго година на тој дужности. — Игњат Станимировић је рођен у Суботици 1815. Гимназију завршава у родном месту; Филозофски и Правни факултет у Кежмарку. Као привремени професор статистике, постављен указом од 6 септембра 1840, ВНО 1464, са платом од 700 талира годишње, Игњатије Станимировић ради од почетка школ. 1840/41 године. Кнежевим указом од 24 децембра 1841, ВНО 1742, када и његов старији колега Ј. Ст. Поповић, постављен је за „дејствителног“ професора Правног факултета. На полугодишњем и годишњем испиту почетне године правничких студија на Лицеју у Крагујевцу постигао је запажени успех из статистике. Доцније, поред овог предмета, Игњат Станимировић је предавао и право криминално („теоретично“). (12)

(12) Државна архива у Београду, одељ. Минист. просвете. Ф V, 226/1849.

Пошто је Јован Ст. Поповић са професорског места отишао на положај начелника Попечитељства просвештенија, његово место је заузео нови професор права Сергије Никслић. Он је рођен 1816 у Новом Саду. Гимназију је свршио у месту рођења, а „мудрословне и православне науке“ у Пешти. У Србији служи од половине фебруара 1840. — За привременог професора права постављен је указом „привременог правленија“ 30 септембра 1842, Но 64, а за „дејствителног“ Кнежевим указом од 14 јула 1845, ВНо 1076. Предавао је природно право, полицију, административно право, немачки језик. — Пре него што је постао професор Лицеја био је секретар Митрополије српске у Београду. — Професорска плата му је износила 600 талира годишње. До пензије коју је добио 1866 био је професор(13).

Међу прве професоре Правног факултета Лицеја у Београду спомињемо Јована Раића и Ђорђа Петровића. — Први је предавао „полицију“ током школ. 1841/42 године. Као способног човека широке културе српско „правителство“ га је убрзо поставило за начелника Попечитељства правосудија. Године 1842 напустио је с кнезом Михаилом Србију, и отишао у Аустрију, одакле се више није вратио натраг. — Јован Раић је рођен у Осигеку 1805. Свршио је инжењерске и правне науке у Пешти где је био врло запажен од стране и највиших кругова. После завршених школа одао се праву и постао врло познат новосадски адвокат(14).

Концем септембра 1842 професором политичких наука на Правном факултету Лицеја постаје Ђорђе Петровић који је ускоро умро. О њему нема ближих података, али по свему судећи то је био један учени Србин из Војводине.

После смрти Ђорђа Петровића долази за професора политичких наука Максим Симоновић, месеца августа 1843. М. Симоновић је предавао затим грађански законик и судски поступак. О овом професору нема података у извештајима или другим документима који би нас више упознали са пореклом, школовањем и службовањем његовим у Србији.

До доласка Константина Цукића и Димитрија Матића на Правни факултет Лицеја, професори су стицали образовање на краљевским академијама Угарске; свршавали су „маџарско право“, како је то говорио Вук Караџић. Ова два млада Србина, од којих је један родом из уже Србије, свршавају науке на немачким познатим универзитетима и уведени су у дужност професора права на Лицеју школ. 1848/49 године. — Тада је отворена нова катедра „Политичке економије, финансије и науке трговине на правословију“ коју води млади Константин Цукић. — У исто време др. Димитрију Матићу Попечитељство просвештенија додељује да предаје право грађанско србско и поступак грађански и криминални.

Др Коста П. Лазаревић-Цукић рођен је у Карановцу 1826. Први и други разред гимназије свршио је приватно у Крагујевцу,

(13) Иста архива, исти предмет.

(14) Милан Ђ. Милићевић: Поменик..., стр. 609, 610, Београд, 1888.

и трећи у истом месту школ. 1838/39 године. — Последње, три више гимназиске класе К. Цукић свршава у Бечу, где поред осталог учи немачки, латински и грчки језик. У Бечу Цукић учи и прву годину филозофије; све то у времену од 1841 до 1845. Политичке и економске науке Цукић студира три година на Хајделбершком универзитету, где је из тих наука положио и докторат. Од српског „правителства“ током последње године школовања у Хајделбергу Цукић је добио стипендију од 300 талира, и напослетку и 100 талира на име трошка за повратак и путовање у домовину.

Коста Цукић је постављен за професора права на Лицеју Кнежевим указом од 31 јула 1848, ВНо 1027. Наставнички рад је започео школ. 1848/49 и није на њему дуго остао. — Године 1851 Цукић би постављен за секретара Попечитељства просвештенија, јер се влада плашила да „бујни“ професор „не пали место да осветљава“ међу лицејцима. — Доцније Коста Цукић улази у вишу државну администрацију и под кнез-Михаиловом владавином постаје један од врло утицајних министара(15).

Д-р Димитрије Матић је рођен 1821 у Руми (Срем). Гимназију је започео у Сремским Карловцима, а завршио у Крагујевцу. „Мудрословне и православне“ науке завршава на Лицеју у Крагујевцу. После тога био је извесно време „званичник“. — Димитрије Матић је био најзапаженији ученик на Лицеју и у служби доцније, те је његова молба да настави образовање топло препоручена од стране Јована Ст. Поповића, тадашњег начелника „просвештенија“, и он је куде као питомац српске владе послат на студије у Немачку. Тамо је завршио филозофски и „правословни“ курс у Берлину и Хајделбергу. Докторат филозофије Дим. Матић стиче на Лајпцишком универзитету.

Пре него што је отишао на студије у иностранство, Дим. Матић је од октобра 1841 до августа 1842 био на дужности „канцелиста“ у Совјету; после тога, до 12 децембра 1842, био је дисар Суда вароши Београда. Од наведеног дана до априла 1843 Матић је био секретар Суда београдског, са ког места бива изабран за државног питомца 1845.

После завршетка студија у Немачкој, Дим. Матић постаје професор Правног факултета Лицеја, кнежевим указом од 30 јула 1848, ВНо 1019. — Предавања из грађанског законика, грађанског судског поступка и јавног права Матић је почео да држи школске 1848/49 године.

Димитрије Матић је професор права до средине 1851, после чега са Цукићем бива упућен у вишу администрацију(16). Као министар просвете свесрдно се залагао за напредак школа.

(15) Државна архива у Београду, одељ. Минист. просвете, Ф V, 396/1849.

(16) Државна архива у Београду, одељ. Минист. просвете, Ф V, 396/1849

У иностранству Димитрије Матић је усвојио идеје либерализма; одушевљавао се револуцијом од 1848 и желео да крунише своје образовање у иностранству бављењем у Паризу, што му се није испунило. — Као и К. Цукић, Матић није био дуго наставник на Лицеју; ушао је брзо у вишу државну администрацију и постао је један он заслужних министара Кнежевине Србије.

Групи младих професора права на Лицеју у Београду придружио се 12 новембра 1849 Ђорђе Ценић. — Он је рођен 1824 у Београду, где је завршио гимназију и филозофију, а права само почео. Филозофију и права Ђорђе Ценић студира доцније у Берлину и Хајделбергу, где и завршава своје образовање. Ценић је на место наставника Правног факултета Лицеја постављен „предписанијем“ Попечитељства просвештенија 12 новембра 1849, — ПНо 1050, са платом од 300 талира годишње; дакле, много мањом од осталих професора Правног факултета(17).

Правничка настава на Лицеју била је извођена хомогеније него настава филозофског факултета. Професори „правословци“ имали су стручно, правничко образовање. Велики број међу њима пре него што је дошао на Лицеј вршио је и извесну праксу правника: адвоката или судских службеника. Професори права Лицеја у службеној хијерархији стављани су изнад професора филозофског факултета. То се види и по наградама које су веће за професоре „правословија“ него „мудрословија“, што је изазивало завист потоњих. Али улога и значај правничке струке у друштвеном и државном животу само по себи давало је виши ранг правним студима него филозофским, чији су наставници потицали из различитих струка: лекарске, инжењерске, правне или „филозофске.“

Иначе, у поређењу са средњешколском, а нарочито основношколском наставом, настава Лицеја и њен професорски кадар са правницима на челу био је на завидној висини.

Др. Владимир Грујић

(17) Државна архива у Београду, одељ. Минист. просвете, Ф V, 396/1849.

ОДГОВОРНОСТ ПОСЛОДАВЦА И РАДНИКА — ПРЕУЗИМАЊЕ РИЗИКА

Тужилац је одвео своју кобилу ради поткивања у поткивачку радњу, чији власник у том моменту није био ту, па је поткивање извршило једно лице које се налазило у радњи. То лице је и раније обављало поткивачки занат (касније му је овај рад забрањен због нестручности), врло често се налазило у радњи поменутог власника, а дешавало се и да оно само остане у радионици и да врши поткивање у одсуству власника поткивачнице. Пре но што је извршио поткивање, ово лице је упозорило тужиоца да је копито кобиле повређено, а овај је и поред тога одобрио поткивање. После краћег времена кобила је угинула од тетануса. Тужилац је поднео тужбу и против власника радње и против лица које је извршило поткивање и тражио да му се штета накнади.

Срески суд је донео пресуду коју је потврдио и Окружни суд. Пресудом се одбија тужбени захтев против власника поткивачнице зато што лице које је извршило поткивање није било са њим у радном односу и што је то учињено без његовог знања и одобрења. Тужбени захтев је одбијен и у погледу лица које је извршило поткивање зато што је тужилац одобрио поткивање на свој ризик и поред тога што га је ово лице упозорило да је копито кобиле повређено. Утврђујући да не постоји радни однос између власника радионице и лица које је извршило поткивање и заснивајући своју одлуку на томе, судови констатују „да је ово лице било у нелегалном радном односу са власником поткивачнице као непријављени радник и да је обављало поткивачки посао иако му је овај био забрањен због недостатка стручних квалификација.“

Против пресуда Среског и Окружног суда Јавни тужилац ФНРЈ уложио је захтев за заштиту законитости због повреде закона.

Врховни суд НР Србије је нашао да је захтев основан и својим решењем укинуо обе пресуде. Оваквом решењу Врховни суд је дао следеће разлоге:

„Оба суда су погрешила кад су приликом доношења пресуда узела у обзир само питање на чији је ризик кобила поткована и што су туженика Радишу третирали као лице које није имало никакве везе са поткивачким занатом и власником односне поткивачке радионице.

„Туженику Радиши је обављање поткивачког заната било забрањено, те у овом случају на његовој страни постоји грађанскоправна одговорност из саме чињенице што је и поред забране вршио обављање овог заната. Штета је дакле настала приликом обављања недозвољене радње, те је учинилац дужан да је накнади. Чињеница да је тужилац примио ризик поткивања на себе у овом случају могла је бити од пресудног

утицаја само уколико је тужилац знао да је туженик Радиша нестручан, да му је поткивачки рад забрањен и да је у нелегалном радном односу са тужеником Милорадом. Ово на суду није утврђивано. Међутим, ако тужиоцу све ово није било познато, ризик, ако би био и доказан, не може сносити сам тужилац, пошто је он ризик примио сматрајући да пред собом има стручњака који ће, примењујући своју стручну спрему, настојати да до штете не дође. Најзад, туженик Радиша био је дужан да одбије поткивање и због саме чињенице да је копито било неисправно, ако је већ био свестан могућих последица.

„Туженик Милорад држао је у својој радионици туженика Радишу, те му је овај помагао у обављању поткивачког заната. Радиша је поткивање вршио и у присуству туженика Милорада и у његовом отсуству, кад му је Милорад поверавао радионицу, те се, као што је напред речено, оправдано може претпоставити да је Радиша био непријављени радник код Милорада. Суд није узео у обзир доказе спроведене у овом правцу, нити је настојао да се ови докази употпуне сматрајући да је питање радног односа у овом случају ирелевантно. Међутим, ако се стане на гледиште да у овом случају постоји грађанско-правна одговорност за накнаду штете на страни туженика Радише, ова одговорност постоји и на страни туженика Милорада. Његова кривица проистиче из чињенице да је штета нанета у његовој радионици од стране лица које је код њега било у илегалном радном односу и уз то још и нестручног лица коме је обављање таквог заната било забрањено. Чињеница да туженик Милорад није изричито одобрио поткивање кобиле која је у питању, у овом случају није од значаја, јер Милорад, поверавајући своју радионицу Радиши, није овоме изричито ни забранио да врши поткивање у његовом отсуству, а такву је могућност морао претпоставити.

„У сваком случају треба утврдити да ли је угинуће кобиле у узрочној вези са радом туженика Радише, тј. да ли је инфекција тетанусом настала на месту поткивања или је могла настати и на другом месту и да ли је дошла као последица нестручног или несавесног рада туженика Радише.“

(Решење Врховног суда НР Србије Гзз. бр. 18/52 од 1 фебруара 1952.)

Решење овог случаја зависи од чињенице поменуте у последњем ставу мотива Врховног суда: треба утврдити да ли је угинуће кобиле у узрочној вези са радом лица које је извршило поткивање. Несумњиво, то је претходно питање на које треба одговорити пре него што се приступи решавању сваког случаја одговорности за штету. Јер, као што је познато, постојање штете и узрочне везе између ње и делатности којом је она проузрокована условљавају постојање одговорности уопште.

Ми ћемо претпоставити да је утврђено да је поткивање било узрок смрти животиње и под тим условом направићемо неколико напомена о правилима од којих би зависило решење овог случаја.

1. — Опште је правило да власник једне занатске радионице одговара за исправно извршење посла чије је обављање поверено тој радионици. Основ одговорности власника радионице је уговор који постоји између њега и тог лица — наручиоца посла. Он тај уговор може да закључи сам или преко лица која раде у његовој

радионици. Наручбине може да прими свако лице које се налази у радњи и за које може да се поверује да је овлашћено да их закључи. А самим тим што га је власник радионице ставио у такав положај, она лица која наручују посао могу основно да поверују да је такво лице стручно способно и правно овлашћено да тај посао и изврши.

Одговорност власника занатске радионице предвиђена је у § 717 ранијег Српског грађанског законика који садржи следеће правило: „Посленик који се посла каквог нарученог прими, мора га сам свршити и само у особитим околностима може он и другом примљени послао поверити, али за доброту посла и онда одговара.“ Ово правило налази се и у грађанским законима других земаља, као например: у Аустриском грађанском закоником (новелирани текст § 1165), у Швајцарском закону о облигацијама (чл. 364), у Пољском закону о облигацијама (чл. 480), а у Француском грађанском закоником ово правило, које има шири смисао од горенаведених прописа, изражено је са свега неколико речи: „Предузимач одговара за радње лица која употребљава“ (чл. 1797).

Сви поменути законски текстови прописују да оно лице под чијим се именом обавља извешан посао (предузимач, мајстор, посленик) одговара наручиоцу посла за исправно извршење истог. И у случају кад поверени посао изврши и неко лице које има стручне квалификације за то, па из његовог делања наступи штета, власник радионице биће обавезан да је накнади. Утолико пре постоји ова обавеза власника онда кад му је познато да једно лице није стручно за обављање одређеног посла, па ипак допусти да га оно изврши. А у случају који разматрамо власник радионице је то допустио остављајући једно такво лице само у радњи и пружајући му могућност да дође у ситуацију да обави поткивање уместо њега. Притом је без значаја да ли се и у каквом односу он налази са тим лицем, тј. да ли је оно његов пријављени или непријављени радник, и да ли му је забрањен рад или није. Битно је то да га је он у свом отсуству оставио у радњи и тако довео оштећеног у заблуду о стручним квалитетима лица које је извршило наручени посао.

2. — Одговорност за исправно извршење посла, као и свака друга уговорна одговорност, може се споразумом ограничити, па и сасвим искључити, разуме се са резервом одговорности за злу намеру и грубу непажњу. У том случају говори се о преузимању ризика. Преузимање ризика је уствари прећутни споразум између два лица на основу кога се једно од њих, будући оштећени, одриче права да од другог тражи накнаду за евентуалну штету која би наступила као последица његове радње обављене на начин који иначе одговара стручним правилима одређене делатности. Према томе, оно што је битно за постојање преузимања ризика је неизвесност у погледу исхода радње, која је обављена *lege artis*. А да би радња била извршена како треба, претпоставка је да онај који је обавља

има извештан степен стручности за то. Јер, једно лице може одобрити извршење неког посла под изузетним околностима и пристати да на себе прими евентуалну штету, баш зато што верује да ће стручњак који треба да обави посао, примењујући своје стручно знање, спречити да штетне последице наступе. Према томе, у нашем случају не може бити речи о преузимању ризика од стране власника угинуле животиње. Чак и да је власник кобиле знао да је раднику било забрањено да се бави поткивањем, па да је ипак дао пристанак за то, и тада би се могло говорити само о делимичном преузимању ризика и о смањењу, али не и о искључењу одговорности за наступелу штету. Јер преузимање ризика оставља недирнуту одговорност за злу намеру и за грубу непажњу. Зато би се морало примити са резервом резонување Врховног суда да је „чињеница да је тужилац примио ризик поткивања на себе могла бити од пресудног утицаја само уколико је тужилац знао да је тужени Радиша нестручан.“

3. — Што се тиче одговорности лица које је извршило поткивање за њено заснивање довољан је сам факт да је његовом радњом проузрокована смрт животиње, да је, дакле, од њега потекао непосредни узрок штете. Основно је правило у теорији одговорности да свако лице које неком својом радњом проузрокује другоме штету одговара за њу. Ово правило садржи § 800 ранијег Српског грађанског законика: „Ко другоме штету какву учини, било то на имању туђем или правима и личностима, оно мора ту накнадити.“ У нашем случају радник је крив што се штета догодила. Његова кривица се састоји у томе што је погрешно обавио једну радњу, па је услед тога штета наступила. Његова одговорност не заснива се на чињеници што је и поред забране обављао поткивачки занат, нити у самом обављању забрањене активности треба видети „недозвољену радњу“, као што то чини Врховни суд. Основ његове одговорности је погрешно извршење посла, и он би био одговоран и да му није било забрањено обављање сличних послова.

Према томе, и лице које је поткивањем проузроковало смрт животиње, и власник радионице у којој је поткивање извршено, одговарају солидарно оштећеном. Само, док први одговара по основу проузроковања штете, власник радионице одговара по основу повреде уговорне обавезе, као и по основу одговорности послодавца за штету коју његови радници учине у вршењу својих дужности.

Марија М. Тороман

КОЛЕКТИВНО СОЦИЈАЛНО ОСИГУРАЊЕ ЛИЦА ЗАПОСЛЕНИХ КОД ПОЉОПРИВРЕДНИХ МАШИНА

Овде се приказују два случаја из праксе социјалног осигурања.

Први случај. — Петнаестогодишњи младић, ђак IV разреда гимназије, помагао је суседу, у виду позајмице, при вршидби жита.

Секао је повезе на сноповима на дрешу. При том раду упала му је нога у отвор од дреша, те је од вршаћег бубња смрвљена, па је отсечена до средине бута.

Власници вршаће машине поднели су још истог дана (28 јула 1952) пријаву о несрећи на послу. У одговарајућој рубрици те пријаве означили су да је у питању „колективни радник на вршалици“.

Надлежна инвалидско-пензиона комисија нашла је да је унесрећеном због тога трајно умањена способност за рад за 75%. И по том основу је он тражио да му се призна право на инвалиднину.

Републички завод за социјално осигурање НР Србије одбио је захтев решењем, налазећи да у овом случају нису испуњени законски услови за признање права на инвалиднину. Тужбу странке против тог решења одбио је Врховни суд НР Србије пресудом У. бр. 3805/53 од 10 јануара 1955. Ево разлога те пресуде:

„Из пријаве о несрећи на послу која се налази у списима предмета види се да је тужилац претрпео несрећу на послу 28 јула 1952 приликом враћања наднице свом суседу за време вршидбе, а из мишљења инвалидско-пензионе комисије у Крушевцу бр. 47 од 4 октобра 1952 године види се да код тужиоца постоји трајно смањење радне способности за 75% услед губитка леве ноге на средини бутине.

„Код оваквог стања ствари правилно је тужени орган нашао да тужилац није претрпео повреду на раду за време трајања радног односа, јер се његов рад на вршлици, где је враћао надницу суседу, не може сматрати радним односом у смислу чл. 5, 57 и 60 Закона о социјалном осигурању. Стога се није ни могло тужиоцу признати право на инвалиднину по основу претрпљене несреће на послу за време тога рада, пошто пропис чл. 46 Закона о социјалном осигурању условљава признавање тога права достојањем радног односа за време претрпљене несреће на послу.

„Такође је неосновано тужиочево истицање да би на његов случај требало применити прописе Наредбе о социјалном осигурању лица запослених код радова са пољопривредним машинама (Сл. лист ФНРЈ, бр. 54/47). Ово због тога јер се прописи пом. Наредбе односе на помоћне раднике на вршалицама који су запослени код сопственика вршалица а не и на лицу која у мобилној помоћној сопственицима при вршидби као што је случај код тужиоца.“

Други случај. — Земљорадничка задруга у Р. и лице В. закључили су 30 јуна 1953 писмени уговор, наводећи да је предмет уговора заснивање радног односа за рад на дрешу у току сезоне вршаја 1953 године. По том уговору уговарач В. се обавезао: да за време целе сезоне вршаја 1953 године ради код задруге као пописивач и руководиоца екипе дреша — вршаће гарнитуре; да уредно води књигу вршаја, уредно убире ушур и предаје га откудног предузећу; да води рачуна о сталној исправности вршаће гарнитуре и да се при премештају с гувна на гувно што мање губи у времену. Задруга се обавезала да лицу В. исплати на сваки вагон

овршеног жита по 300 динара. Уговорено је уз то да свака уговорна страна која не изврши уговорну обавезу накнади другој страни по 1.000 динара за сваки пропуштени дан.

Лице В. је, према уговору, ступило на посао, али је већ 2 јула 1953 претрпело несрећу на послу, услед које је дошло до ампутације леве руке.

Инвалидско-пензиона комисија је нашла да му је због тога трајно смањена способност за рад за 60%. По том основу је лице В. затражило да му се призна право на инвалиднину.

Захтев су одбили и првостепени и другостепени завод за социјално осигурање, налазећи да нису испуњени законски услови за признање права на инвалиднину, јер није у питању радни однос већ ортакчи однос између задруге и лица В., што наводно произлази из закљученог уговора, посебице из начина плаћања лица В.

У управном спору који је покренуло, лице В. остаје при томе да је у питању радни однос, али истиче да оно има право на инвалиднину и по Наредби о социјалном осигурању лица запослених код радова са пољопривредним машинама.

Врховни суд НР Србије пресудом У.бр. 9914/54 од 18 јуна 1955 одбио је тужбу из следећих разлога:

„Оспорено решење је правилно и на закону засновано. Тужени завод је правилно нашао да тужилац нема право на инвалиднину за 60% умањене радне способности јер тужилац у моменту претрпљене несреће није био у радном односу, па се стога ова несрећа не може сматрати несрећом на послу у смислу прописа Закона о социјалном осигурању. Из уговора закљученог између Земљорадничке задруге у Рековцу и тужиоца види се да то није био уговор о раду већ уговор о делу, а што се нарочито да закључити из тач. 7 наведеног уговора у којој је било предвиђено да уколико једна уговарајућа страна не одговори обавезама из уговора дужна је да другој страни накнади 1.000 динара за сваки пропуштени дан. Из овога јасно произлази да наведени уговор нема елемената уговора о раду и да према томе тужилац у моменту претрпљене несреће није уопште био у радном односу, па се стога његов несрећни случај не може сматрати претрпљеном несрећом на послу и не може се по том основу тужиоцу признати право на инвалиднину по прописима Закона о социјалном осигурању.“

Врховни суд НР Србије се, према томе, није у овом погледу освртао на прописе Наредбе о социјалном осигурању лица запослених код радова са пољопривредним машинама. Савезни врховни суд пресудом Уж. бр. 5623/55 од 8 октобра 1955 потврдио је горњу пресуду Врховног суда НРС, усвајајући у свему њене разлоге.

По чл. 5 Закона о социјалном осигурању радника и службеника и њихових породица социјално су осигурани сви радници и службеници запослени у Југославији. Лица у радном односу и друга са њима изједначена лица (чланови претставничких органа

који примају плату за свој рад, изабрана лица на сталним дужностима и уз сталну награду у друштвеним организацијама, чланови занатских и рибарских задруга, уметници и др.) социјално су осигурани како по основу болести, тако и по основу несреће ван посла и несреће на послу. Извесне категорије лица су осигурана само за случај болести и несреће на послу (студенти и ученици стручних школа и курсева за време вршења обавезне праксе, лица која организовано учествују на јавним радовима, лица на издржавању казне).

Лица запослена код радова са пољопривредним машинама, о којима је овде реч, социјално су осигурана само за случај несреће на послу. Спровођење овог осигурања је регулисано Наредбом о социјалном осигурању лица запослених код радова са пољопривредним машинама коју је донео Министар рада ФНРЈ (*Службени лист ФНРЈ*, бр. 53/47), која и данас важи али са извесним изменама из 1952 које се тичу само висине доприноса који уплаћује власник машине (*Службени лист ФНРЈ*, бр. 46/52).

Та Наредба (тач. 2) издваја машинисте и ложаче, који се сматрају лицима у радном односу, те за њих као такве важе општи прописи о социјалном осигурању. Њих послодавац пријављује појединачно за социјално осигурање. Остала лица, запослена код радова са пољопривредним машинама, осигурана су колективно и то само за случај несреће на послу.

То колективно осигурање је нешто изузетно у материји социјалног осигурања. Колективним осигурањем обухваћена лица послодавац не пријављује појединачно. Он их чак не пријављује ни бројно. Он само пријављује колико је дана радила машина и колика је њена погонска снага, пошто су то искључиви елементи за одређивање висине доприноса који власник машине плаћа за социјално осигурање лица обавезних на колективно осигурање.

Ипак поставља се питање која су то лица обухваћена колективним осигурањем. По тац. 3 наведене Наредбе то су „пољопривредни радници, запослени као помоћни радници код машинске вршидбе или као послуга код других пољопривредних машина са механизованим погоном“. Тај одговор, међутим, није довољан, није довољно одређен: није прописано, уз то, ко се све сматра помоћним радником код машинске вршидбе односно послугом код других пољопривредних машина.

По једном гледишту (које је изнето код првог случаја из праксе) то су само лица непосредно запослена код сопственика вршалице (односно друге машине), а не и лица која помажу при вршидби власнику жита (односно наручиоцу радова код других машина). По другом гледишту, то су сва лица запослена на радовима код вршалице односно код других пољопривредних машина, уколико већ нису осигурана по основу радног односа, како то произлази из тац. 1 Наредбе.

С много више разлога може да се брани ово друго гледиште.

Пољопривредне машине са механизованим погоном претстављају повећану опасност за лица која са њима раде. То је разлог

да та лица, за случај повреде на раду (несреће на послу), буду посебно заштићена. Нецелисходно би ту било остављати тим лицима само могућност да, у случају претрпљене повреде на раду, траже у судском спору од власника машине накнаду штете по прописима односно правилима грађанског права. Много је целисходније да у таквим случајевима унесрећени имају обезбеђена месечна примања из социјалног осигурања. Због тога је још Закон о осигурању радника, из 1922, (у § 6) предвидео посебно колективно социјално осигурање ових лица, које је било регулисано углавном на исти начин као и сада..

То, што пољопривредна машина угрожава опасносту да претрпе повреду при раду сва код ње запослена лица, и претставља главни разлог што се Наредбом из 1947 хтело да колективно осигурају за случај несреће на послу сва та лица, уколико већ нису осигурана по другом основу.

Према томе, сматрам да одредбу цитиране тач. 3 Наредбе (нарочито кад се доведе у везу са тач. 1 исте Наредбе) треба шире схватити. Пољопривредним радницима, који су запослени као помоћни радници код машинске вршидбе или као послуга код других пољопривредних машина, треба сматрати сва она лица која помажу на вршидби односно која послужују код других пољопривредних машина. Код вршаће машине, посебице, то су сва лица која раде на самом дрешу (хранари и њихови помоћници), или бацају снопове на дреш, или одвајају сламу од дреша, или пуне и односе џакове са житом, итд.

Није важан уговорни однос тих лица према лицу код кога се обављају радови. Свеједно је да ли он њих плаћа за тај дан, или она раде у позајмици, или на моби код њега. Лице код кога се обављају радови и није њихов послодавац, већ се према тач. 5 Наредбе њиховим послодавцем сматра искључиво власник пољопривредне машине, без обзира на његов уговорни однос са наручиоцем радова. Штавише, и чланови домаћинства лица код кога машина ради, па и само то лице, уколико и сами учествују у радовима са машином, обухваћена су колективним осигурањем за случај несреће на послу. Једино је од тога искључен власник машине као послодавац.

Сужавати домаћај Наредбе само на лица која је власник непосредно упослио и води их са машином, значило би често да се њоме ништа не постиже. Тиме би се најчешће штитила само лица која су већ у радном односу, којима заштита по овој Наредби и није потребна, јер су она социјално осигурана по општим прописима.

У пракси власници машине стално уз машину воде обично осим машинисте и ложача, које Наредба третира као лица у радном односу, још и по два хранара. Ако би се Наредба свела на тако мали број лица, само на хранаре, не би било потребно ослобађавати власника машине да их појединачно пријављује на социјално осигурање, другим речима не би било потребно уводити

овде појам колективног социјалног осигурања. Нису чак ретки случајеви да сами сувласници, нарочито кад их је више, немају ниједно страни лице које би водили уз машину, већ сами обављају послове машинисте, ложача и хранара. И у овом последњем случају органи социјалног осигурања, држећи се Наредбе, не ослобођавају сувласнике од обавезе да уплаћују допринос за колективно осигурање. Кад би се прихватило прво гледиште, онда не би било логично у овом случају наплаћивати допринос.

Поступак за признавање права из социјалног осигурања (напр. инвалидине или инвалидске пензије) због претрпљене несреће на послу покреће се по службеној дужности у смислу чл. 112 Закона о социјалном осигурању радника и службеника и њихових породица, мада, наравно, и сам осигураник има право да тај поступак покрене. Кад је, дакле, тај поступак покренут, завод за социјално осигурање уколико унесређено лице није власник односно сувласник машине (који као такав није социјално осигуран), односно уколико то није лице у радном односу (које је као такво социјално осигурано по општим прописима), — треба да цени право на социјално осигурање по прописима наведене Наредбе. За ту оцену није важан уговорни однос унесређеног према власнику машине односно према поручиоцу радова. Не треба завод да испитује да ли је овде у питању позајмица, моба, уговор о делу или какав други уговорни однос. Није важно ни то да ли би се унесређени могао сматрати лицем у радном односу у смислу прописа о социјалном осигурању (младић из нашег првог случаја из праксе, на пример, не испуњава тај услов, јер је млађи од 16 година — чл. 23 Уредбе о одређивању и о превођењу пензија и инвалидинина). Одлучна је ту једино чињеница да ли је унесређени помагао при вршидби вршаћом машином односно да ли је послуживао при раду са другом пољопривредном машином. Уколико је то случај, том лицу треба признати право из социјалног осигурања. То значи, с друге стране, да овим колективним социјалним осигурањем не може да се користи лице које претрпи повреду од машине, а није учествовало у вршидби односно у процесу рада код друге пољопривредне машине (које је ту било посматрач или пролазник).

У пракси социјалног осигурања се ретко кад отступало од овог другог гледишта⁽¹⁾.

О извесним схватањима израженим у наведеним пресудама може се дискутовати и независно од прописа Наредбе о социјал-

(1) Томе је допринела свакако и Окружница Државног завода за социјално осигурање — Дирекције у Загребу, бр. IV-23471/47-149 од 2.VII. 1947 г., објављена у „Вјеснику рада“ — прилог бр. 8/47, у којој поред осталог стоји и ово: „У смислу ст. 1 цит. Наредбе, обавеза осигурања протеже се на све особе запослене код вршидбе и других стројарско-пољопривредних радова. Према томе, код тих радова запослене особе обавезне су на осигурање без обзира на њихов радни однос, те сродство са власником строја или наручитељем посла. Сам власник строја, иако особно ради са стројем, није осигуран, већ се може само добровољно осигурати код Државног осигуравајућег завода (ДОЗ)“ Друго гледиште заступа и др. Никола Дилбер (в. Коментар Закона о социјалном осигурању радника и службеника и њихових породица, I издање, 1951, стр. 52, као и његову напомену на стр. 56, IV издања, 1955).

ном осигурању лица запослених код радова са пољопривредним машинама.

Пре свега не изгледа правилно објашњење појма уговора о делу и уговора о раду (којим се заснива радни однос), нити њихово разграничење. Код уговора о делу је битно да се посленик обавезује да за извесну плату (накнаду) изврши одређени посао за наручиоца. Притом је он самосталан, ради по правилу на свој ризик, такорећи у сопственој режији. Важно је само да он сврши одређени посао, да постигне одређени резултат (напр., да подигне кућу наручиоцу). Код уговора о раду (према томе код радног односа) послопримцу није остављена таква самосталност према послодавцу. Ту послопримац, за одређену плату (зараду), ставља своју радну снагу (радну способност) на расположење послодавцу за одређени рад и одређено време. Послопримац не ради у сопственој режији, већ у режији послодавца и по правилу са послодавчевим средствима за рад. Притом није важно на који се начин врши плаћање: по сату, дневно, недељно, месечно, по комаду или према извршеној чинидби.

Ако се од тога пође, онда се тешко може спорити постојање радног односа између Земљорадничке задруге у Р. и лица В. (у нашем другом случају из праксе). Лице В. је ту свој рад ставило у службу Задруге за одређено време (у сезони врше) и за одређену накнаду. Из начина плаћања — по 300 динара од вагона овршеног жита — не може да се изведе закључак да овде не постоји радни однос (тим пре кад се узме у обзир да ће та зарада износити најмање 300 дин. дневно, јер готово свака вршалица врше у просеку преко вагон жита на дан). Још мање има основа позивати се на предвиђену уговорну казну од 1000 динара дневно као на аргумент да је овде реч о уговору о делу а не о уговору о раду (и о радном односу). Уговорна казна, наиме, није елемент уговора, није нешто по чему се један уговор може разликовати од другог уговора. Она претставља само начин, средство да се обезбеди извршење уговорних обавеза. Исто као за уговор о делу, она се може, под одређеним условима, везати и за друге врсте уговора (па и за уговор о раду).

У пресуди наведеној у првом случају из праксе оперише се појмовима враћања надница и мобе. Враћање наднице у пракси не постоји. У пољопривредним радовима на нашем селу постоји позајмица (неко ради на њиви комшије данас, да би овај сутра радио на његовој њиви, тј. по принципу *facio ut facias*). Кад се у пресуди говори о враћању наднице, свакако се мисли на позајмицу. Ту се даље опет меша позајмица са мобом. Моба је начин да се неком помогне у раду. Она се од позајмице битно разликује по томе што је позајмица теретни а она добротини уговор (мада не у чистом облику, јер је лице коме се помаже дужно да храни мобаре као и код позајмице). Треба напоменути да се правна теорија слабо бавила овим уговорима.

Ако се позајмица схвати као један вид уговора о раду, а она се само тако може схватити, онда има места да се постави питање

да ли се лице које ради и док ради на позајмицу код другог може сматрати лицем у радном односу. Ту, заиста, није лако дати одговор. С једне стране, постоји стављање радне снаге на расположење оное код кога се ради, али, с друге стране, накнада се не добије ни у новцу ни у натури, већ исто тако у раду. Одговор на ово питање захтева у сваком случају дубљу анализу. Ипак треба напоменути да за решење овог питања, као и уопште за оцену кад и где постоји радни однос, не треба да има одлучујући значај момент социјалног осигурања, јер радни однос није условљен социјалним осигурањем. Обрнуто — социјално осигурање је последица постојања радног односа. Ово је нарочито важно за пољопривредне раднике запослене на имањима пољопривредних домаћинстава, јер код њих пропис члана 5 Закона о социјалном осигурању радника и службеника и њихових породица — да су лица у радном односу социјално осигурана — не важи неограничено. Да би они могли да уживају права из социјалног осигурања, тражи се још испуњење посебних услова (до 1 јануара 1955 било је потребно да је рад трајао најмање три месеца и да је послодавац извршио уплате доприноса за социјално осигурање, а од 1 јануара 1955 тражи се само да је пољопривредни радник у последњих 30 календарских дана радио најмање 15 дана — чл. 2 Уредбе о спровођењу Закона о здравственом осигурању радника и службеника).

Др. Милан Прелић

Ivo Krbek, *univ. profesor i akademik: UPRAVNO PRAVO FNRJ*. Beograd, izdanje Biroa za izradu obrazaca, 1955, 305 str.

Поред уводног дела (Наука управног права, 5—14) књига је подељена у четири главе: I. — Управа и њена служба (17—96); II. — Правно обухватање управе (97—176); III. — Положај грађана према управи (177—202) — Држављанство (203—228); IV. — Правно судовање и управни спор — А. Општа теорија о управном судовању (229—265) и Б. Управни спор по Закону о управним споровима (266—305).

На овакав распоред излагања утицала је динамика нашег административног права а не начелно израђен систем. У наредним књигама, по доношењу нових прописа, биће обрађени делови о организацији управе, управном акту, управном поступку, службеничком праву итд.

У свим главама књиге, проф. Крбек је оживео изложену материју административног права богатим приказивањем наше и нарочито упоредноправне теорије и праксе. И онда кад се не дели мишљење проф. Крбека, његов је став од интереса за развој административног права код нас, јер пружа богат материјал и потстиче на дискусију која ће свакако допринети бољем решењу многих спорних питања.

У кратком приказу поменућемо само нека питања.

1. У излагању о појму државног органа и облика државне управе проф. Крбек покушава да направи јасно разликовање између разних облика државне управе. Али, с обзиром на недоследности нашег позитивног права проф. Крбек чини нужну резерву и износи гледиште да се увек „од случаја до случаја“ мора утврдити шта се сматра органом а шта надлештвом, шта установом а шта заводом (70, 71, 73 и примедба 7 на истој страни). Слично томе проф. Крбек оставља да се од случаја до случаја одређује да ли поједине организације друштвеног управљања делују „као обично приватно удружење или посебним правилима управног права као јавна служба“ (84). Исти је случај и са истицањем потребе да државне органе „треба начелно разликовати од органског носиоца“ (70) јер и ту подвлачи да се „у неким нашим каснијим правним прописима употребљава термин државни орган и за обиљежавање појединих службених лица“ (71). Добро је што проф. Крбек оваквим излагањем уствари упозорава на извесне недоследности нашег позитивног права, али би било боље да је и овде више нагласио свој став указујући на могућност начелног решења.

2. Као карактеристичну особину друштвеног управљања проф. Крбек истиче да управу „не врше службена лица (државни функционари) већ друштвене снаге“ (83). Друштвене снаге заиста делују али преко својих организација и својих одређених претставника. Ти претставници, кад врше функцију органа друштвеног управљања, несумњиво су „службена лица“ и ако нису „државни функционари“. Примери посебних друштвених организација које наводи проф. Крбек — завод за социјално осигурање, земљорадничке задруге, водне заједнице (83) најбоље говоре да су претставници друштвеног управљања „службена лица“.

3. Проф. Крбек исправно истиче да у административноправном односу „не мора на једној страни тог односа стајати орган др-

јавне управе, већ много шире носилац јавне управе, — био то неки други држ. орган или нека друштвена организација“ (104). Али, кад даље говори о карактеристикама административноправног односа, проф. Крбек налази да је „претјерано узимати као значајну управноправног односа у опреци према грађанскоправном односу, да настаје строго једностраним актом управе и да се извршује принудним путем. У масу управноправних односа улази та друга страна добровољно. Принуда губи уопће у социјалистичкој земљи на значењу“ (105, прим. 11). Мало даље, говорећи о одрицању субјективних права проф. Крбек и сам помиње „принудни значај управноправне норме“ (107).

Јасно је да се у административноправни однос може ступити добровољно и да тај однос не мора настајати искључиво једностранним актом управе, али то никако не значи да се једна страна у односу не јавља са јачом вољом. Да ли, напр., друштвено управљање искључује принудно извршење одлука органа друштвеног управљања?

4. Ваља нарочито нагласити да се на свим страницама ове књиге одражава одлучан став проф. Крбека за законитост рада управе. У складу са тим својим начелним ставом проф. Крбек посебно и на врло интересантан начин излаже своје мишљење да „нема више есенцијалне разлике између судства и управе“ пошто је начело законитости основа рада и управе и судства (85—86). Исто тако енергично критикује, нажалост већ уобичајени начин објављивања исправки законских текстова код нас. „Груби је злоупотреба — каже проф. Крбек — кад се у таквим тобожњим исправцима просто мијења ранији текст, — такве измјене не могу се сматрати законитим. Нарочито монструозни „исправак“, који претставља читаву кодификацију измјена, отштампан је на стр. 220—4 Сл. л. из 1954 па чак и без потписа одговорног службеног лица“ (138, прим. 36). Добро је што је проф. Крбек указао на ово питање јер је крајње време да се са том праксом престане.

На крају ових напомена никако не смемо губити из вида чињеницу коју истиче и проф. Крбек да се код нас ствара и развија нови појам управе који „теорија не може тако лако захватити и описати, као што се то може управа у грађанским државама која се већ прилично усталила“ (27). Отуда је разумљиво да о многим питањима која претреса ова књига може и мора бити дискусије. Велика је заслуга проф. Крбека што својим књигама и расправама увек постиже на размишљање о многим проблемима нашег административног права.

Драгаш Ђ. Денковић

ЗАКОН О НАСЛЕЂИВАЊУ. *Са објашњењима и напоменама.* (Коментари и објашњења закона Савеза удружења правника ФНРЈ.) Београд, издање „Архива за правне и друштвене науке“, 1955, 206 стр.

После обимног припремног рада који је започео још 1946 године и после многобројних ширих и ужих дискусија и саветовања, донет је нови Закон о наслеђивању (објављен у *Сл. листу ФНРЈ*, бр. 20 од 11 маја 1955, а ступио на снагу 11 јула 1955). — Доношењем закона о наслеђивању учињен је велики корак на путу кодификације нашег имовинског права а неке одлике Закона као и новине које уводи, чине га значајним спомеником нашег правног система.

У послератном периоду стајале су пред нашим судовима велике тешкоће када је требало расправљати наследноправне односе. Оне су биле изазване оним истим узроцима као и код расправљања свих других имовинскоправних односа: стари прописи су укинати а нови су само делимично постојали, уз то у нашој земљи је било пре рата неколико посебних подручја у погледу важења имовинскоправних прописа. Разумљиво је да су у таквој ситуацији судске одлуке у наследноправним стварима биле неуједначене. Ипак, благодарећи макар и делимичним новим прописима као и активној и веома значајној улози Савезног и републичких врховних судова успело се и пре доношења Закона о наслеђивању да се нека основна питања наследног права у нашој земљи решавају углавном једнако.

Примена нових законских текстова упочетку увек причињава извесне тешкоће. Са новим Законом о наслеђивању случај је исти, поготово што он има неке нарочите одлике које ће те тешкоће делимично и повећати. Посматрано са тог становишта, појава ове књиге је веома значајна, па стога треба похвалити корисну иницијативу Савеза удружења правника Југославије.

Поред законског текста, књига садржи уз сваки члан Закона напомене које имају за циљ да повежу поједине његове одредбе као и да упуте на неке друге правне прописе који су у вези. Читаву другу половину књиге заузимају објашњења која немају, како се то у предговору каже, карактер коментара, већ се у њима објашњавају поједини институти наследног права, при чему је поред упоредно-правне анализе, нарочита пажња обрађена новим установама које Закон уводи. Објашњења је претежним делом израдио др. Божидар Марковић, саветник у Савезном извршном већу, док је напомене и регистар приредио Александар Ђорђевић, виши референт у Савезном извршном већу.

У садашњем моменту кад је нови Закон тек почео да живи није могуће упустити се у дубљу анализу његових одредаба. То ће постати могућно тек после извесног времена када пракса покаже његове добре и лоше стране и могућности да задовољи потребе због којих је донет. Стога ћемо ми у овом приказу само указати на неке делове објашњења који се односе на поменуте нове установе које Закон уводи као и на неке карактеристике законске технике.

Од три традиционална основа позивања на наслеђе у нашем Закону прихваћена су само два: закон и тестамент док је уговор о наслеђивању изричито оглашен ништавим. Ово је сасвим разумљиво ако се има у виду, како се то у објашњењима оправдано истиче, да уговор о наслеђивању у својој суштини има за предмет спекулисање смрћу једног лица а то је несумњиво супротно социјалистичком моралу. Ипак, у Закону постоје неке установе код којих се уводи уговорни елемент у наслеђивање. Тако је члановима 111 — 121 регулисана установа „уступања и расподеле за живота“ која, с обзиром на начин како је уређена, претставља као неко антиципирано наслеђивање за живота, при чему уступање и расподелу могу вршити само родитељи или други претци под условом да се са њим сагласе сви потомци. Овде је очигледно реч о уговору за чију је пуну важност потребна сагласност свих заинтересованих лица, тј. виртуелних наследника лица које врши уступање и расподелу имовине. Слична пракса постојала је и пре новог Закона и она је показала многа позитивна својства, па ју је стога нови Закон санкционисао и прецизно регулисао.

На уговорне елементе код наслеђивања наилазимо и код установе „уговор о доживотном издржавању“ регулисане у Закону чла-

новима 122 — 127. Као и она мало пре поменута, и ова установа је у пракси коришћена веома често и раније. Тешкоћа је била у томе што је тај уговор различито називан и тумачен, па је отуда и судска пракса по том питању била неуједначена. Али независно од тога уговор о доживотном издржавању показао се као веома користан па га стога Закон прихвата разрађујући га до његових логичних конвенција. По Закону, уговор о доживотном издржавању јесте уговор о теретном отуђењу имовине а не уговор о наслеђивању како је раније често називан.

Уговорни момент налази се и у одредби чл. 140 по којој се по-томак, који је пословно способан, може споразумом са претком одрећи наследства које би му припало после смрти претка. Али, ван овога, Закон остаје доследан начелу да је уговор о наслеђивању ништав и не може бити основ позивања на наслеђе.

Када говоре о тестаменту као основу позивања на наслеђе, аутори објашњења истичу да Закон прихвата традиционално схватање да је тестамент јачи основ за наслеђивање него закон. Они при том додају да по нашем Закону слобода тестирања није неограничена ако постоје нужни наследници. Међутим, како се у објашњењу оправдано тврди, иако ће до наслеђивања на основу закона доћи тек ако нема тестамент, законско наслеђивање јесте најчешћи и нормалан основ позивања на наслеђе док је наслеђивање по тестаменту сасвим изузетно. Зато се у Закону прво регулише тај основ наслеђивања па тек затим тестаментално наслеђивање. Уосталом, већ сама установа нужног дела и њено прецизно регулисање у Закону показује колико је законодавац заинтересован шта ће бити са имовином једног лица после његове смрти.

Уставно начело о једнакости грађана у свим областима политичког и друштвеног живота, спроведено је доследно у Закону. Оно се огледа у једнаком наследноправном положају: мушких и женских наследника, брачне и ванбрачне деце, брачних другова међусобом, брачних другова с једне и деце с друге стране. Једнакост се огледа и у томе што се сваком наследнику урачунава оно што је бестеретно примио од оставиоца за живота. Чак и оно што је један наследник добио по тестаменту урачунаће му се у наследни део. Али оставилац може наредити да се једном наследнику не урачуна у наследни део оно што је примио од оставиоца за живота или што му се оставља тестаментом. Узгред напомињемо да је по нашем позитивном праву наследноправни положај ванбрачног детета унеколико другачији — повољнији — него ли његов породичноправни положај. Питање је правне политике до које ће се мере правни положај ванбрачног детета приближити правном положају брачног детета, али је сигурно да ће врло брзо морати да се ускладе породичноправни и наследноправни прописи у тој области.

Према члану 135, заоставштина умрлог лица прелази по сили закона на његове наследнике у тренутку његове смрти и то самом чињеницом смрти. Према томе у нашем наследном праву не постоји установа тзв. „лежећег наследства“.

У погледу одговорности наследника за дугове оставиоцeve, у Закону је прописано да она може ићи само до вредности примљеног наследства. То не значи да наследници не одговарају и својом личном имовином у границама вредности свог наследног дела.

Према прописима о санаследницима произилази да они нису прости сувласници — они су заједничари. Отуда ниједан наследник не може располагати својим делом пре деобе наследства. Тек деобом која има транслативно дејство прекида се заједница и прелази својина на појединим деловима на одговарајуће наследнике.

У оквиру одредаба које регулишу законско наслеђивање, истичу се оне из чл. 37 и чл. 38 Закона којима су уведене у наше право две нове установе. Чланом 37 Закона дато је право потомку оставиоцем који је живео заједно са њим, и својим радом, зарадом и другим начинима помагао му у привређивању, да захтева да му се из заоставштине издвоји део који одговара његовом доприносу у повећању вредности оставиоцеве имовине. Тако издвојени део не спада у заоставштину, те се не узима у рачун при израчунавању нужног дела, нити се урачунава наследнику у његов наследни део. Ова установа која има неке сличности са установом француског права „*saltaire différé*” има своје оправдање у начелу по коме свако има право на плодове свога рада (слична идеја заступљена је и код установе брачне тековине из чл. 10 Основног закона о браку). Чланом 38 Закона регулисано је да потомцима и надживелом брачном другу са којима је оставилац живео у истом домаћинству, припадају предмети домаћинства који служе за задовољење њихових свакодневних потреба али не и они који су знатније вредности. Овако издвојени предмети домаћинства не узимају се у обзир при израчунавању нужног дела нити се урачунавају наследнику у његов наследни део.

Исто тако веома је значајна и одредба чл. 150 Закона који даје право наследнику који је живео или привређивао са оставиоцем да захтева поједине ствари које би припале у део осталих наследника а да им он вредност тих ствари исплати у новцу. Иако се у овом члану то изричито не каже, идеја којом је он инспирисан јесте да се приликом дообе наследства не разбију већ формиране привредне јединице (занатске радње, пољопривредно газдинство, лекарске ординације и сл.).

Поред разраде појединих наследноправних услова, у објашњењима је указано на неке карактеристике технике и друге спољне одлике Закона о наслеђивању.

Пре свега, поред материјалноправних одредаба, Закон садржи и процесноправне. По мишљењу аутора објашњења законодавац је тако поступио из два разлога: да би концентрисао све одредбе о наслеђивању на једно место — што је несумњиво од знатне користи — а такође и стога што још увек немамо прописе о поступцима — ни парничном ни ванпарничном.

Једна од значајних карактеристика Закона јесте његова краткоћа. Читава материја (без процесних одредаба) регулисана је у 160 чланова док њихов број у другим законодавствима иде на више стотина. Ово својство Закона намеће понекад потребу комбиновања више чланова за решење неког питања. Краткоћа и сажетост текста постигнута је издашном употребом директива и стандарда. Насупрот казуистичкој техници која полази од тога да закон може све да предвиди, наш законодавац је, дајући гипку директиву судији, омогућио да донесе одлуку која ће у конкретном случају бити најцелисходнија, потстичући на тај начин стваралачку улогу суда. Но, то не значи да у Закону нема и одређених и прецизних правила тамо где је законодавац сматрао да је то потребно. Али и поред крткоће, у Закону су понегде веома детаљно и широко регулисана питања за која је законодавац нарочито желео да избегне нејасност као и да онемогући спорове. Услед тога се Закон понекад упушта у објашњавања која се приближују коментару.

Даља одлика Закона јесте да је он приступачан и неправницима јер је писан једноставним и разумљивим језиком а употреба стручних термина избегнута је увек када је то било могуће без опасности по јасноћу текста.

Увођењем наслова за сваки законски члан, постигнуто је јасно истицање основне идеје одговарајућег члана. У Закону је такође до-

следно спроведено да свака мисао треба да буде изражена у посебном ставу једног члана и да буде садржана у једној реченици. Исто тако у Закону нигде нема позивања на друге законске одредбе већ је тамо где је било потребно законодавац радије поновио чак и целу одредбу него да оптерећује текст позивањем на чланове других законских прописа. Све ово доприноси јасноћи одредаба и прегледности законског текста, претстављајући истовремено новине у нашој законодавној техници.

На крају књиге дат је опсежан регистар који олакшава руковање Законом. У целини узето, ова књига ће веома корисно послужити свим правницима на почетку примене новог Закона о наслеђивању.

В. Станковић

Rodolfo Danieli: CONTRIBUTI ALLA STORIA DELLE MANOMISIONI ROMANE. Origine ed efficacia delle forme civili di manomissione, Milano, Dott. A. Giuffrè, 1953, 74 pp.

Историски развитаk римских манумисија, њихова суштина, карактер и дејства увек су изаивали нарочиту пажњу и интерес. И сáми стари Грци, „la race la plus noble et la plus civilisée de l'Empire“, чије су захтеве за додељивањем права римског грађанства Римљани одбијали, чудили су се либералности римске државе која је, за разлику од других античких држава, релативно лако омогућавала робовима да путем манумисија стичу осим статуса libertatis и статус civitatis.

Романисти су ову појаву покушавали да на различите начине објасне. Аутор правилно примећује да је римска држава то омогућила првенствено у свом властитом интересу, а не ради интереса самих робова. Приметили бисмо одмах да је сувише уска платформа са које аутор полази, видећи интерес римске државе скоро једино у појачавању бројне снаге своје војске, јер је широку примену манумисија, без икакве сумње, условио и низ других битнијих разлога, нарочито чињеница да је развојем друштвено-економских односа у римској држави рад робова постао за владајућу робовласничку класу мање рентабилан од рада односно искоришћавања рада слободних људи. Склони смо пре да прихватимо да је оно што аутор наглашава као узрок била уствари последица једног дубљег узрока. Владајућа римска робовласничка класа је, наиме, у свом властитом интересу један вид експлоатације замењивала другим, погоднијим, продуктивнијим.

Иако су у римском класичном праву, па чак и у периоду републике, цивилне форме манумисија били начини на које су робови стицали статус libertatis и статус civitatis, ипак већ сама структура форми појединих манумисија указује на њихов различити првобитни карактер и дејства, чијем је осветљавању аутор овај свој рад и посветио. Сама, наиме, структура појединих форми манумисија робова указује да су од три форме манумисија две (manumissio vindicta и manumissio testamento) биле првобитно намењене стицању слободе, а трећа (manumissio censu) стицању права римског грађанства.

Према аутору, развој манумисија прошао је кроз два периода. У првом периоду, у коме у римској држави још живе остаци предправног уређења, када се је дејство манумисије могло састојати само у ослобођењу од власти paterfamilias-a, постојале су само две форме манумисија, manumissio testamento и m. vindicta, и путем ових фор-

ми роб је стицао само слободу и постао клијент (*cliens libertinus*), а однос између господара и тако ослобођеног роба заснивао се на *fides* која је само морално обавезивала господара.

У другом периоду, који се протеже до 312 године пре н. е., тј. до чувене реформе Апија Клаудија, римска држава почиње да признаје у свом интересу, посебно у интересу јачања своје војне снаге, поменуте форме манумисија, управо њена дејства, контролишући, штитећи, индиректно санкционишући постојећи клијентски однос између патрона и клијента (*cliens libertinus-a*) који се заснива на *fides*, и да манумитованим робовима омогућује стицање статуса *civitatis* путем изјаве (*professio*) коју су они вршили пред цензором са *iussum* или бар са пристанком господара. Установа цензуре односно ценза претставља *terminus a quo*, момент пре кога манумитовани роб није могао стећи статус *civitatis*.

Реформом Апијевом 312 године пре н. е., којом се ослобођени робови и њихови десценденти уписују у све трибусе и, према томе, припуштају у *comitia tributa*, сви робови ослобођени манумисијама *vindicta* и *testamento* стижу статус *civitatis*. Од тада изјава (*professio*) пред цензором добија карактер самосталне форме манумисије (*manumissio censu*) у којој и *iussum domini* претставља спољну манифестацију господаревог воље да свога роба ослобађа. Од 312 године пре н. е., дакле, различите форме манумисија производе једнака дејства — стицање статуса *civitatis*.

На крају аутор излаже своје мишљење о постанку манумисије *in ecclesia*, сматрајући да је поникла на Западу и поткрепљујући хипотезу према којој је настала из манумисије *inter amicos*.

До ових хипотеза аутор је у овој својој студији, писаној на веома концизан начин, дошао ослањајући се на оскудне и несавремене изворе, крчећи истовремено стазу кроз прилично обилну, али у великој мери и у битним стварима међусобно несаслагасну литературу, износећи уједно са њему својственим *l'esprit de finesse* и њену критику која доказује његово оштроумно и дубоко познавање домаћа и дејстава старих римских институција.

Иако је аутор услед оскудних извора, који осим тога датирају из каснијег времена, и могао о изнетим проблемима поставити великим делом само хипотезе, он их је својом дубоком, можемо рећи и дијалектичком логицом, поставио на начин који омогућује да се ова тешка проблематика сагледа много јасније него што је то до овога рада било могуће. Његова излагања, у великој мери оригинална, о развоју клијентеле, структури манумисије *vindicta* као једној од бројних примена *in iure cessio*, положају грађанина *incensus-a* и роба између извршене професије и лустрације, домаћају Апијеве реформе, позитиван су прилог романистичкој науци.

Др. Никола Микуландра

WORLD COPYRIGHT. An Encyclopedia. Edited by H. L. Pinner, 4 vol. Leyden (Holland), A. W. Sijthoff, vol. I (A—C), 1953; vol. (Ce—II), 1954, 856 pp.

Свјетска енциклопедија ауторског права, замишљена као обилно дјело у 4 свеске, које би обухватало 80 система националних ауторских права изложених по специјалним рубрикама, на којој сарађују многобројни еминентни стручњаци за ауторско право из разних земаља под руководством Pinner-а, изашла је досад у 2 свеске на енглеском језику. Ова енциклопедија чинила би

само један дио Свјетске енциклопедије која би поред World Copyright, обухватала Universal Patent Law, Trade Mark, и Unfair Competition.

По појединим рубрикама наведени су важећи прописи за поједине државе, као и исцрпна библиографија. Ипак се примећује да најновија литература није наведена. Разлог је томе што је ово дјело почело да се припрема још прије Другог светског рата, па су поједине партије већ сад застареле. Сарадник за Југославију у I тому био је пок. Др. Јанко Шуман, бив. претседник Уреда за заштиту патента. С обзиром на већ поменуто застарјелост појединих партија овог дјела нетачно је наведено за Југославију да није потписала Бриселску конвенцију, па да стога код нас нису заштићена ауторска права страних аутора. Међу југословенским ауторским публикацијама наводе се часописи који уопште више не излазе (*Југословенски аутор*, часопис Удружења југословенских аутора; *Мјесечник*, орган Правног факултета у Загребу). Од југословенске библиографије из ауторског права наводи се само: Константиновић: *Књижевни и уметнички рад и право* (Нови Сад, 1929), Шуманови радови: *Законски прописи из ауторског права* (Загреб, 1930) и *Коментар закона о заштити ауторског права* (Београд, 1938). Исправно се констатује да како Југославија није закључила никакав споразум о заштити ауторских права са САД, амерички држављани могу тражити заштиту само у смислу чл. 1, ст. 2, Закона о заштити ауторских права од 1946 ако су први пут објавили своје дело у Југославији. Одговори по појединим рубрикама углавном су давани по Шумановом Коментару. Као санкција за повреду ауторских права наводе се неважећи прописи Кривичног законика од 27 јануара 1929. Правилно се констатује да су радио емисије заштићене у смислу чл. 4 Закона о заштити ауторских права од 1946 који пропису иначе *inter alia* штити право објављивања, репродукције, извођења. Не наводе се доцнији прописи који одређују тарифу за коришћење дјела преко радија.

Као што се види из претходних излагања, Свјетска енциклопедија пружа непотпуна и погрешна обавјештења у погледу југословенског ауторског права.

У другом свеску не наилазимо оне недостатке у погледу нашег права као у првом. Сада је обрађивање нашег права повјерено професору Др. Бертолду Ајзнеру. У одговарајућим рубрикама наведени су за југословенско ауторско право нови прописи а у литератури проф. Ајзнер је додао и своје чланке из области ауторског права.

Свјесни смо да Енциклопедија треба да одигра виднулогу у упознавању ауторског права које упркос свог националног карактера носи интернационално обиљежје. Само сумњамо да ће систем рубрика које је изабрала редакција Енциклопедије томе упознавању много користити. Имамо утисак да ће баш ове рубрике атомизирати материју ауторског права и на тај начин учинити је непрегледном. С друге стране, познато нам је да је UNESCO (отсјек за ауторска права) већ припремио за штампу збирку националних закона за заштиту ауторских права коју ће објавити на енглеском, шпанском и француском језику. Прва верзија збирке на енглеском језику већ излази јануара 1956. Техничка опрема Збирке је таква да се омогућава накнадно убацивање сваке промјене у националним законодавствима, те ће се тако стално очувати њена актуелност. Изгледа нам да ће овај подухват UNESCO-а много више допринијети упознавању националних закона из области ауторског права него што може да учини Свјетска енциклопедија.

Др. Војислав Спаић

B. V. Krishnamurti: *PRICING IN A PLANNED ECONOMY* (University of Bombay Publications, Economics Series, No. 3) London, Oxford University Press, 1949, 139 pp.

У малобројној савременој литератури о теориским проблемима планске привреде, докторска теза индиског економисте Кришнамуртија скреће на себе посебну пажњу покушајем да да теориска решења за нека од фундаменталних питања планске привреде, као што су проблематика цена, и низ корелативних питања која из овог проистичу, као например, теорија фирме, инвестиција, акумулације. Полазећи од циљева једне економске политике на линији концепција welfare-a, Кришнамурти покушава да нађе одговарајућа теориска решења за њено спровођење. Притом ово јединствено теориско гледиште, уобичајено кад је реч о разматрању проблема планске привреде, испољава се код Кришнамуртија кроз занимљив и неуобичајен сплет утицаја како у домену економске технике, тако и у домену економске политике. Док у домену методологије и економске технике Кришнамурти користи теориску апаратуру неокласичара и математичара, а пре свега радове Hicks-a, Allen-a, Hotteling-a и Dupuit-a, дотле је у неким својим основним претпоставкама анализа, као и у закључцима економске политике, под врло јаким утицајем западних претставника марксистичких праваца и, индиректно, совјетске планске праксе — M. Dobb-a, Ch. Bettelheim-a. Отуда и његова анализа, често врло апстрактна и формалистичка у теориским формулацијама, изражена математичким симболима и диференцијалним једначинама, у решењима је, напротив, знатно реалнија, и њени закључци економске политике у многоме су на линији централизоване планске привреде совјетског типа. У том погледу он претставља знатан корак напред од формалнолошких решења на бази рационалне економије, каква сусрећемо код неких других аутора који су о проблемима планске привреде писали, нарочито из редова либерално-социјалистичке школе (Lange, Lerner, например).

Каква је Кришнамуртијева теориско-аналитичка апаратура при разматрању општих проблема планских привреда и какви су његови, битни, закључци и решења?

Што се тиче првог питања, као што је напоменуто, Кришнамурти се служи теориским језиком логичко-рационалистичке анализе обучене у математичку форму. „Планска економија“ је само логичко-методолошки оквир анализе, теориски модел у коме се модерни услови производње могу најефикасније анализирати, те имамо посла само са општим економским законитостима. Институционалистички и специфични друштвено-историски привредни облици су апстраховани. Они ће претстављати посебну планску проблематику у смислу отступања од опште планске шеме, а тиме она добија значење уколико се докаже да је применљива на студије стварних савремених економских проблема. Ту се Кришнамурти показује недвосмисленим претставником модерне, формалистичке, „чисте“ економске анализе која конституише „општу“ економску теорију, те заједно са њеним методолошким баластом вуче и све његове слабости. Отуда је он принуђен, иако присталица welfare-a по циљевима економске политике, да се огради и апстрахује од свих нормативистичких претпоставки ове доктрине, изузев једне: једнаке могућности за све индивиде у економском деловању. Стварно, ова се у конкретним анализама своди на једнаке могућности при датом избору потрошње и у контрадикцији је, према другим претпоставкама, са основним постулатима welfare-доктрине, изразито индивидуалистичке у основном карактеру и обиму акумулације, односно репродукције, која је код Кришнамуртија изразито друштвено одређена: обим акумулације одређује плански орган. Најзад, Криш-

намурти уводи као претпоставке анализе извесне елементе централизованог планирања које по структури механизма планирања потсећају на совјетски тип, а по методологији глобалних показатеља на Кејнзову школу: плански орган одређује обим штедње, односно акумулације, која се изједначаје са нивоом инвестиција, уз претпоставке да појединци у датом периоду утроше све своје дохотке. Новчане варијације које би могле изазвати поремећаје у ову једначину равнотеже на нивоу *ex ante* штедња једнака инвестицијама — апстрахују се концепцијом неутралног новца, чија је параметарска функција такође прихваћена из планске шеме О. Lange-а. Негде имплицитно, негде експлицитно прихваћене су и претпоставке на којима се заснива анализа потпуне конкуренције. Тако опремљен, Кришнамурти је онда прешао на анализу цена и инвестиционе политике у условима овако конципиране планске методологије.

Кришнамурти је у теорији цена планске привреде имао пред собом применом различитих техника разрађен модел који се заснивао на потпуној копији шеме конкурентне привреде чистог облика. Било да је разрађен математичком анализом параметарских функција цена, било да је разрађен маргиналистичком анализом граничног трошка, идеја се састојала у томе да се у планској привреди тржишне цене треба да изједначе са граничним трошковима предузећа, а просечне цене предузећа (цене дугог периода) треба да одговарају минимуму просечних трошкова. Ова теориска концепција економске равнотеже кратког и дугог периода, заснована на условима потпуне конкуренције свих фактора производње, требало је да у условима планске привреде добије карактер економске политике, тј. свесно разрађеног циља. Иако заснована на економским претпоставкама које уопште не одговарају савременим условима привредног развика, она се као теориско решење одржавала и одржава и данас код већине претставника либералног социјализма и децентрализованих планских структура и шема — углавном због идеје конкуренције којом се придавало и значење економске и политичке слободе.

Више везан за стварност развика, Кришнамурти је углавном одбацио овакве концепције. Везане за атомистичку структуру привреде релативно покретних производних фактора, каква је преовлађивала у току XIX века и чији теориски израз концепције слободне конкуренције и претстављају, — ове концепције су неприменљиве за привреду све вишег органског састава капитала, пораста продуктивности и пада граничних трошкова производње, у којој све више преовлађују фиксни фактори који су по својој природи недељиве, непреносиве величине. Ови фактори се појављују као агрегати (*indivisible slump*) и не одговарају ниједној теориској претпоставци цена слободне конкуренције. Не одговарајући теориски, цена дугог периода слободне конкуренције садржи имплицитно и један приватнокапиталистички критеријум који може да буде озбиљна сметња у инвестиционој политици планске привреде. Специјална ознака потпуне конкуренције, истиче Кришнамурти (стр. 72), јесте да истиче потпуни идентитет између критеријума максималне друштвене користи и критеријума успешне приватне производње. Он се огледа у томе што се једнакост цене дугог периода и минимума просечних трошкова предузећа изједначаје са максимумом друштвеног благостања. Тиме се, уствари, под друштвеном максималном добити скрива принцип пословања приватних произвођача који послујући на принципу максимума профита, овај постижу тек уз услов минималних просечних трошкова предузећа.

Отуда Кришнамурти прихвата солуцију да се у планској привреди политика цена кратког периода има заснивати на граничним

трошковима производње, али потпуно одбацује солуцију да се политика цена дугог периода има одређивати на принципу минимума просечних трошкова предузећа. Тиме он уједно долази и до проблема теориских основа инвестиционе политике која је нужно повезана са проблемом структуре цена дугог периода и принципа на којима се она заснива.

Шта нам Кришнамурти нуди у замену место принципа просечног трошка производње за цену дугог периода?

Он нам нуди принцип нето добити друштва (net advantage). Ова нето добит изражава разлику између укупне користи друштва од производње дате врсте производа и укупних друштвених трошкова притом. Примена овог принципа посебно се одражава на фиксне факторе производње. Она значи уствари одустајање од маргиналистичке технике обрачунавања цена фактора који улазе у производњу, тј. структуру цене производње (input criterion) и која се састоји у јединству цене фактора и вредности граничног производа. Јер примена овог принципа ни теориски ни практично није одржива на фиксне факторе. Примена једне производне јединице, напр. веће машине у неком погону, неће имати за последицу само мали диференцијални прираст производње, у ком случају би, сходно маргиналистичкој техници инфинитезималног прорачуна, могли изједначити вредност прираштаја и тржишну цену. Отуда и укупни добитак за друштво као целину (total gross benefit) не може бити адекватно изражен у тржишној цени коју би потрошачи били спремни да плате „за последњу јединицу производње помножену са бројем јединица производа“. Другим речима, трошкови производње изражени у тржишној цени — уколико се тиче фиксних фактора — не могу бити критеријум за формирање нових инвестиција (тј. фиксних фактора производње), јер се не могу учинити зависним од тога у којој мери су потрошачи непосредно спремни да плате њихове трошкове, нити се могу заснивати на принципу „профита“ или „губитака“. Водећи социјални критеријум за трошкове ове врсте биће само да ли крива укупне тражње за производе нових инвестиција је „изнад“ или „испод“ криве могуће тражње других, непроизведених добара, чија је евентуална производња онемогућена већ ангажованим факторима производње у постојећим инвестицијама. То је утилитаристичком симболиком изражена разлика између интензитета датих потреба — изражених у ефективној тражњи — и интензитета потенцијалних потреба, изражених у имагинарној новчаној тражњи потрошача. Или математичким језиком изражена разлика између интеграла укупне суме потрошачке добити (total benefit) изражене као збир функција појединачне тражње и интеграла укупних трошкова производње, дефинисане као збир функција граничних трошкова појединачних фактора производње.

Преведено на мање апстрактан језик политике цена и инвестиција у планској привреди, ствар би се могла свести на следеће конкретније односе. Са гледишта производних јединица (фирми) економска калкулација цена садржавала би само такозване оперативне трошкове производње (operating cost), тј. трошкове за примену и одржавање фиксног капитала (fixed equipment), и њена би главна ставка била трошкови за радну снагу. Ова јединствена цена планске привреде формирала би се аналогно тржишној цени кратког периода у условима потпуне конкуренције, тј. цена би била једнака граничном трошку производње. Услед пораста фиксних елемената производње (пораста органског састава капитала) та би цена упоредо са све мањим релативним учешћем оперативних трошкова била све мања, а и већ сада код низа јавних услуга практично сведена на нулу (путеви, хидроцентрале, телефон, електрична

енергија, итд.). Сви остали елементи цене, трошкови производње (амортизација, камате, рентали, итд.) не би улазили у структуру тржишне цене, већ би се непосредно надокнађивали из јавног буџета. Потрошачи их дакле не плаћају кроз цену производа већ примарном расподелом новоствореног вишка рада која се врши од стране планског органа на бази *ex ante* одређене стопе инвестиција једнаке по вредности обиму штедњи, такође *ex ante* одређене. Једина корекција овако одређене цене је рентална стопа која се додаје на граничне трошкове у случајевима где тражња премаша понуду а ова се из било којег разлога — временски фактор, природна реткост фактора производње, недостатак инвестиционих средстава, привремена нерентабилност инвестиција са друштвене тачке гледишта, итд. не може да нивелира те се овом ренталном стопом доводе у равнотежу понуда и тражња. Ова рента је додајни доходак за јавни буџет и може бити употребљен за покривање трошкова инвестиција додајне понуде. На тај начин је систем цена планске привреде изванредно упрошћен, а политика инвестиција и привредне експанзије ослобођена индивидуалистичких и приватнокапиталистичких профитних критеријума који је у тој експанзији спречавају. С друге стране, *ex ante* систем расподеле националног дохотка на фонд потрошње и производње даје планској привреди потребну сигурност и кохерентност коју индивидуалистичка економија, недовољно упозната са нивоом штедње и инвестиција у целини, не може да пружи.

На нивоу апстракције на којој се креће, Кришнамуртијева анализа несумњиво претставља једно целовито решење. Ипак, она и на том нивоу садржи неколико теориско-методолошких слабости, које њену практичну вредност чине далеко неизвеснијом. Остаје фундаментална слабост да нам се не даје економски критеријум за основну расподелу фондова инвестиција и потрошње, ни по обиму, ни по квалитету. Те зато, са чисто економске тачке гледишта, Кришнамуртијев плански систем је арбитран. Али су и његови аналитички инструменти, уколико треба да послуже примени у пракси, тешко одрживи. Кришнамуртијеви интегрални прорачуни друштвене корисности инвестиција засновани су на имплицитној претпоставци да су хетерогени елементи трошкова производње (понуде) и корисности потрошње (*consumer surplus*) квантитативно упоредиви и квантитативно самерљиви, што је свакако главна слабост *welfare*-школе засноване на субјективној теорији вредности. Математичке функције корисности и ординална концепција вредности и поред све елеганције симболички сажетог израза, дају чисто формална решења. Међутим, Кришнамуртијев систем садржи и једну врло озбиљну методолошку противречност. Док у почетку анализе полази од понашања индивидуалног потрошача и из његових поступака индуцира опште законе друштвеног благостања, овај наизглед општи закон кретања стварно је подређен величини дохотка индивидуалне потрошње који одређује плански орган. Општа слабост модерне економске анализе, да не узима у обзир проблеме расподеле дохотка испољило се и у овој анализи.

Но, узимајући у обзир само концепцију шеме планске привреде и апстрахујући је од аналитичких инструмената и теориских премиса, треба указати на њену зачуђујућу сличност са централистичком планском привредом совјетског типа. Она показују већу дозу реалности аутора од низа теоретичара који су писали о овом проблему. Упоредо са одбацивањем шеме потпуне конкуренције као основе планске методологије, то нам се чини као најзначајнија предност овог дела у односу на друге радове грађанских теоретичара о планској привреди.

Иван Максимовић

THE AMERICAN JOURNAL OF COMPARATIVE LAW, Ann Arbor, Vol. 4, No. 3, Summer 1955. — Georges Langrod: Administrative Contracts (A Comparative Study). — Kazimierz Grzybowski: Public and Soviet Law in the West After World War II. — Frede Castberg: Philosophy of Law in the Scandinavian Countries. — Arthur L. Harding and Julio Cueto-Rua: Teaching Comparative Commercial Law. — Frank E. Nattier: Some Forms of Corporate Financing in Brazil. — André Tunc: New Developments in Legal Education in France. — Tao-Tai Hsia: The Constitution of Red China.

ANNALES DE LA FACULTÉ DE DROIT DE L'UNIVERSITÉ DE BORDEAUX (Série économique: Travaux de l'Institut d'Economie Régionale du Sud-Ouest), 4e année, No. 2, 1955. — F. Bloch-Lainé: Réformes de structure dans l'industrie: la conversion de la décentralisation des entreprises. — G. de Carmoy: Rapport préliminaire sur l'orientation économique de la région „Bordeaux-Sud-Ouest”. — J. Ribereau-Gayon: Vignoble de la Gironde et vin de Bordeaux. — P. Barailhé: Des modifications apportées par le décret du 30 septembre 1953 à la réglementation quantitative du statut viticole. — V. Rouquet La Garrigue: Les aspects de la recherche économétrique contemporaine.

ANNALES DE LA FACULTÉ DE DROIT DE L'UNIVERSITÉ DE BORDEAUX (Série juridique), 6e Année, No. 2, 1955. — M. Duverger et J.-L. Seurin: Le statut juridique des partis politiques en France. — A. Vandenbossche: Contribution à l'étude des privilèges — Quelques problèmes posés par l'exemption du droit d'aubaine en Flandre maritime au dix-huitième siècle.

L'ANNÉE POLITIQUE ET ÉCONOMIQUE, Paris, 28e année, No. 126—127, Juillet—Septembre 1955. — Bernard Lavergne: Les trois alternatives de la France (La Petite Europe pangermaniste et cléricale — Le communisme — Le socialisme coopératif).

No. 128, Octobre—Décembre 1955. — Bernard Lavergne: Deux politiques nouvelles pour l'Afrique du Nord et nos territoires de l'Afrique Noire (Coexistence pacifique des deux communautés française et musulmane en Algérie — Structure fédérale en Afrique Noire). — Geoffrey Fraser: Le réveil du monde musulman et l'Afrique du Nord. — Bernard Lavergne: Coexistence de la bienfaisante paix mondiale et des slogans de la guerre froide.

BULLETIN INTERNATIONAL DES SCIENCES SOCIALES (UNESCO), Paris, Vol. VII, No. 3, 1955. — O. Klineberg: Le problème de l'évaluation. — M. Jahoda et E. Barnitz: La nature de l'évaluation. — C. Seltiz et E. Barnitz: L'évaluation des programmes d'action sur les relations intergroupes. — E. Beaglehole: L'évaluation des transformations techniques provoquées. — M. Brewster Smith: L'évaluation des échanges de personnes. — R. Wright: L'évaluation des campagnes d'information.

CALIFORNIA LAW REVIEW, Berkeley, Vol. 43, No. 3, July 1955. — Grery S. Stout: Appellate Review of Criminal Convictions in California. — Dean C. Dunlavey: Protection of the Inventor Outside the Patent

System. — Helen Silving: *The Twilight Zone of Positive and Natural Law.*

No. 4, October 1955. — Edward L. Barrett Jr.: *Exclusion of Evidence Obtained by Illegal Searches.* — Moses Lasky *The Long Bow or Lucretius*, Book IV, Line 817. — Richard G. Wilson: *Products Liability (Part I: The Protection of the Injured Person).* — Wallace Mendelson: *Mr. Justice Frankfurter on the Construction of Statutes.*

THE ECONOMIC JOURNAL, London, Vol. LXV, No. 259, September 1955. — J. R. Hicks: *Economic Foundations of Wage Policy.* Једна од главних брига данашње енглеске економске политике је проблем непрекидне трке између скока цена и повећања најамнина. Стални притисак најамнине на више, у условима пуне запослености, тумачи се као инфлационистичка претња. Тим се проблемом позабавио и проф. Хикс, један од највећих живих економиста Енглеске. Он је питања најамнина историки обрадио још 1932 у делу које је потом, као класично, ушло у све економске уџбенике западноевропских школа, и у коме је на основу већ тада нагомиланог искуства капиталистичког тржишта радне снаге, а уз помоћ инструмената које му је пружила паралелна теорија непотпуне монополистичке конкуренције, приказао одређивање најамнине као резултат борбе и колективног преговарања између синдиката радника с једне, и удружења послодаваца, с друге стране (теорија билатералног монопола). Тада је његово дело схваћено као критика и модификација дотле важећих теориских поставки које су у понуди и тражњи радне снаге, или у маргиналној продуктивности виделе факторе који одређују висину најамнина. Његово дело је покушај да се чистом економском анализом обухвате друштвена факта која поред чисто економских утичу на формирање најамнине, те да се на тај начин теорија приближи стварности у већој мери него дотад. У овом чланку, после 23 године, Хикс поново посматра одређивање најамнине као резултат економских и друштвених снага — са аспекта остварене пуне запослености и њених последица на висину и међуоднос најамнина, као и на остале економске моменте повезане са проблемима најамнина (напр., регрутovanje нове радне снаге). Његово резновање је следеће: Пошто при одређивању система најамнине социјални фактори имају превагу над економским снагама, морају ове избити на неком другом сектору. Тај други сектор на коме је дошло до избијања економских снага био је „вредност новца“. Монетарни систем је данас постао еластичан тако да се он прилагођава променама у платама, а не обротно. Проф. Хикс сматра, према томе, да је „златни стандард“ жртвован у корист „радног стандарда“ који гарантује пуну запосленост али није имун у погледу осцилација у вредности новца. Може се поставити питање: није ли ово у извесном смислу одступање од теорије билатералног монопола из 1932? Несумњиво инспирисан скорашњом енглеском праксом, проф. Хикс сматра да такво стање садржи у себи инфлационистичку тенденцију, али да она није тако јака да се не може контролисати ефикасно (као што је то био случај у Енглеској, путем контроле цена или рационарања потрошње). — M. Friedman: *What All is Utility?* — Sir Dennis Robertson: A. Rejoinder. — Оба повезана чланка претстављају наставак дискусије о употребљивости и мерљивости појма „корисност“. Питање има практичне важности за конкретна изучавања тражње на тржишту и понашање потрошача. — H. Smith: *The Economics of Socialism Reconsidered.* Идејна дезоријентација социјалистичких партија Западне Европе претставља полазну тачку ауторових излагања у овом чланку који је и сам израз те кризе. Социјалистичко законодавство и достигнућа социјалистичких партија (напр. лабуристичке партије у Енгле-

ској) обухватали су неке специфициране захтеве — проширење социјалног старања, праведнију расподелу доходака, неке национализације — али се све више чује мишљење да те мере нису социјалистичке. С друге стране, искуства постигнута у СССР такође не дају одговор на питање шта је социјализам. Стога аутор жели овим чланком да објасни недостатак прецизне дефиниције социјализма. По њему основу социјалистичких идеја на Западу претставља критика правичности расподеле и ефикасности производње у капитализму. Али изнад тога сви социјалисти стављају захтев стварања бескласног друштва. Сматрајући да се правична расподела и већа ефикасност производње могу постићи и у другим друштвима, писац главну расправу усредсређује око појма „бескласног“ друштва. Дефинишући на свој начин класу као „групу која има неоправдану предност било у богатству било у моћи“ писац сматра да тенденција јављања класа постоји у сваком друштву у коме је „маргинална продуктивност капитала (и земље) много већа од нуле“ — тј. у коме је капитала мало, дакле у земљама заостале и сиромашне привреде. У тим земљама постоји врло јака тежња за акумулацијом капитала, те писац сматра да је потенцијална опасност од сукоба између радника и сваког оног који врши ту акумулацију (напр., државе) знатна. Привилегије се неизбежно кристалишу око администрације ако она мора да обезбеди акумулацију. Према томе, класни конфликт се свуда јавља где треба да се врши брза акумулација капитала. С друге стране, погрешна је претпоставка да ће обиље капитала у развијеним земљама довести до пада вредности капитала на нулу, јер нови проналасци, или извоз капитала у друге земље где расте становништво и где постоје огромне могућности за развој, спречаваће да капитала икад буде у изобиљу. То ће са своје стране захтевати одржавање процеса акумулације и даље, чиме ће се класни конфликти овековечити. Према томе писац сматра да искључење економских конфликта неће моћи да се оствари ни у социјализму. Међутим, може се поставити питање зашто није претпоставио случај једне привредно неразвијене земље која добија акумулацију из везивања за светска тржишта а располаже друштвеном и привредном структуром која ефективно искључује сукобе? — *C. M. Wright: Convertibility and Triangular Trade as Safeguards against Economic Depression*. Аутор даје аргументацију у корист конвертибилности националних валута и укидања ограничења у међународној привредној размени, чиме би се омогућило успостављање некадашње триангуларне трговине која је у прошлости дала тако значајне резултате и у суштини значила привредну експанзију светских размера. Тропске земље су имале вишак извоза над увозом према свим земљама сем према Енглеској. Земље америчког континента имале су извозни вишак према Европи, ова према Енглеској, а Енглеска према тропским земљама. Циљ је писца да оспори тврдњу да конвертибилност и слободна међународна трговина преноси кризу из једне земље у другу. Он је у транспортним трошковима који опадају у времену криза, пронашао стабилизирајући момент који има антициклично дејство. Својим падом цена транспорта изазива поново повећање промета из других земаља, а тиме се спречава не само преношење кризе из земље у земљу, него и даљи пад активности уопште. Дешавало се у прошлости чак да цене у једној земљи-увозници падају, услед кризе, а у другој земљи — извозници расту, баш услед појевљења транспорта. — *W. M. Brown: The Concept and Measurement of Foreign Exchange Reserves*. Проблем мерења девизних (и златних) резерви другачији је у земљама са slabим валутама а другачији у земљама са чврстим валутама. У овом другом случају јављају се знатне тешко-

ће при њиховом статистичком обухватању. — R. J. Nicholson: „*Product-Elasticities of Substitution*“ in *International Trade*. — Sir. D. Macdougall: *A Rejoinder*. И ова два чланка, где је други одговор на одговор, претстављају наставак раније дискусије око мерења супституције између британске и америчке извозне робе на светском тржишту. Сер Д. Макдугал је својевремено направио покушај метода за мерење промена у тражњи услед промена у ценама америчке и енглеске индустријске робе на светском тржишту. Практичност и применљивост таквог мерења оспорава Р. Николсон. — V. K. Ramaswami: *Trade Imbalance, Gains from Trade and National Income Change*. Предмет овога чланка јесу промене спољнотрговинске равнотеже и њихов утицај на унутрашњу економику једне земље. Најинтересантнији је део који описује коефицијент „односа међународне размене“, тј. однос извозних и увозних цена и количина. Њиме се мери онај обим увоза који јединица извоза може да купи, те је од велике важности за теорију благостања једне државе. — E. H. Stern: *Industrial Production and Profits in the United Kingdom and the United States*. Излажући веома интересантно обрађен статистички материјал, писац је показао на примерима Енглеске и САД да је од почетка овога века до данас постојала тесна зависност између обима индустријске производње и профита. На основу статистичког испитивања излази да профити нису зависили од промена у монетарној политици, од цена, од девизних курсева, од најамнине, од интересне стопе, државне интервенције, итд. Промене у профитима биле су једино, како изгледа, изазване променама обима индустријске производње. Чланак има изванредну важност са аспекта акумулације и привредног развика једне земље.

Предраг Михаиловић

ENCOUNTER, London, Vol. V, No. 4, October 1955. — Laurens van der Post: *The Dark Eye in Africa*. — A. J. Ayer: *Philosophy at Absolute Zero (An Enquiry into the Meaning of Nihilism)*. — Richard Lowenthal: *Peace and Mr. Krushchev*. — Sir John Cockcroft: *The Future of Atomic Energy*.

No. 5, November 1955. — Alan S. C. Ross: *U and non-U (An Essay in Sociological Linguistics)*. — Isaiah Berlin: *A Marvellous Decade (1838—1848)*. — Ardon Lyon: *Peace-And-Friend-Ship (A Report on the Warsaw Youth Festival)*. — Hugh Gaitskell: *The Future of Prosperity*. — Edward Shils: *The End of Ideology? (A Report on Milan Conference about „The Future of Freedom“)*.

No. 6 December 1955. — Aldous Huxley: *Usually Destroyed*. — Herbert Luthy: *„Algeria Does Not Exist...“* — Isaiah Berlin: *A Marvellous Decade* — Belinsky (*Moralist and Prophet*).

FÉDÉRATION Paris, No. 129, Octobre 1955. — Посвећен већи део броја проблемима задатака и положаја омладине у друштву и реформи наставе.

No. 130, Novembre 1955. — Број је посвећен животу и „отпору“ у земљама иза „гвоздене завесе“.

No. 131, Décembre 1955. — Број посвећен савременим проблемима општина у Француској и у Европи.

ГОДИШНИК НА СОФИЈСКИ УНИВЕРСИТЕТ — ЮРИДИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ, том XLVII, 1954—1955. — Живко Сталев: *Производство по финансови начети*. — Михаил Андреев: *Към въпроса за обичайното право в България през времето на турския феодализъм*. — Витали Таджер: *Общо събрание на трудовото-кооператива*.

тивко земеделско стопанство. — Милчо Костов: Финансов контрол и имуществена отговорност. — Иван Дерменджиев: Намеса на бържавата в стопанството през периода на Първата световна война.

INDIA QUARTERLY (A Journal of International Affairs, published by the Indian Council of World Affairs), New Delhi, Vol. XI, No. 4, October—December 1955. — S.: Recent Trends in Soviet Foreign Policy (An Indian View). — D. K. Sharda: Racial Partnership in East Africa. — J. J. Anjaria: The Economy of Yugoslavia. — Victor Purcell: The Dual Nationality of the Chinese in South-East Asia. — Marian Neal: United States Attitudes towards Charter Review. — Georges Fischer: France and the Proposed Revision of the U. N. Charter. — Richard C. Johnson: Recruitment and Training for the Foreign Service of the United States.

JUS GENTIUM, Roma, Vol. V, No. 4—6. — F. E. Louwage: La compétence des Etats en Droit pénal aérien. — Поред тога, бројни прилози у рубрикама судске праксе, документације, законодавства и библиографије.

MONDE NOUVEAU, Paris, dixième année, No. 93, Octobre 1955. — René Alleau: Conséquences économiques et industrielles de la Conférence de Genève.

No. 94, Novembre 1955. — Guy Mollet: L'Unification de l'Europe. — Alfred Coste-Floret: Relance Européenne et détente internationale. — Maurice Lemaire: A la recherche d'une organisation européenne des transports. — René Alleau: Les conséquences économiques et industrielles de la Conférence de Genève.

No. 95, Décembre 1955. — Brice Parain и Kenneth Vignes посвећују своје чланке проблемима Алжира. — Jules Monnerot: Nihilisme et Sinistrisme.

DER NEUE BUND (Monatschrift für freiheitlichen Sozialismus), Zürich, 21. Jahrgang, No. 10, Oktober 1955. — W. Bärtschi: Sozialismus und Kunst. — Erwin Lüschner: Gedanken zu einem sozialistischen Erziehungs- und Schulprogramm.

No. 11, November 1955. — Eugen Steinemann: Kultur mit marxistischen Vorzeichen.

No. 12, Dezember 1955. — Markus Mattmüller: Leonhard Ragaz und sein Durchbruch zum religiösen Sozialismus.

NOUVELLE REVUE DE L'ÉCONOMIE CONTEMPORAINE, Paris, No. 68—69, Octobre—Novembre 1955. — André Terra: La rentabilité des investissements à long terme.

NUESTRO TIEMPO, Montevideo, Año I, No. 5, Agosto de 1955. — Carlos M. Rama: Educación y sociedad democratica. — Enrique C. Broquen: Por qué surgió y qué significa el justicialismo (La Argentina que engendró a Perón). — Miguel Angel Vázquez: A un año de la agresión a Guatemala.

ÖSTERREICHISCHE ZEITSCHRIFT FÜR ÖFFENTLICHES RECHT, Wien, Bd. VI, H. 4—5 1955. — Hans Klinghoffer: Die Moskauer Erklärung über Österreich. Према објашњењу редакције часописа, аутор је објавио претежан део ове студије 1945 као истакнути члан „Комитета за заштиту аустријских интереса у Бразилији“ у којем су били окупљени емигранти после нацистичке окупације. Због њеног великог теоретског, политичког и историског значаја у разрази

проблема континуитета аустриске државе студија се сада поново објављује. Аутор даје свестрану анализу става Савезника израженог у Московској декларацији 1943, а у завршном поглављу, написаном 1953, образлаже нужност престанка окупационог режима како с политичког тако и с међународног становишта. — *Eduard Reut-Nikolussi: Krigsverbrechen in Peloponnesischen Krieg*. Писац критикује покушај грчког професора Маридакиса да неке случајеве из Пелопонеског рата оквалификује као прецеденте нирнбершких пресуда. По његовом мишљењу, и поре, чињенице да је идеја о потреби хуманог вођења рата била истакнута од стране низа античких мислилаца и чињенице да је заиста у поменутом рату било врло много „ратних злочина“ по нашим данашњим схватањима, случајеви које Маридакис наводи нису међународноправне пресуде већ само политички акти победника над побеђеним те се само у том аспекту могу узети као прецеденти нирнбершких пресуда. — *Leonidas Pitamic: Einfluss des Schachspiels auf die Rechts-terminologie*. Приказано је етимолошко порекло речи *Scheck* и *Exchequer* које су у модерним језицима пренете из шаховске терминологије у област привредног промета. — *Felix Ermacora: Über die Schlagkraft des „naturrechtlichen Gedankengutes“ im Bonner Grundgesetz*. На основу формулације неких одредаба Устава Савезне Републике Немачке (Бонског устава) које се односе на права и слободе грађана, низ аутора сматра да су творци овог највишег законодавног акта полазили од претпоставке о постојању природног права. Слично схватање дошло је до изражаја и у неким актима највиших судских инстанција ове земље. Писац указује на значај и практичне последице ове концепције, али углавном заузима критички став према њој. — *Hans Aufrecht: Das Abkommen des internationalen Währungsfonds und die Unerzwingbarkeit bestimmter Verträge*. Аутор опширно расправља о једној клаузули (*Unerzwingbarkeitklausel*) унетој у уговор о Међународном монетарном фонду којом се искључује правно важење оних прописа у девизним уговорима између односних земаља који су у супротности с поменутиим уговором. Додирнуто је питање појма и значаја ове клаузуле у међународном јавном и приватном праву, а детаљно је обрађен проблем признања и непризнања иностраних девизних закона. — *Egon Lokay: Die Ethik im Recht*. Ова расправа је означена од стране аутора као нов покушај употпуњавања филозофије вредности у области правне науке на основу проналажења етичке садржине права. По њему, суштина и функција права састоји се у ограничавању егоистичких тежњи појединца како према другим људима тако и према целој заједници. Право се јавља у два вида: као комплекс формално прописаних правила понашања и као скуп правила која имају етичку подлогу. Акти супротни тим правилима сачињавају неправу чија је субјективна претпоставка постојање кривиче и свести о противправном дељању. Сходно таквој природи права и држава је истовремено заједница интереса (*Interessengemeinschaft*) и заједница права (*Rechtsgemeinschaft*) при чему ове две стране могу бити или у сагласности или у очевидној супротности, а то све зависи од тога да ли се задовољавају интереси појединаца или пак природно-етички фондирана права. Зато се може разликовати у самом правном поретку део намењен очувању интереса људи (то је позитивно право) и део који се базира на етичким постулатима и који су мање или више фиксирани у уставним прописима. Такво двојство се огледа и у појединим правним гранама и институтима. — *Jan-Magnus Jansson: Zum Begriff der Verfassung*. Писац разматра у аспекту чувене Келзенове и Мерклове теорије о степенима у правном поретку (*Stufenbau der Rechtsordnung*) појам устава схваћеног у чисто

правном смислу, тј. као скуп највиших правних норми. Он разликује три основна типа: (1) у апсолутистичким и диктаторским уређењима где практично и не постоји разликовање устава, закона и наредбе, „устав“ сачињавају норме којим се регулише делатност највишег органа; (2) у уређењима где је постигнуто довољно поменуто разликовање а где обично постоји и тзв. еластични устав, појам највиших норми („устав“) своди се на норме којим се регулише поступак издавања закона; (3) у уређењима с тзв. чврстим уставом у којим је разликовање и најпотпуније, „устав“ сачињавају норме које регулишу питање ревизије устава у формалном смислу будући да се тада говори и о уставу у материјалном смислу. — Willibald P. Fahr: *Der Vertrag zu Lasten Dritter im Völkerrecht*. Најпре је укратко оцртан појам уговора на терет трећег у међународном праву, тј. уговора којим се намећу обавезе државама које нису учествовале у склапању дотичног уговора, затим опширније став теорије и праксе према овом институту како у класичном тако и у савременом међународном праву. — Borislav T. Blagojević: *Die Ausbürgerung nach dem Recht der Föderativen Volksrepublik Jugoslawien — im Lichte der allgemeinen Theorie der Staatsangehörigkeit*. Пошто је изнео основне поставке теорије држављанства као и место и значај ове установе у правном поретку сваке земље, писац је систематски и подробно размотрио питање губљења држављанства према позитивним прописима ФНРЈ; нарочита пажња је посвећена дугој отсућности грађана као разлогу престанка ове личне везе с државом, а такође индивидуалном и колективном губљењу држављанства. Писац је поткрепио правну анализу социолошким и политичким објашњењима тако да се добија потпуна слика третираног проблема. Daniel Roth: *Zur Ideengeschichte und zum Begriff der Widerstandes gegen staatliche Unterdrückung*. Ово је део ауторове докторске дисертације који садржи излагање појма права на отпор против државне власти, разграничење тог појма од појма револуције, непослушности и сл., етичку и природноправну основу противљења позитивном праву нарочито кад је оно израз аутократске владавине. Додиривши многа питања аутор је успео само да их скицира, а остала су и недовољно повезана. У другом делу написа дат је исцрпнији приказ Платоновог учења о праву на отпор.

C. Врачар

POLITICAL SCIENCE (School of Political Science and Public Administration — Victoria University College), Wellington, Vol. 7, No. 2, September 1955. — R. P. Anschutz: J. S. Mill, Carlyle, and Mrs. Taylor. — Peter Campbell: Constitutional Reform in France (1950—1954). — Robert N. Kelson: Voting in the New Zealand House of Representatives (1947—1954). — K. J. Scott: Gerrymandering for Democracy. — Norman D. Stevens: Labour Candidates for the New Zealand House of Representatives (1896—1902).

IL POLITICO (Rivista quadrimestrale edita a cura dell'Istituto di Scienze Politiche dell'Università degli Studi di Pavia), Anno XX, No. 3, Dicembre 1955. — A. Mathiot: L'instabilità ministeriale in Francia. — L. Lenti: Contrazione ed espansione economica negli Stati Uniti d'America. — E. Anchieri: L'affare di Corfù alla luce dei documenti diplomatici italiani. — P. Biscaretti di Ruffia: Recenti studi sull'ordinamento giurudico-costituzionale sovietico. — C. E. Ferri: Poteri di mercato e poteri di equilibrio. — A. Buzzi-Donato: Sul significato e sul valore delle determinazioni di produttività. — D. Philip: L'attuale amministrazione canadese.

POLITIQUE ETRANGÈRE Paris, 20e année, No. 5, Octobre—Novembre 1955. — Roger Hutter: Réflexions sur l'organisation des transports européens. — J.-M. de Lattre: Aspects économiques et financiers des grands ensembles industriels africains. — Henri Brun-schwig: Un dialogue de sourds: Un siècle de rapports franco-allemands. — Mario Toscano: Coexistence et histoire des religions. — Paul Gi-niewski: L'Égypte a-t-elle le droit de contrôler le golfe d'Akaba? — G. et W. Schütze: L'opinion allemande de Genève à Moscou.

PREUVES, Paris, No. 56, Octobre 1955. — Aldous Huxley: Jérusalem ou L'Histoire résumée. — Denis de Rougemont: L'aventure technique.

No. 57, Novembre 1955. — Arthur Koestler: Essai sur le snobisme. — Max Eastman: L'itinéraire New York—Moscou et retour. René Tavernier: „L'Avenir de la Liberté“ (La Conférence internationale de Milan. — Josef Scholmer: Opposition et résistance en Union Soviétique.

No. 58, Décembre 1955. — F. B.: Dix-sept „niet“ à la détente. — Thierry Maulnier: Plus que jamais, l'Europe. — Salvador de Mada-riaga: Cervantès et son temps. — Raymond Aron: A l'âge atomique, peut-on limiter la guerre?

QUADERNI DI SOCIOLOGIA, Torino, No. 18, Autunno 1955. — N. Abagnano: La sociologia della libertà di Gurvitch. — A. W. Gould-ner: Due modelli di sociologia applicata. — S. S. Acquaviva: Sociologia e linguaggio matematico.

THE REVIEW OF POLITICS (The University of Notre Dame, Indiana), Notre Dame, Vol. 17, No. 4, October 1955. — Hans J. Mor-genthau: Reflections on the State of Political Science. — Philip E. Mo-sely: Hopes and Failures — American Policy Toward East Central Europe (1941—1947). — Francis G. Wilson: Public Opinion and the Middle Class. — Raymond P. Stearns: A Plea for Political History. — L. Leon Bernard: Molière and the Historian of French Society.

REVISTA DE ESTUDIOS POLITICOS (Instituto de Estudios Po-liticos), Madrid, No. 82, Julio—Agosto 1955. — Georges Burdeau: Si-tuación de la democracia pluralista. — Manuel Alonso Olea: Las ide-ologías del sindicalismo. — Rodrigo Fernández-Carvajal: La historio-grafia constitucional de Sempere y Guarinos. — José Artigas: El tema de la educación en Fichte. — L. Rodríguez Aranda: Platón como pen-sador, político y artista. — José Martínez Cardós: La política econó-mica indiana de las Cortes de Castilla.

REVISTA DA FACULDADE DE DIREITO (Universidade de São Paulo), Vol. XLIX, 1954. — Brasílio Machado: Curso de Direito Comer-cial. — Waldemar Ferreira: A administração de Sociedades por Quotas Constituídas ou de que Outros Sociedades Participem. — Lino de Mo-rais Leme: As Transformações do Direito da Família. — Cesarino Ju-nior: O Ensino do Direito. — Miguel Reale: Concreção de Fato, Valor e Norma. — A. Almeida Junior: A Verificação da Periculosidade. — José Dalmo Fairbanks Belfort de Mattos: Liberdade de Radiofusão. — cial. — Waldemar Ferreira: A Administração de Sociedades por Quotas O Direito Romano Vivo. — Moacir Amaral Santos: Da Fiança e de Alguns dos Benefícios do Fiador. — Moacir Lobo da Costa: A Propi-iedade na Doutrina de Duguit. — Rui Rebelo Pinho: A Organização da Justiça, O Processo Penal e o Direito Penal no Brasil Holandês. — Paulo Carneiro Maia: Da Dogmática Jurídica.

REVUE HISTORIQUE DE DROIT FRANÇAIS ET ÉTRANGER, 4e Série, 33e Année, 1955, No. 1. — A. Biscardi: *Esquisse d'une histoire critique de la „litis contestatio“*. Аутор овог чланка је, како сам каже, домен својих истраживања у току више година ограничио на нека питања римског грађанског поступка, а посебну пажњу је посветио проучавању садржине и значаја установе *litis contestatio*. Овде он саопштава неке од закључака до којих је дошао у току тог рада. Супротно од класичне Власакове теорије, писац сматра да *litis contestatio* није увек имала уговорни карактер, те се у легисакционом поступку тим појмом означавало само свечано призивање сведока — у најстаријем периоду призивање богова. После *lex Aebutia*, чији је домет, према писцу, много ужи но што се то данас сматра, долази у формули *condictio* до постепеног ишчезавања назива *iudicium accipere* и његове замене са *litem contestari*, који у легисакцијама има друкчију садржину, али означава временски одговарајући момент. У чланку се даје и ново тумачење концепција правника из последњег века републике о природи *litis contestatio legitimo iudicio*, последицама тога акта и основе на којој дочива правило *ne bis in idem*. Док су старији правници сматрали да је *litis contestatio* грађанскоправна облигација, односно једна врста новације, „револуција“ класичних правника била би по аутору у томе што је за њих то однос изразито процесуалног карактера и посебан начин гашења облигационих односа. — J. Gage: *Les traditions des Papirii et quelques unes des origines de l'„equitatus“ romain et latin*. Писац истражује порекло коњаничког реда *equites Romani*, и то анализом неких римских предања и легенди, које покушава да протумачи у вези са једним сачуваним рељефом из најстаријег периода римске историје и са историски утврђеним чињеницама. Заступа се гледиште да су у доба етруских рексова *equites* претстављали самосталну друштвену групу, са широким аутономијама и посебном унутрашњом структуром тако да су се умногоме разликовали од патриција. Ови су се у почетку бранили од њиховог ривалства, постепено успевајући да их прво контролишу, а доцније и укључе у своју класу и друштвене институције; најзад, *equites* су у VI веку били више латинска, односно етруско-латинска друштвена специфичност, те су као такви имали знатног утицаја на политичку и друштвену кризу која је крајем тога века довела до протеривања Тарквина. Прототип некадашњих коњаника, који су се интегрисали у класу патриција, било би *gens Papiria*. С обзиром да је знатан део изворног материјала, на коме је изграђена ова занимљива теорија, историски недовољно поуздан, не добија се утисак да је она у потпуности и до краја доказана. — P. C. Timbal: *La dévolution successorale dans la coutume de Toulouse*. Аутор даје анализу судских пресуда, донетих на основу одредаба локалног обичајног интестатског наследног права из XIII века и истражује порекло, односно утицаје под којима је то право настало. — J. Holub: *Les „Agiles“. Les effets juridiques du mariage contracté entre nobles et non-nobles dans l'ancien droit hongrois*. Рад је намењен не-мађарским читаоцима, те је стога, као што аутор сам у уводу напомиње, дат у скраћеном облику и са цитирањем само неких од многобројних проучених извора. Стога се осећају извесне празнине у овом прегледу правног положаја брачних другова и њихових потомака у доста честим случајевима удаје мађарских девојака из племићких породица за неплемиће.

No. 2. — R. Besnier: *L'état économique de Rome de 509 à 264 avant Jésus-Christ*. Кратак преглед економске историје првих векова римске републике познати романиста R. Besnier дао је из аспекта правника и користећи се искључиво правним изворима. Веома је заним-

љив начин посматрања добро познатих чињеница и редослед њиховог излагања, тако да су без нарочитих посебних закључака пластично истакнуте основне економске и друштвене карактеристике овог развојног периода — развијање мале сеоске државе у трговачку медицеранску силу. У првом делу овај развој посматран је са гледишта унутрашње политике, кроз борбу патриција и плебејаца, и истакнута су њена три елемента: аграрно питање, питање исхране и питање дугова. Предмет излагања другог дела је исти период посматран кроз спољну политику, а специјално кроз трговинске уговоре са другим земљама и јачање трговине у Риму. У току излагања аутор дотиче многе отворене проблеме о којима се данас у романистичкој литератури води дискусија и даје своја аргументисана мишљења. На крају истиче своје гледиште да економски фактор није једини, а у посматраном периоду можда ни главни елемент који је довео до римских освајања; она су, према аутору, пре резултат политичке неизбежности и потребе да се одбрани римска независност.

— Madeleine Dillay: *Conclusions du procureur général au Parlement, relatives à la vérification et à l'enregistrement des lettres patentes*. Конклузије државног тужиоца при Париском врховном суду су, почев од 1611 па до краја старог режима, биле завођене у посебне регистре. Ови су регистри скоро у потпуности очувани и налазе се данас у Националном архиву у Паризу. Циљ чланка је да се читаоцима скрене пажња на њихов значај. Дато је више примера из првих година владавине Луја XIII, при чему је избор ограничен на конклузије које се односе на краљевске *lettres patentes*. — M. Palasse: *Les „Tablettes Albertini“ intéressent-elles le colonat romain du Bas-Empire?* У чланку се на основу анализе купопродајних уговора из друге половине петог века, откривених у Алжиру и објављених пре три године под именом *Les Tablettes Albertini* расправља о правном положају колона у доба вандалске владавине у Северној Африци.

Ј. Цвејић

REVUE INTERNATIONALE D'HISTOIRE POLITIQUE ET CONSTITUTIONNELLE, Paris, Nouvelle série. No. 17, Janvier—Mars 1955. — In memoriam: Boris Mirkine-Guetzévitch. — Michel Massenet: *L'option démocratique*. — Daniel Aaron: *Le „nouveau conservatisme“ américain*. — Michèle Langrod-Wogan: *La philosophie politique du roi Stanislas*.

No. 18, Avril—Juin 1955. — Број је посвећен теми „*Les sources intellectuelles de la Constitution de 1875*.“ — J. Roche: *Paul Prévost-Paradol*. — Jacques Pradon: *L'École du „Correspondant“*. — Jean de Soto: *Édouard de Laboulaye*. — Auguste Soulier: *La IIIe République entre dans l'Histoire* (синтетички преглед новијих радова о Трећој Републици).

REVUE DES NATIONS UNIES, Paris, 4e année, No. 12, Décembre 1955. — *L'oeuvre de la dixième session de l'Assemblée*. — *L'admission de seize nouveaux membres*. — *La question du désarmement*. — *Le programme d'assistance technique pour 1956*. — *Le commerce international des produits de base et la Conférence internationale sur le blé*. — *L'avenir du Togo sous tutelle britannique*. — *L'affaire du Lac de Tibériade*.

RIVISTA INTERNAZIONALE DI SCIENZE SOCIALI (Pubblicata a cura dell' Università Cattolica del Sacro Cuore), Milano, Vol. XXVI, Fasc. V, Settembre—Ottobre 1955. — W. Fröhlich: *Giudizi di*

valore impliciti nei concetti di reddito. — L. Pasinetti: La funzione del consumo in alcuni modelli econometrici applicati ai cicli economici. — A. Santarelli: Considerazioni sulle relazioni fra la condotta del consumatore, dell'operatore e lo sviluppo economico. — F. Duchini: Nuove interpretazioni del pensiero di C. Marx.

Fasc. VI, Novembre—Dicembre 1955. — E. Colcoterra: Diffusione dei cicli economici nello spazio ed i mezzi di politica economica di contenimento. — F. Vito: Le condizioni per il ristabilimento e per il mantenimento della convertibilità. — B. Grazia-Resi: Considerazioni sulla ricreazione sociale. — E. Paterlini: Aspetti e problemi economici della Germania occidentale. — L. Ancona: La psicologia comparata secondo O. Klineberg. — G. Corna Pellegrini: Alcuni problemi del credito nell'industrializzazione del Mezzogiorno.

RURAL SOCIOLOGY (Published at the University of Kentucky), Lexington, Vol. 20, No. 2, June 1955. — A. Lee Coleman and C. Paul Marsh: Differential Communication among Farmers in a Kentucky County. — Floyd M. Martinson: Personal Adjustment and Rural-Urban Migration. — George A. Hillery Jr.: Definitions of Community. — Daniel E. Allegre: The Role of Agriculture in Retirement Adjustment (A Study in Five Florida Counties). — Charles H. Coates and Alvin L. Bertrand: A Simplified Statistical Methodology for Developing Multi-Measure Indices as Research Tools.

SCIENCE AND SOCIETY, New York, Vol. XIX, No. 4, Fall 1955. — Victor Perlo: New York as the Financial Center. — V. B. Singh: Land Tenure in An Indian State. — Samuel Bernstein: Two Historical Methods.

SWISS REVIEW OF WORLD AFFAIRS (A Monthly Publication of the „Neue Zürcher Zeitung“), Zürich, Vol. V, No. 7, October 1955. — Eric Streiff: In the Saar on the Eve of the Referendum. — Ernst Halperin: After a Recent Visit to Poland. — Heinz Heymann: The Plight of Free Competition in Great Britain.

No. 8, November 1955. — Urs Schwarz: Crisis in the United Nations. — Otto Frei: Vatican Relations with the Communist States. — F. E. Aschinger: Turkey in the Throes of Economic Growing Pains. — Rudolph P. Hafter: Brazil — After the Presidential Election. — Urs Schwarz: The Future of Freedom (A Report on a Recent International Conference of Scholars and Political Leaders). — Paul Guggenheim: The „Institut Universitaire des Hautes Etudes Internationales“ in Geneva.

No. 9, December 1955. — Albert Müller: Geneva Balance Sheet. — Willy Bretscher: In the Twilight of „Peaceful Coexistence“. — Hans E. Tütsch: Report From Greece.

THE TWENTIETH CENTURY, London, Vol. CLVIII, No. 944, October 1955. — Hubert Butler: Reflections of an Unjustified Stay-at-Home. — P. Henderson: Must the Emigré be Justified? — Desmond Stewart: The New Babylon (Baghdad). — Allendale Sanderson: North American Notebook. — H. D. Walston: South American Notebook.

No. 945, November 1955. — Barbara Wootton: Holiness or Happiness (The Sociological Implications of the Growth of Divorce). — Emanuel Miller: Divorce and the Family Structure. — Desmond Stewart and John Haylock: The New Babylon (Marriage in Iraq). — Wayland Young: Sultans and Settlers (The Situation in French North Africa). — Iain Hamilton: The Emigré's Justification.

WELTWIRTSCHAFTLICHES ARCHIV (Zeitschrift des Instituts für Weltwirtschaft a. d. Universität Kiel), 1955, Bd. 74, Heft 2: — H.

Timm: Der Zahlungsbilanzausgleich bei beweglichem Zins. Аутор узима за полазну тачку свог рада резултате до којих је дошао F. Machlup у свом раду *International Trade and the National Income Multiplier* (Philadelphia, 1943). Махлуп анализира међусобне промене које настају у платном билансу и народном доходу. Али је он притом пошао од привредног модела, у коме је претпоставио као непроменљиве величине: цене, најамнине, девизне курсеве и камате код свих земаља учесница. Због тога су Махлупови резултати ограничene вредности. У овом чланку аутор напушта премису о непроменљивости камате и на основу тога конструише своје аналитичке моделе. Што се тиче објашњења камате, он узима као основу Кејнзову монетарну теорију камате, по којој је камата непосредно одређена количином новца и величином тражње за новцем. Поред тога, аутор уводи у анализу и разне облике политике у систему банака разликујући њена два облика, неутралну политику на једној и не неутралну политику на другој страни. Уводећи поред тога и Махлупово разликовање на „аутономне“ и „индуциране“ промене у платном билансу, он даје преглед случајева у којима се манифестује тенденција ка успостављању равнотеже у платном билансу, односно случајева којима се не манифестује тенденција ка уравнотежењу и у којима настаје „експлозивно кретање“ платног биланса. — A. P. Equilaz: *Die Expansionstheorie und ihr Einfluss auf die Wirtschaftspolitik*. Под привредном експанзијом аутор подразумева пораст производње који може настати било повишењем нивоа запослености уз отклањање незапослености, било повишењем производности рада, и то рационализацијом рада или техничким проналасцима. Посматран на кратак рок, механизам привредне експанзије састоји се у борби против незапослености, било повишењем производности рада, и то рационализацијом рада или техничким проналасцима. Посматран на кратак рок, механизам привредне експанзије састоји се у борби против незапослености, док посматран на дуги рок, он представља како борбу за одржање датог нивоа запослености, тако и борбу за повишење производности у систему. Међутим, поред повећања производње, механизам има у другу неопходну премису: без повећања ефективне тражње не може производна експанзионистичка политика имати успеха. Аутор анализира три могућности за наставак додајне ефективне тражње — повећање почетне штедне без експанзије кредита, стварање додајне тражње на бази експанзије кредита и коришћење кредита и помоћи из иностранства. У пракси се, по њему, могу комбиновати само последње две мере. Затим, аутор прелази на анализу теорија мултипликатора и сматра да је појам мултипликатора у формулацијама које му дају Кејнз, Махлуп и други врло упрошћен и нереалан.

Он показује на примеру Шпаније да се помоћу таквог појма мултипликатора не могу наћи одговори за економске механизме привредне експанзије. Уместо тога он уводи појам „мултипликатора експанзије“ као односа између прираштаја у количини новца и прираштаја у националном реалном доходу. Примењујући тај мултипликатор на привреду Шпаније (1940—47) и Немачке (1933—38), он показује како се помоћу њега остварује контрола кредита. У односу на буџетску политику, посредством тог мултипликатора може се контролисати настанак инфлаторних појава, што омогућује предузимање мера за њихово ограничење. И, на крају, аутор анализира питања политике најамнина у вези са привредном експанзијом. —

S. Nordbotten: *A. Survey of Models for Interindustry Economics*. Аутор истиче значај економских модела као упрошћених конструкција привредног живота који омогућују математичку обраду економских односа. Посебан облик тих модела претстављају интеринду-

стриски модели који се конструишу у циљу анализе односа између разних индустријских грана. Аутор приказује тај модел у облику матрице која математички изражава ток роба и услуга из једне индустрије у другу. Само конструисање матрице претпоставља претходно решење проблема временске јединице, дефиниције индустрије (сектора) и мерења токова. За основу своје анализе он узима моделе које даје W. Leontieff (*The Structure of American Economy, 1919—1939*, New-York, 1951). Ови се модели заснивају на претпоставци да је привреда подељена на одређен број сектора и да међу њима постоје одређени међусобни токови кроз input-output односе. Док су модели које даје Леонтијев статични, аутор омогућава да се дају прогнозе о развоју привреде у будућности. Динамизирање модела може се извршити напуштањем претпоставке да се варијабилне величине у моделу посматрају као фиксне. По њему, увођење у анализу односа производа и стокова (залиха) претставља најпростији динамички прилаз проблему. Он развија матрице два динамичка модела, модел привреде у којој има инвестиција, и модел привреде са диспропорционалношћу у ритму прилагођавања (lags) између output-a — производа и input-a — елемената трошкова његове производње. E. Dunsdorfs: *Average Expectation of Life as an Index of Civilization*. Полазећи од тога да цивилизација претставља материјалне услове живота, аутор је дефинише као резултат узајамног деловања фактора као што су образовање, богатство, право, поредак, друштвени мир. По њему се сви ови елементи могу изразити квантитативно, што значи да се и цивилизација једне нације у принципу појављује као величина која се може мерити. Анализирајући статистичке податке, аутор показује узајамну везу између просечног човековог живота и реалног националног подотка. Високи коефицијент корелације карактеристичан је за све економски развијене земље. Насупрот томе, у економски заосталим земљама аутор замењује просечну дужину живота коефицијентом смртности код деце и утврђује на основу тог показатеља јаку корелацију са неписменošћу и висином националног дохотка. — У прилозима H. B. Davis даје приказ *Labor and the State in a Semi-colonial Country Mexico*.

Bd. 75, H. 2. — У овом броју дат је приказ рада немачког економиста, социолога и статистичара G. Mackenrotha-a. Објављен је поред тога његов чланак *Die generative Struktur von Bevölkerungen und Sozialschichten*. Полазећи од тога да се као статистичка јединица посматрања узима становништво обухваћено једном државном територијом, аутор сматра да је потребно ту јединицу обрадити као социолошки хомогену групу која је претстављена „демографском структуром“. Поред података о морталитету и броју закључених бракова, елементи те структуре обухватају и податке о наталитету, као и просечне разлике у погледу старости између појединих генерација. Међутим, поред ових природних елемената, анализа крећања становништва обухвата и друштвене феномене тог проблема. Утицај те друштвене структуре аутор анализира на примерима европског друштва пре настанка индустрије, друштва са развијеним индустријским системом и, најзад, на друштвима код ваневропских народа. Његов закључак се састоји у томе да се демографија мора схватити као теорија о становништву која је у исто време и историска и социолошка. — M. J. Beckmann: *Grundbegriffe der Produktionstheorie vom Standpunkt der Aktivitätsanalyse*. Чланак претставља покушај да се на нов начин да анализа феномена производног процеса и да се ти односи изразе на нов начин. Анализа и терминологија коју аутор користи заснива се углавном на раду групе америчких економиста, *Activity Analysis of Production and*

Allocation (Proceedings of Conference, ed. by F. Koopmans, New-York, 1951). Постављање анализе је извршено у условима статичког модела, под претпоставком да је основна покретачка снага тежња предузетника за што већим профитом, да и у моделу влада потпуна слободна конкуренција на свим тржиштима. Аутор, затим, полази од тога да се свака производња може раставити на своје елементарне облике процеса рада (activity) и да се код њих разликују трошкови (inputs) и приноси (outputs). Док први изражавају факторе производње, други изражавају производе. Поред тога, анализа производног процеса укључује и одређивање нивоа производње (activity level). Затим, аутор разликује „прсту“ производњу, случај кад се у сваком производном процесу производи само један артикал. Он одређује алтернативне могућности за производњу у овом поједностављеном случају одређујући криву линију једнаких трошкова (Isokostenkurven). Само они процеси који и технички и економски одговарају, улазе у efficient activities (економски целисходни производни процеси) и изражавају се помоћу криве линије (opportunity boundary) која има карактер једне изокванте. Затим, аутор анализира производњу са комбинацијом производних процеса, дефинише појам производне функције, техничких коефицијената и на крају даје анализу закона приноса. Аутор тражи преко ових појмова елементе за једну теорију производње која би се заснивала на резултатима горе наведеног рада америчких економиста. — F. Redlich: *Entrepreneurship in the Initial Stages of Industrialization (with Special Reference to Germany)*. Аутор критикује Шумпетерову анализу предузимача и сматра да се његов динамички модел не може прихватити као основ за анализу конкретних етапа у привредном развоју капитализма. Због тога он сматра да је потребно конструисати модел који је „практичнији“, али такав модел он не конструира, већ прелази на питање социјалног порекла капиталиста који су носили индустријализацију у Немачкој, а затим на питање како су се преносиле идеје о новим поступцима у производњи. И сам аутор истиче да је оставио многа питања без одговора. — У прилозима W. Graz пише о теми: *Europäische Wirtschaftsintegration und Handelspolitik*. Значајан је и приказ о друштвеном књиговодству (G. Bombach: *Volkswirtschaftliche Gesamtrechnung — eine Weltanschauung?*).

M. C.

Др. ГРГУР ЈАКШИЋ

(1871—1955)

Осамнаестог октобра 1955 умро је у Београду професор Универзитета др. Гргур-Гига Јакшић. Његовим нестанком Правни факултет у Београду изгубио је свог првог сталног наставника дипломатске историје, наша историска наука веома солидног научног радника, наша заједница одличног родољуба и грађанина, а наше друштво изванредно доброг човека.

Гргур Јакшић родио се у Чачку 21 фебруара 1871. Филозофски факултет је свршио у Београду (1891), а затим је (1893) постао наставник у гимназији. У Паризу се, као државни питомац, одао ближем проучавању савремене историје. Може се рећи да се он отада посветио историји српског народа и одбрани српских и југословенских интереса.

Гргур Јакшић је докторирао на Сорбони, 1907, својим делом *Европа и васкрс Србије*, које је одмах привукло пажњу како наших тако и француских историчара. Његове студије о *Акерманској конвенцији*, *Тајној конвенцији*, *Абдикацији краља Милана*, *Новчаним невољама краља Милана*, *Босни и Херцеговини на Берлинском конгресу*, *Покушају анексије Босне и Херцеговине* (1882—1883), — овај последњи рад у сарадњи са Војиславом Ј. Вучковићем, — заснивају се на неискоришћеној архивској грађи и одличном познавању како наше националне тако и опште дипломатске историје. Још необјављени ридови: *Француски документи о Првом и Другом српском устанку* (1804—1830), *Дневник Albert-a Malet-a* (1893—1894) и *Спољна политика кнеза Михаила* плод су сарадње Јакшића и Вучковића. Свака дубља анализа и суд о објављеним и необјављеним радовима професора Јакшића, као и збиркама докумената које је он издао (*Преписка Илије Гарашанина*, књ. I, 1893—1849, и *Писма Филипа Христића Јовану Ристићу*, 1868—1880) јасно би указали да ће и будући историчари тешко моћи мимоићи његова разматрања и запажања, увек саздана на провереним документима.

Од не мање је важности и делатност Гргура Јакшића као публицисте и јавног радника на пропаганди српске и југословенске ствари у Паризу од 1907 до 1921. Од анексионе кризе па до завршетка Првог светског рата он је умешан у сва збивања наше националне историје, трудећи се да упозна француску и западну јавност са српским питањем и националним уједињењем Срба, Хрвата и Словенаца. Тај позив га доводи у везу с плејадом француских историчара тога доба као и са извесним француским новинарима и државницима чија ће потпора бити драгоцена нашој националној ствари како у борби против бивше Аустро-Угарске и њених савезника тако и против оних држава који ће, по окончању Првог светског рату, тежити да се прошире на рачун територија настањених нашим живљем. Било да доприноси објављивању чланака и расправа у прилог наших интереса, било да се сам лати пера, Гргур Јакшић се показује као веома обавештен и проницљив бранилац наше ствари. Једног дана ће сигурно неки историчар схватити значај тих његових разбацаних чланака и расправа (углавном у дневним листовима *Le Temps* и *Le Journal des Débats*)

и објавити их, јер они обилују свестраним запажањима заснованим на добром познавању економске, историске, политичке и друштвене стварности наше блиске прошлости. То познавање наших проблема и њихово проучавање с обазривошћу правог историчара допринели су да је Гргур Јакшић у Француској стекао како за себе тако и за своју земљу драгоцену пријатељства.

Гргур Јакшић је знатно допринео проучавању дипломатске историје на Правном факултету у Београду (од 1921 до 1937), предмета који се и данас предаје не само на истом факултету него и на другим факултетима наше земље. Као професор, Гргур Јакшић је био веома цењен и вољен од својих колега и студената. Он је у пуној мери уживао неподољене симпатије свих оних с којима је сарађивао, зато што је у свакој прилици показивао широко разумевање за рад и потребе својих, нарочито млађих колега. Он је показивао велико интересовање за омладину и за њен рад; под тешким приликама под којима се она школовала и живела, то се интересовање није ограничило на широкогрудно давање савета, него је и делом помагао младе људе који су остајали без средстава за живот, подносећи не мале личне жртве и то у току дугог низа година. И тај пример је био драгоцен: он је показивао да је Гргур Јакшић био и остао велики родољуб и добар човек.

Милош Радојковић

Б Е Л Е Ш К Е

Одбране дисертација на Правном факултету у Београду. — Војислав Боггић, службеник предузећа „Машинопроект“, одбранио је 10 новембра 1955 своју докторску дисертацију „Девизна ограничења и међународна трговина у периоду између два рата“.

Младен Милутиновић, сарадник Спортског института Савеза спортова Југославије, одбранио је 15 децембра 1955 своју докторску дисертацију „Развојне тенденције евиденције и статистике речног саобраћаја у ФНРЈ“.

Димитар Поп-Георгијев, асистент Правно-економског факултета у Скопљу, одбранио је 22 децембра 1955 своју докторску дисертацију „Својина на чифлицима и чифлигарски аграрно-правни односи у Македонији (до Балканског рата 1912)“.

Милан Деспотовић, асистент Правног факултета у Београду, одбранио је 31 децембра 1955 своју докторску дисертацију „Право на рад“.

Предраг Михаиловић, асистент Економског института НР Србије, одбранио је 31 децембра 1955 своју докторску дисертацију „Национализација у Великој Британији после Другог светског рата“.

Бождар Јовановић, асистент Правног факултета у Београду, одбранио је 31 децембра 1955 своју докторску дисертацију „Резерве уз међународне уговоре“.

Предавања страних професора на Правном факултету у Београду. — Г. Roger Perrot, професор Правног факултета у Стразбуру, одржао је 24 октобра т. г. предавање „Еволуција права својине“. Сутрадан, на проширеном састанку Катедре за грађанско право изложио је питање еволуције појединог и облигационог права у Француској. После излагања во-

дила се жива дискусија.

Г. Lesslie C. Green, професор Лондонског универзитета, одржао је два предавања: 20 децембра т. г. „О природи међународног права“ и 22 децембра „Положај устаничке војске“. Поред тога, одржао је конференцију у Институту за међународне студије на нашем Факултету.

Интерфакултетски састанак наставника катедре кривичног права. — Сходно одлуци Шесте интерфакултетске конференције одржане у Љубљани јуна 1955, у Загребу је 24 и 25 новембра одржан састанак наставника катедре кривичног права свих правних факултета у земљи. Састанку су присуствовали: у име Загребачког факултета др. Владимир Бајер, ред. универз. проф., и др. Богдан Златарић, хон. универз. наставник у име Љубљанског факултета др. Август Мунда, ред. универз. професор, др. Лучовник ванр. универз. професор, Катја Водопивец и др. Копе, научни сарадници Криминолошког института; у име Београдског факултета др. Јанко Таховић, ванр. универз. проф. и Милош Радовановић, асистент; у име Сарајевског факултета др. Александар Стајић, ванр. универз. професор, и у име Скопског факултета др. Бујан, ванр. универз. професор, др. Димитрије Папазоглу и Панта Марина, универз. доценти и Б. Стефановски, асистент. Састанку је председавао др. Бајер а записник водио др. Златарић. Дневни ред састанка био је: дискусија о рефератима спремљеним за Шесту интерфакултетску конференцију, међусобно упознавање са наставним плановима и наставним програмима уколико се односе на предмете катедре кривичног права, саопштења о досадашњем раду на доношењу факултетских статута и дискусија

о начину извођења докторских испита.

Први дан састанка посвећен је међусобном упознавању са постојећим наставним плановима и начином извођења наставе из свих предмета кривичне катедре на појединим факултетима. За Скопски факултет поднео је реферат др. Папазоглу, за Сарајевски др. Стајић, за Љубљански др. Мунда, за Београдски др. Таховић, и за Загребачки др. Бајер. Сви присутни показали су велику заинтересованост и после сваког реферата постављали низ питања да би добили што више обавештења о томе како се изводи настава из предмета катедре кривичног права. Том приликом констатовало се да постоји извесна разлика између појединих факултета како у погледу обавезности појединих предмета тако и у погледу распореда предмета по појединим годинама. Било је речи такође о бројном учешћу студената на предавањима, о вежбама и семинарима, испитним роковима, постигнутим резултатима на испитима, и уопште о искуству које се до данас стекло у овом погледу. Показало се да готово на свим правним факултетима у земљи постоје извесне појаве које су готово сличне (сразмерно исти број одусталих и положених испита, сразмерно исто учешће на предавањима).

Првог дана састанка учесници су заједнички учинили посету Централном уреду за криминологику испитивања НР Хрватске где је директор Уреда, Томислав Марковић, дао присутнима обавештење о историјату Уреда, његовој организацији, раду и досада постигнутим резултатима.

Други дан састанка био је посвећен питању статута факултета, докторату и питању евентуалног унифицирања наставних планова и изједначавања начина извођења наставе на свим факултетима. Претставници Љубљанског факултета изјавили су да сви предмети кривичне катедре (кривично право, кривични поступак кримино-

логија, судска медицина са психијатријом и криминалистика) треба да буду обавезни, а да се питање њиховог распореда по годинама остави појединим факултетима. Претставник Сарајевског факултета изјавио је да сматра да обавезни предмети треба да буду кривично право, кривични поступак и судска медицина са психијатријом, а да криминологија и криминалистика остану као опциони предмети. Исто су мишљење изразили и претставници факултета у Загребу и Скопљу. Претставник Београдског факултета (др. Таховић) изјавио је да обавезни предмети буду кривично право, кривични поступак и судска медицина са психијатријом, а да остали предмети буду опциони. Сви присутни су се сложили са предлогом претседавајућег, др. Бајера, да се не дискутује о броју часова појединих предмета и да се то препусти појединим факултетима. Др. Мунда је још додао да не би требало упуштати се у детаље, већ да треба дискутовати оно што је главно. Затим се дискутовало питање групних или појединачних испита. Групни испити данас се примењују у Загребу и Љубљани, али се већина присутних изразила за појединачне испите. Сви присутни су се изјаснили за увођење, поред усмених, извесних писмених испита. После се прешло на дискусију по питању организовања и спровођења докторских испита. Претставници правних факултета у Љубљани, Загребу и Београду изјавили су да се у нацртима статута њихових факултета предвиђа детаљно начин извођења докторских испита са увођењем докторских курсева. Претставници Скопља и Сарајева су изјавили да на њиховим факултетима засад не постоје услови за извођење доктората и да се у нацртима статута зато задовољавају само општом одредбом да се на факултету може установити настава за докторат. Најзад се дискутовало о катедрама, семинарима, институтима и последипломским студијама. Катедре постоје

у Београду, Сарајеву и Скопљу. Оне не постоје у Загребу и Љубљани и њихови претставници су изјавили да се они не залажу за њихово увођење. Институте за кривичне науке постоје у Љубљани, Сарајеву и Београду.

После тога прешло се на дискусију по рефератима спремљеним за Шесту интерфакултетску конференцију. Дискутовало се само о реферату др. Таховића „Проблем малолетника у кривичном праву“ објављеном у *Аналима Правног факултета у Београду* (бр. 3 за 1955). У међувремену је Катја Водопивец, научни сарадник Криминалошког института Правног факултета у Љубљани, објавила у словеначком часопису *Правник* свој рад „Наше малолетничко судство“ који се по својој садржини може сматрати као кореферат поменутом реферату др. Таховића. Из ових разлога присутни су примили предлог др. Таховића да К. Водопивец изнесе главне закључке свог рада, па да се дискутује заједно о реферату и о кореферату. Дискутовало се више о проблему малолетничког криминалитета а мање о самим рефератима. Једино је др. Златарић поставио питање да ли заиста чл. 5 Кривичког законика изражава модерно схватање науке по питању основа малолетничке одговорности, као што је у главном реферату речено, или је пак то још увек утицај старих учења, у науци већ напуштених. У општој дискусији по питању малолетничког криминалитета, говорено је да ли део о малолетницима у Кривичном законнику треба само новелирати или треба донети засебан закон о малолетницима у кривичном праву, као што је то учињено већ у другим државама. У сваком случају, наглашено је да треба предложити постојећој комисији за измену Кривичног законика неке сугестије и у вези са прописима који се односе на положај малолетника у кривичном праву.

На крају је примљен предлог др. Бајера да се идући интерфакултетски састанак наставника кате-

дре кривичног права одржи крајем маја или почетком јуна 1956 у Скопљу или неком другом месту НР Македоније.

Ј. Т.

Југословенско удружење за административне науке. — У Београду је 24 септембра 1955 одржан састанак на коме је основано Југословенско удружење за административне науке. Удружење има за циљ да окупи чланове који ће проучавати теорију и праксу административних наука. Нарочита пажња биће посвећена усавршавању метода рада и технике пословања државних органа управе и органа друштвеног управљања. Поред стручних састанака и јавних предавања, Удружење намерава да издаје публикације преко којих ће упознавати нашу и страну јавност са актуелним проблемима административних наука код нас. Удружење ће сарађивати са Међународним институтом за административне науке у Бриселу и другим сличним међународним организацијама. Ову су сарадњу досад већ одржавали Савез удружења правника Југославије и Биро за организацију управе и привреде.

На оснивачком састанку изабрана је управа у коју су ушли: за претседника др. Никола Стјепановић, професор Правног факултета, за потпретседника др. Владимир Калембер, судија Савезног врховног суда, за секретара Милорад Вучковић, државни саветник Секретаријата за законодавство и организацију Савезног извршног већа. За чланове Управног одбора изабрани су: проф. др. Иво Крбек, проф. др. Владо Вавпетич, др. Леон Гершковић, др. Дражен Сесардић, Вуксан Љумовић, Петар Ивичевић, др. Павле Ковач, доцент др. Александар Христов и доцент др. Мустафа Камарић.

Крајем новембра основана је Секција удружења за НР Србију. За претседника изабран је Миленко Кангрга, секретар Секретаријата за законодавство и организацију при Извршном већу НР

Србије, а за секретара Павле Димитријевић, асистент Правног факултета.

Међународно саветовање у Сарбрикену о формирању и усавршавању службеника европске међународне администрације. — Ускоро по завршетку Другог светског рата, под утицајем разних фактора, потреба и дланске политике неких држава (западноевропских и САД), врше се више-мање успели покушаји организовања сарадње, чак интеграције, већег или мањег броја европских држава, и то на врло различитим пољима државног и друштвеног живота (социјалног, културног, економског, политичког и војног). Иако далеко од „Уједињене Европе“ — коју многи, у доста неједнакој идеолошкој атмосфери, постављају као циљ ове сарадње, односно интеграције — постоје сталне западноевропске организације, регионалног или функционалног карактера. Тако, например, Европска заједница угља и челика (С.Е.С.А.); Европска организација за економску сарадњу (О.Е.С.Е.); Западноевропска унија; Европски савет и др. Руководни органи тих организација, састављени од претставника држава чланица, интернационалног и „супра-националног“ (С.Е.С.А.) карактера састају се повремено и доносе акте врло различите по својој садржини и правном карактеру. Те организације имају и свој стални управни апарат, своју администрацију коју чине професионални службеници међународног типа — „европски службеници“ (fonctionnaires et agents européens). Тих службеника има већ доста велики број: С.Е.С.А. — близу 900; О.Е.С.Е. — преко 700; Европски савет близу 300, итд. У духу европске сарадње основан је 1947 и Сарски Универзитет у Сарбрикену којим управља колективни орган (Conseil d'administration) састављен од чланова из Сара и из Француске; из истог извора долазе и финансијска средства за његово издржавање. Тај Универзитет се назива „Европски универзитет“ с обзи-

ром на чињеницу да су његов наставни колектив и студенти међународног, углавном европског састава, у броју од око 1500 студената заступљено је скоро тридесет нација, иако највише из Сара, Француске и Немачке; од близу 250 наставника највише их је из Сара (104); из Француске их је Немачке у једнаком броју (62), и још других седам европских нација заступљено је у мањем броју (по 1—4). Поред тога, практикују се, увелико, готована професора и других стручњака са стране. Настава и испити се обављају на француском (30%) и немачком (70%); по неки специјални курс држи се и на енглеском. Сарски универзитет има четири факултета филозофски, правно-економски, природњачки и медицински) и три специјализована института као наставно-истраживачке установе (за преводиоце-интерпрете; за педагогију; за европске студије). Факултет правних и економских наука има посебан „Институт за упоредно изучавање и приближавање европских права“.

На иницијативу Факултета правних и економских наука Сарског универзитета и у његовој организацији, а под покровитељством Европског савета и уз његову финансијску помоћ, одржано је у Сарбрикену, од 7—11 новембра 1955 Међународно саветовање о формирању и усавршавању службеника европске међународне администрације (Colloque international sur la formation et perfectionnement des fonctionnaires européens). На саветовању су учествовали: лично позвани двадесетак стручњака из 12 држава Западне и Средње Европе и потписани из Југославије; декан и десетак професора Правно-економског факултета Сарског универзитета; и десетак претставника међународних организација — као посматрачи који су већином узели и активног учешћа у дискусији. Кратко време пре дана саветовања позвани учесници добили су писмене реферате (на француском односно на немачком језику) о неколико (6) питања која прет-

стављају рашчлањавање проблема и базу за дискусију. Ти реферати обрађују следећа питања: 1. *Појам, улога и правни статус европских службеника*, референт проф. Р. М. Gaudemet (Нанси и Сарбрикен); 2. *Основни проблеми изградње европских службеника* — два реферата: проф. Langrod (Сарбрикен и Париз) заједно с А. Zipsy-ем, начелником одељења у администрацији С.Е.С.А.; и др. Е. Kern, Regierungsdirektor у Бону; 3. *Предмет обуке*, два реферата: проф. Е. Ranshofen-Wertheimer-а, (Беч) и др. М. Oddini-а (Бенова); 4. *Улога европских управних организација*, референт А. Daussin, шеф финансиске службе Европског савета; 5. *Улога националних управних органа*, два реферата — Р. Chatenet-а, директора Персоналне службе Француске (Париз) и проф. I. Seidl-Hohenveldern-а (Сарбрикен) и 6. *Улога наставних установа*, референт проф. L. Lopez-Rodo (Мадрид).

За дискусију су се учесници били добро припремили, а радно претседништво њом ефикасно руководило, тако да је на појединим седницама, које су редовно трајале 2,5—3 часа, говорило најмање двадесет, а понекад и више (25 до 30) дискусаната.

Дискутовало се, најпре, о појму „европски службеник“. Одустало се од утврђивања неког општег, теориског и апстрактног смисла овог термина, јер то за ову прилику не би имало практичног значаја, пошто није у питању опште одређивање статуса, него формирање и усавршавање. Стога се утврдио смисао термина „европски службеник“ само за потребе овог Саветовања, а тај смисао је ужи и узима у обзир два момента: институционално-географски (а не чисто географски) и функционални момент. Иако је било мишљења да и за ову прилику треба дати ширу дефиницију, усвојена је следећа, ужа: „сматра се „европским службеником“ свако лице (agent), било да је дошло из (опште) управе или струкотехничке службе које на трајан и искључив (професионалан) начин обавља

послове којима учествује у руковођењу, координацији или контроли (direction, coordination ou contrôle) у служби неке организације чији су чланови само европске државе“. Дакле, ту се мисли на оне службенике који се у нашем службеничком праву категоришу као „управни службеници“. Извршни и канцелариски службеници нису овом приликом узети у обзир, премда се и код њих постављало у току даље дискусије, питање — ако не формирања, које се има и даље вршити на националном плану, оно сигурно усавршавања које би се и за њих требало спроводити на међународном плану и то у току службе.

Дискутовало се, даље, о улози, о основним линијама статуса, о потребним личним квалитетима (стручним, интелектуалним, психичким) европских службеника, о циљу и задацима формирања и уздицања службеника, о установама — националним и, нарочито, међународним за њихово формирање и усавршавање, о програму рада таквих установа, правном положају њиховом и о карактеру његовог наставног особља. У вези с овим питањима, посебно је истицана потреба развијања „међународног духа“ (расположења, става) — „esprit international“. Истицано је да то никако не значи космополитизам, код кога је изгубљено или у великој мери ослабљено осећање патриотизма, него значи стварање посебне европске лојалности, без негирања домовине и националног осећања. Такође је нарочито подвучено да међународна установа или установе које би се евентуално основале за формирање и усавршавање европских службеника не би требало да имају монопол у снабдевању европске међународне администрације службеницима нити би апсолвенти те или тих установа требало да имају право на одређена места у европској међународној администрацији.

У рефератима се углавном заступа теза или полази од тезе да треба основати један једини цен-

тар за формирање и усавршавање европских службеника који би био заједничка установа више европских држава, односно европских међународних организација и као такав био једна међународна установа, независна од влада појединих држава. У дискусији је заступано и гледиште да би требало да има више оваквих центара. Неки су чак оспоравали корисност и потребу једног или више међународних центара ове врсте, предлажући да се задатак формирања и усавршавања европских службеника повери извесном броју националних центара (при универзитетима или одвојено од њих, у земљама где за то постоје најбољи услови), а да се врши на међународном плану само координација рада тих националних центара.

На завршетку саветовања, после исцрпне дискусије, донета је следећа резолуција:

„I. С обзиром на посебне услове постојања и рада међународних организација, европски службеници треба — поред моралних, интелектуалних и стручних квалитета које свака држава тражи од својих службеника — да има и ове квалитете:

„1. Оданост организацији у којој је на служби, веру у мисију његове организације и наглашен хумани небирокаратски став и држање у својим односима с „публиком“ (корисницима организације);

„2. да поседује широку општу културу, имајући нарочито добро познавање: а) европске културе и њених вредности и б) државачка-лица организације у којој служи;

„3. да темељно познаје један од службених језика његове организације и то и језик који није његов матерњи;

4. да поседује упоредно познавање и основних принципа и технике административног пословања.

„II. Изражава се жеља:

„1. да међународне организације — у највећој могућој мери, најпогоднијим начином и у најкра-

ћем року — изврше потребне измене и допуне и међусобно усклађивање прописа који регулишу статус њихових професионалних службеника тако да у тим прописима буду заступљени и примењени исти основни принципи и да се на тај начин установи права европска јавна служба;

„2. пошто се наведени у лови испуне, да се прописи о регрутацији из будућности уједначе (унифицирају) и да се установи: а) један или више европских центара за формирање службеника, али без права на монопол у регрутацији; ти центри треба да су доступни и националним службеницима појединих држава па и лицима из приватног сектора; б) један центар за усавршавање европских службеника који би имао и посебна одељења за истраживачку делатност и за документацију;

„Само под горе наведеним условима, по дубоком уверењу учесника овог Саветовања, могуће је обезбедити побољшање формирања, регрутовања и усавршавања европских службеника. Уверени у неопходност наведених основних реформи, учесници Саветовања скрећу пажњу европских међународних организација на нужност да се те реформе што пре спроведу.

„III. Признајући да данас још не постоје претходни услови за ове реформе, учесници Саветовања препоручују следеће непосредне мере:

„1. да европске државе и међународне организације потстичу и помажу постојеће јавне и приватне установе које се баве формирањем кадрова за европске службе; да оснивају, односно помажу оснивање установа са таквим задатком и да обезбеде потребно усклађивање у раду и сарадњи међу установама те врсте;

„2. да европске међународне организације неопходно предузму потребне мере за усавршавање својих службеника, користећи методе које сад примењује Поткомитет службеника Западноевроп-

ске уније и мере које се наводе у прилогу (анексу) ове резолуције.

„IV. Нарочито се препоручује, било да је реч о формирању или усавршавању, примене разних облика стажа у међународним организацијама и код разних управних органа и установа појединих држава.

„V. Учесници Саветовања стављају у дужност свом претседнику да горе наведене препоруке саопшти европским међународним организацијама и владама државачланица тих организација.“

У анексу резолуције под III, 2, препоручене су ове мере, одмах спроводљиве:

1. да се уведу и регулишу од стране међународних европских организација такве методе рада које ће створити најбоље услове за развијање општих и стручних знања особља;

2. да се у крилу сваке организације одреди једно лице или посебна комисија чији би задатак био да организују усавршавање службеника;

3. треба организовати сарадњу између европских међународних организација у питању усавршавања кадрова, а нарочито:

а) треба установити посебан саветодавни комитет, састављен од малог броја чланова, у коме би биле претстављене међународне европске организације и владе, и који би помагао те организације у њиховом настојању на усавршавању кадрова;

б) треба закључити споразуме између тих организација у циљу да се уведу разне врсте стажа службеника једне организације код друге и да се установе заједнички циклуси усавршавања;

в) требало би проучити питање оснивања једног заједничког центра за усавршавање службеника разних европских међународних организација.

Методе Поткомитета службеника Западноевропске уније на које се алудира у истој резолуцији, састоје се у томе што мање групе службеника других земаља-чла-

ница Уније посећују у циљу студиског рада једну земљу (која је по реду). Тако скупљени службеници разних земаља проучавају и прегресају једну унапред одређену тему, дискутујући поједина питања на која се та тема може рашчланивати. Поред тога, Поткомитет организује размену службеника и стаж службеника једне земље-чланице Уније код друге.

По завршеном саветовању, које је — захваљујући активности учесника и одличној припреми и организацији рада — успело у задатку који му је постављен, учесници су направили групни излет по Сару. Ту су они имали прилику да се упознају са неким природним, индустријским и историјским интересантностима овога краја, као што су за време трајања саветовања имали прилику да виде извесне његове културне манифестације. Уочиена је такође групна посета Луксембургу, седишту разних органа Европске уније угља и челика, с чијом су се организацијом и радом учесници упознали на лицу места. Неки од учесника су посетили после и Стразбур, седиште Европског савета.

Саветовање је оставило утисак једног врло озбиљног радног скупа и самодисциплине; добар пример успелог сусрета теорије и праксе и ефикасно обављеног посла на једном међународном скупу. Остаје отворено питање — што не умањује значај резултата саветовања — да ли ће и уколико адресати којима је саветовање упутило своје жеље и препоруке те препоруке прихватити и спровести. Још један утисак с овог саветовања вредно је забележити. У којој је мери развијен „esprit international“ у постојећим европским међународним администрацијама нисмо могли довољно да сагледамо у сусрету, радном и личном, с њиховим претставницима, али смо могли врло јасно и одређено да запазимо да ту постоји врло развијен „esprit de corps“, јер су претставници различитих европских међународних админи-

страција бранили извесне њихове „угрожене интересе“ и једнодушно заузимали истоветне ставове у појединим питањима.

Н. Стјепановић

Десети међународни конгрес историских наука. — У Риму је од 4 до 11 септембра 1955 год. одржан X међународни конгрес историских наука; овакве конгресе организује сваке пете године Међународни комитет за историске науке са седиштем у Паризу.

Конгрес је радио у пленуму (првог и последњег дана) и у следећим секцијама: 1) Методологија — Општа историја, и потсекција Помоћне историске науке, 2) Историја Старог века, 3) Историја Средњег века, 4) Новија историја, 5) Савремена историја. Осим тога, четири међународне комисије Међународног комитета за историске науке (за славистику, за историју скупштина, за социјалне покрете, за историју цркве) одржале су своје састанке пре почетка рада Конгреса (2 и 3 септембра).

Конгресу је поднет велики број реферата и комуникација. Осим четири реферата у пленуму, у секцијама је поднето укупно 39 реферата а прочитано 139 комуникација. Теме реферата биле су широке, претежно општијег карактера, међу њима приличан број веома занимљивих и значајних. Овде ћемо поменути само неке од реферата из области правне историје или у извесној вези с њом: Порекло и развитак претставничких скупштина (референти: Н. М. Cam, A. Marongin, G. Stöckl); Односи између Истока и Запада у раном Средњем веку (G. Bogneri, Fr. Dölger, R. S. Lopez, A. Stender Petersen, B. Spuler); Неки проблеми апсолутне монархије (R. Mousnier, Fr. Hartung); Ропство у Француској и у Немачкој у Средњем веку (E. Perrin); Преживљаји установа римског права (F. Calasso, A. Steinwenter, E. Ewig, A. V. Soloviev); Јелинистичка монархија (A. Heuss, A. Aymard); Народни религијски покре-

ти и јереси у Средњем веку (R. R. Betts, E. Delaruelle, H. Grundmann, R. Morghen, L. Salvatorelli). За пленум су били предвиђени следећи општи, оријентациони реферати: A. Momigliano о садашњем стању изучавања античке историје; F. Vercautern о историским радовима из средњевековне историје који су објављени од 1945 до 1954; G. Ritter о доприносу, проблемима и задацима међународне историографије за новију историју (XVI—XVIII век), и P. Renouvin о садашњој оријентацији радова из савремене историје. Последњег дана рада Конгреса поменута четири референта дали су осврте на дискусије у појединим, односним секцијама и своје резимее и закључке.

На Конгресу је учествовало преко 1500 историчара из 32 земље (највише из Француске, затим из Енглеске, Немачке итд.). Совјетска делегација од око 20 чланова, с А. М. Панкратовом на челу, суделовао је у раду свих секција. Мада су интервенције совјетских историчара имале често карактер импровизација (можда једним делом и због тога што су касно, накондно пријавили своје учешће на Конгресу) и уместо конкретног расправљања проблема ограничавале се често само на уопштене, теоретске поставке, — ипак су изазвале знатно интересовање, не само због тога што је ово било прво иступање совјетских историчара на оваквом међународном скупу, већ и због тога што је то иступање дошло као корисна противмера знатном броју клерикалних елемената и њиховим, прикривеним али доста јаким, тенденцијама да Конгресу даду одређено своје обележје. Једна од најживљих дискусија била је после реферата А. Сидорова о основним проблемима и неким резултатима совјетске историске науке.

Из наше земље било је на Конгресу 35 историчара. Од наших делегата осморица су одржали комуникације, и то: М. Кос о односу између колонизације и стварања националних и етничких граница; В. Новак о палеографији и

словенско-латинској симбиози од VII до XV века; Б. Графенауер о односима између Словена и Авара и њиховој друштвено-економској основи до опсаде Цариграда 626; Ј. Шидак о проблему богомилства у Босни; Г. Новак о аутономији и економији далматинских градова крајем Средњег века; Б. Ђурђев о турским канун-намама и њиховом значају за привредну историју балканских земаља; Ј. Тадић о уделу Дубровника у трговини Средоземља у XVI веку; Ф. Цвигер о проблему националног препорода код Јужних Словена у Аустрији. Осим тога, у Међународној комисији за социјалне покрете М. Мирковић имао је реферат о преобрабају земљишне својине у Југославији, о аграрним реформама у југословенским земљама од 1804 до 1954. Знатан број осталих историчара из наше земље који нису имали комуникације учествовао је корисно у дискусији у готово свима секцијама. Наш национални комитет за историске науке при Академиском савету ФНРЈ припремио је за Конгрес и поклатио већем броју учесника своју информативну публикацију *Dix années d'historiographie yougoslave, 1945—1955* у којој су (на 683 стр.) дати, по проблемима, резимеи на француском и енглеском језику готово свих историских радова који су објављени код нас после рата.

Конгрес је био одлично организован; између осталог, неколико недеља пре Конгреса сви пријављени учесници добили су отштампане реферате у 6 књига са укупно 3184 стране, а по доласку на Конгрес и седму књигу у којој су објављени резимеи комуникација.

Д. Ј.

Трећи међународни конгрес за криминологију. — У Лондону је од 12 до 18 септембра ове године одржан Трећи међународни конгрес за криминологију. Конгрес је организовало Међународно друштво за криминологију чије је седиште у Паризу и које се

од 1949 налази под окриљем Уједињених нација. Први међународни конгрес овог друштва одржан је 1938 у Гиму а други 1950 у Паризу. Трећи међународни конгрес за криминологију био је посвећен питању поврата.

Конгрес је одржан у Бедфорд колеџу. Биле су заступљене 32 земље са око 400 учесника, наша земља била је заступљена са седам учесника. Отварању конгреса присуствовао је и изабран број званичних делегата Енглеске.

Конгрес је први поздравио енглески државни секретар за унутрашње послове Gwilym Lloyd-George изражавајући задовољство што се Трећи међународни конгрес за криминологију одржава у Лондону јер Велика Британија поклања велику пажњу превенцији криминалитета. У име претседништва Међународног друштва за криминологију конгрес је поздравио претседник Друштва др. Denis Carroll. Још у почетку је напоменуо да је проблем поврата доста сложен и да постоје различита мишљења о њему, па да је потребно да сваки учесник изнесе своје мишљење, иако се можда оно неће слагати са мишљењем већине, напомињући да ће се на крају конгреса после сваког закључка изнети и супротно мишљење. Треба да овде продискутујемо, рекао је он, не само постигнуте успехе већ и наше неуспехе па и заблуде. И поред тога што постоје многобројни радови из области криминологије, немамо опсежне монографије о поврату. Истичући модерну тенденцију да се проблем фактора криминалитета сведе на питање диспозиција, др. Карол је напоменуо да притом не треба заборавити сложен проблем узрока криминалитета, подразумевајући под овим и друштвену средину. Неоспорављајући значај нових открића у ендокриминологији, сматра да се у овој области могу наћи узроци само неких кривичних дела, на пример сексуалних деликата, али не и свих кривичних дела. Данашња борба против криминалитета треба да буде заснована на резултатима

многих наука и у вези са овим др. Карол је навео као пример англосаксонски појам „treatment” који треба да означаи свако поступање у циљу сузбијања криминалитета, подразумевајући под овим и лечење и све остале терапеутичке методе. У име генералног секретара Уједињених нација, конгрес је поздравио др. Manuel Lopez-Rey. Уједињене нације, рекао је др. Лопез, имају велики интерес за питање криминалитета. Као доказ за ово истакао је сву активност УН од оснивања до данас у области сузбијања криминалитета и навео досад објављене публикације УН у вези са овим. Иако се данас много чини у циљу сузбијања рецидивизма, ипак у многим земљама број рецидивиста је прилично велики. Због овог намеће се питање да ли је овај проблем добро постављен или га треба из основа поново размотрити. Затим је конгрес поздравила у име UNESCO-а госпођа Alva Myrdal истичући да ова светска организација посвећује велику пажњу криминолошким студијама. Проучавању криминалитета и рецидивизма треба прићи отворено отстрањујући сваку зебњу, па каткад можда и страх. Треба дијагностицирати у циљу проналажења истине. Најзад је споменула да постојећи различити друштвени системи пружају богат материјал за научна испитивања у области криминологије. Посебно упућује позив свим научницима источних земаља да обогате криминолошке науке новим резултатима и искуствима на пољу криминалитета и рецидивизма, нарочито у вези са послератном индустријализацијом у овим земљама. На крају је конгрес поздравио Jean Pinatel, генерални секретар Међународног друштва за криминологију, изnoseћи историјат Друштва и постигнуте резултате на досадашњим међународним конгресима.

Сам рад конгреса обављао се на пленарним састанцима и у секцијама. Поред тога, одржано је неколико састанака посећених извесним специјалним питањима, а исто тако и неколико састанака на којима су саопштени неки краћи

радови (комуникације). Тежиште рада било је у секцијма и њих је било пет: (1) дефиниција поврата и проблем статистике поврата, (2) форме и еволуција поврата, (3) узроци поврата, (4) проблем прогнозирања поврата, и (5) поступање са повратом (сузбијање поврата). Свака секција је имала своје генералне извештоце који су се у својим рефератима осврнули и на остале поднете реферате о појединим питањима. На крају конгреса није донета никаква резолуција конгреса као целине већ су руководиоци секција саопштили пленуму резолуције или закључке појединих секција, па су се учесници конгреса о њима изјашњавали и гласали. Претседавајући је, међутим, још приликом гласања о предложеним резолуцијама прве секције изјавио да резолуције секција које се буду у пленуму усвојиле не везују претседништво конгреса ни Међународно друштво за криминологију, већ руководство тиме само жели да чује мишљење учесника конгреса по истакнутим питањима.

Проблем поврата (рецидивизма) на конгресу је проучен више са гледишта криминологије, што је логично ако се узме у обзир да је ово био међународни конгрес за криминологију, и у свим секцијама истакнута су интересантна мишљења о овом проблему. Штавише може се казати да реферати и дискусија у вези са њима претстављају обиман научни материјал о поврату.

У првој секцији, главне реферате о питању дефиниције и статистике поврата поднели су професори Norval Morris (Аустралија) и Rohland Grassberger (Аустрија). Ово питање међутим било је додирнуто готово у свим осталим секцијама, у рефератима и дискусији, тако да се добијао утисак да се са решавањем овог проблема решавају и сва остала питања у вези са повратом. У рефератима и дискусији, а и у резолуцијама секција, истакнуто је да је немогуће усвојити једну једину дефиницију поврата, да се поврат може дефинисати на различите начине

што све зависи од гледишта са ког се посматра овај проблем. Могле би се дати најмање три дефиниције о поврату: кривичноправна, административноказнена и криминолошка. Први би био најужи појам поврата везујући га за одређене услове у разним законима предвиђене за достојање поврата. По другом схватању, поврат значи свако друго бављење у казненом заводу по извршеној судској пресуди. Док би по трећој, криминолошкој, дефиницији, поврат значи свако друго кривично дело извршено од лица које је већ једном извршило једно кривично дело. Истакнуто је мишљење да у рецидивисту не треба само гледати лице на кога прва казна није повољно утицала већ и лице са криминалним склоностима. Речено је да криминалне статистике треба да региструју поврат у најширем смислу речи јер само тако може се добити права слика о броју поврата као једној веома важној појави.

У другој секцији, по питању форми и развоју поврата главне реферате су поднели др. Ch. Andersen (Белгија) и проф. W. C. Reckless (САД). Узимајући у обзир улогу појединих фактора, предложено је неколико класификација основних типова-модела поврата. Тако, на пример, требало би разликовати кривце-рецидивисте којима је кривично дело животна каријера, кривце-рецидивисте који су под јаким утицајем посебних криминалних традиција средине у којој живе, кривце-чланове добро организованих злочиначких удружења, кривце којима је вршење кривичних дела олакшано њиховим свакодневним позивом, итд. затим кривце-рецидивисте оптерећене извесним психонеурозама, душевним аномалијама итд. У погледу еволуције поврата нарочито је указано да су рецидивисти по правилу лица која су се још у младости одала криминалиту и да је ретко међу њима оних који су постали први пут деликвенти после двадесет пете године старости, напротив већина њих почињу

своју криминалну каријеру још пре своје седамнаесте године.

У трећој секцији, главни реферат о питању узрока поврата, поднео је проф. P. A. H. Baan (Холандија). У реферату, а још више у дискусији, истакнуто је да питање узрока поврата не треба постављати једнострано. Указано је да се често прецењује значај ендогених фактора. Иако има случајева када су ендогени фактори, на пример, конституционални, претежнији, ипак ово не треба уопштавати. Од многих учесника у дискусији је подвучена важност друштвених фактора као узрока криминалитета па и поврату. У самим закључцима секције је подвучено да свака земља има своје посебне социјалне и економске узроке криминалитета и поврата.

Највише је привукао пажњу рад четврте секције о питању прогнозирања поврата о чему су главне реферате поднели професори Sheldon Glueck (САД) и Izrael Drapkin (Чиле). Истакнута су два начина прогнозирања поврата: први, на основу оцене вероватноће (Glueck), и други, на основу клиничког прогнозирања сваког индивидуалног случаја (Drapkin). Први начин прогнозирања заснива се на статистици и претставља више прорицање, претсказивање (prediction) а примењује се нарочито у Сједињеним Америчким Државама. У овом питању видно место заузима брачни пар др. Eleonora и Sheldon Glueck који су на једном посебном састанку изнели технику свог метода прогнозирања криминалитета и своја досадашња искуства у овом погледу. Преимућство овог начина прогнозирања огледа се у томе што се може предвидети и евентуални будући криминалитет малолетника који се испитују пре него што су постали деликвенти, па се самим тим отварају нове могућности превенције криминалитета. Други начин, клиничко прогнозирање поврата састоји се у испитивању што већег броја фактора који указују на могућност понављања кривичног дела. Проф. Drapkin је нарочито под-

вукао три групе фактора прогнозирања. Прва група би обухватала испитивање наслеђа, породичне и личне околине кривца и саму његову прошлост. Друга група фактора односи се на личност кривца, узимајући у обзир морфолошке, психолошке и неуропсихијатриске карактеристике личности деликвента. Трећа група фактора обухвата све оно што се односи на могућност поправљања деликвента у заводу и на његово понашање по изласку из завода, узимајући у обзир целокупну личност кривца и средину у којој ће се он бавити. Ови различити начини прогнозирања дали су повода за врло интересантну дискусију. Прогнозирању на основу оцене вероватноће учињене су, између осталог, примедбе да не води рачуна о могућности промене личних и спољних услова развоја личности, да се заснива само на малом броју фактора који утичу на развој личности и да онемогућује испитивање индивидуалних случајева. У току дискусије, међутим, дошло је до извесног изравњања гледишта, што се нарочито потврдило у резолуцијама које је секција предложила. То је подвукао сам претседник секције проф. Erwin Frey (Швајцарска) рекавши да му је у почетку изгледало тешко претседавати секцији која ће расправљати о питању прогнозирања криминалитета, знајући да ће се у дискусији супротставити два различита гледишта. Али ипак, рекао је он, дошло се до извесних слагања. На изненађење свих, усвојени су извесни заједнички закључци који претстављају „кристализацију једне сјајне дискусије“. Закључци ове секције су углавном следећи. Пре свега је подвучено да је ово први пут да се на једном међународном конгресу расправља проблем прогнозирања криминалитета. Иако је то доста сложен проблем, ипак постоји општа сагласност да се и у овој области може прогнозирати. Постигнута је сагласност, такође, да је потребно употребити више метода прогнозирања. Овом проблему треба да по-

свете довољну пажњу како законодавци, тако и судије и сва она лица која се баве питањем криминалитета. Треба у свакој земљи установити службу прогнозирања. Нарочито се препоручује систематизована прогноза која треба да се врши од стране више екипа састављених од професионалних лица. На овај начин прогнозирање се неће сводити на видовитост већ ће се заснивати на емпијском испитивању. Услов је дубоко познавање личности и стално побољшање метода прогнозирања. На пленуму су сви присутни гласали за ове закључке, само је један глас био против.

Најзад, треба споменути рад пете секције који је био посвећен питању поступања са рецидивизмом односно његовом сузбијању. Главне реферате по овом питању су поднели Charles Germain (Француска) и др. Georg K. Stürup (Данска). У рефератима и у дискусији указано је на тешкоће које постоје у погледу сузбијања пократа а нарочито на недовољно по знавање узрока кривичног дела и криминалних тенденција. Упркос знатном развоју науке, она још није овладава законе који одређују асоцијално понашање појединца. Многи фактори који се сматрају као узроци кривичног дела налазе се и код неделиквената тако да се још поуздано не зна на које факторе криминалитета нарочито треба обратити пажњу у превенцији криминалитета. Пре него што се одреди начин поступања са рецидивистима потребно је утврдити тачну дијагнозу сваког случаја. Само тако може се водити рачуна о његовом интелектуалном развоју, његовом карактеру, средини у којој се формирао, о утицајима под којима је био и под којима ће поново бити, о околини у којој ће живети и о низу других фактора од којих ће зависити даље његово понашање. Циљ поступања треба да буде реадaptација деликвента друштвеном животу. Али водећи притом рачуна о његовим могућностима за реадaptацију и саобраћавање мето-

да поступања овим факторима. Важан момент је сарадња која треба да постоји између органа извршења казне, лица која ће се старати о деликвенту по изласку из завода и целокупне јавности. Потребно је установити специјалне клинике за поступање са деликвентима по изласку из завода којима ће се они обраћати после свог радног времена. Једна клиника треба да буде намењена највише за 4—5000 лица. Најзад у дискусији и у рефератима нарочито је подвучена потреба што већег стручног усавршавања особља завода и свих оних лица која учествују у поступању са осуђеницима.

После конгреса, 19 септембра, проф. Thorsten Sellin (САД) одржао је предавање у Лондонском лекарском друштву на коме је изнео резултате конгреса и своје утиске са конгреса. Природно је, рекао је он, да су на конгресу изнета сасвим различита гледишта о многим питањима али ипак, у току дискусије, дошло је до приближавања гледишта и до извесних заједничких мишљења. Али највећи резултат конгреса јесте што су се претставници разних земаља нашли да заједно дискутују и изнесу своја гледишта. Проф. Sellin нарочито се осврнуо на примедбу да конгрес није донео неку заједничку резолуцију, слично, на пример, конгресу Уједињених нација који је одржан августа месеца ове године у Женеви. У Женеви, рекао је он, био је састанак владиних делегата. Наравно да су владе очекивале извесне препоруке. Препоруке су очекивале такође и Уједињене нације по питању „минималних правила за поступање са осуђеницима“. Биле су владе у питању које је требало ангажовати у нечему. Ово је, међутим, био конгрес научника ради научних дискусија. Шта би се, на пример, постигло кад би се донеле неке препоруке по питању прогнозирања поврата, да ли би то имало неког дејства у погледу појединих земаља?

За време конгреса, учесницима је омогућено да посете неке заводе

за издржавање казне а исто тако да посете неколико научних установа.

Др. Јанко Ђ. Таховић

Годишња радна конференција — Round Table за 1955 Међународног института за административне науке. — У Оксфорду (Енглеска), 11—15 јула 1955, у двадесетпетој години свога постојања, девети пут после Другог светског рата састао се Међународни институт за административне науке. Ово није био конгрес који се држи сваке три године, него годишња радна конференција позната под именом Round Table. Било је присутно око 150 делегата из 44 земље и три међународне организације. Нашу земљу претстављали су др. Л. Гершковић, др. Н. Стјепановић и М. Вучковић који су узели активног учешћа у дискусији о свима питањима дневног реда и поднели два реферата. Следеће теме биле су предмет дневног реда конференције која је одржала дванаест радних седница, уз врло живу дискусију: 1. Заједнички елементи управљања јавним и приватним предузећима и мере за унапређење рада јавних предузећа; 2. Савремени поступци управљања у јавној управи који се могу применити на приватна предузећа, и обрратно; 3) Административна контрола извршења буџета; 4) Видови универзитетског образовања за административне послове приватног сектора од интереса за формирање јавних службеника; 5) Разматрање о установи „Колец за административне службенике“ (у Енглеској); и 6) Уговори јавне управе о набавкама, радовима и услугама. — Опширније извештаје о раду ове конференције објавили смо већ на другим местима (Архив, бр. 3/55, и *Нова администрација*, бр. 6/55). Овде ћемо још само споменути да је карактеристично у последње време за делатност ове врло активне међународне установе — која се бави различитим аспектима теорије и праксе о јавној управи и управљању — да више не ставља на дневни ред теме пре-

тежно правног карактера. Иако неке од садашњих тема имају и свој правни аспект, ни код њих није акценат на том аспекту, него на питању ефикасности. Како организовати и руководити; како изградити кадрове; којим методама и којом техником отправљати разне послове управе у разним секторима државног и друштвеног живота? То су актуелна и акутна питања у овој области друштвених наука и праксе, заједничка за све државе без обзира на друштвено-политичко уређење, и чак без обзира на степен привредне и културне развијености. Тим се и може објаснити наведена карактеристика садашње тематике Међународног института за административне науке.

Н. С.

Институт за упоредно право Универзитета у Паризу. — Институт за упоредно право у Паризу основан је 1931. Међутим, тек после рата развио је пуну своју активност. Разлог томе треба тражити у појачаном интересу за студију упоредног права које данас треба да одигра значајну улогу у олакшању правног промета између земаља разних правних система. У самој Француској упоредно право поклања се велика пажња. Основан је специјални центар за упоредно право (Centre français de droit comparé), коме су стављена на расположење моћна средства (годишње 80 милиона фр.) са задатком да потпомаже студиј упоредног права, као и да обједињује рад друштава и института за упоредно право. Центар располаже огромним библиотечким фондом искључиво стране литературе (преко 300.000 књига). Исто тако у Центру се налази богата документација која се односи на инострана законодавства. Центар објављује *Годишњак страног законодавства* (*Annuaire de législation étrangère*), у коме се прати законодавна еволуција у разним земљама. Поред тога, Центар објављује тромјесечни часопис

paré који ужива највећи углед у свијету. Центар обухвата: а) Société de législation comparée, најстарије француско удружење за упоредно право, које има интернационални карактер; б) Le comité de législation étrangère et de droit international; в) L'institut de droit comparé de l'Université de Paris. Сада се довршава палата у којој ће имати сједиште Центар са Институтом и удружењима за упоредно право.

Како сам провео извјесно време на раду у Институту и Центру, упознао сам се ближе са организацијом и радом ове познате научне установе.

Активност Института за упоредно право развија се на два плана, с једне стране, на плану наставе и с друге стране, на плану научног истраживања. На плану наставе Институт је организовао слиједеће курсеве: 1) Курсеви правне терминологије у слиједећим језицима: енглеском, њемачком, талијанском, руском и арапском. Ови курсеви имају задатак да упознају студенте са страном правном терминологијом. На свршетку године они студенти који су посјећивали курс и са успјехом положили испит добијају свједочанство (brevet de traduction et de terminologie juridiques). 2) Курсеви за стране студенте за упознавање француског права који су базирани на компаративној методи. Постоје двије врсте ових курсева: курс за изучавање француског приватног права и курс за изучавање француског јавног права. 3) Постоје специјални циклуси компаративних студија. Студенти могу да добију диплому упоредног права или страног права или муслиманског права. За диплому упоредног права студент мора да се специјализује у једној правној материји која се предаје на Институту (грађанско право, јавно право, кривично право, финансијско право). За диплому страног права студент се мора специјализовати у једној од слиједећих правних грана: англо-америчко право, германско право и право

Средње Европе, италијанско право, иберо-америчко право, совјетско право. За диплому муслиманског права студент се мора специјализовати у праву једне од земаља арапског језика. Дипломе се добијају после усмених испита и писменог рада (*mémoire*) на најмање 50 страница куцаних на машини на француском језику.

Институт се дијели на седам одјељења: приватно право, међународно-приватно право, јавно право, кривично право, финансиско право, економика и оријентална права. Документација Института је скупљена у специјализоване библиотеке приватног, јавног, кривичног и финансиског права. Свако одјељење организује конференције на којима врло често присуствују најпознатији страни стручњаци.

Резултате анкета и научних истраживања Институт објављује у разноврсним својим колекцијама (a) *Travaux et recherches*, b) *Etudes de finances publiques*, c) *Annales de droit économique*, d) *Publication du Centre d'Etudes de Défense sociale*, e) *Série de monographies de droit privé*, f) *Nouvelle série de monographies de droit pénal et de droit public*, g) *Systèmes de droit contemporain*), као и у свом тромјесечном часопису *Revue de science criminelle et de Droit pénal comparé*. Одјељења су објавила читав низ студија. Институт даје пуну потпору својим члановима у научном раду, обезбјеђујући им потребну документацију и остала средства неопходна за рад, као и старајући се за објављивање њихових радова. Но, рад Института је и колективан. На подручју породичног права предузете су опширне анкете по питању адопције, развода и брачног имовинског режима. На подручју кривичног права врше се истраживања о кривичним дјелима дјце, о реформи система кажњеничких завода у разним државама. На подручју јавног права спроведена је анкета о проблемима одговорности службеника и о послјератним уставним реформама. Економ-

ско одјељење (*droit économique*) специјално се бавило проблемом спољне трговине и упоредним студијама правних оквира трговине. Специјалну пажњу привукло је питање национализације. Предузета су опсежна изучавања да се национализацији дадне тачно правно значење. Изучавајући национализацију у страним земљама, Институт жели да помогне француском законодавцу у рјешавању проблема у вези са национализацијом. Како је овај проблем од интереса не само за грађанско право, већ и за остале гране права, у рјешавању овог проблема учествовала су сва одјељења. Институт је већ објавио прву књигу резултата свога рада *Национализација у Француској*, док је друга књига *Национализација у иностранству* у припреми. У својим комисијама Институт је израдио и пројекат грађанског законика. Како се види, Институт поклања велику пажњу колективном раду и без њега извјесни задаци не могу бити никако рјешени.

Из овог кратког прегледа активности Института видимо како је видне резултате дао у послјератном своме раду. Његова богата искуства користиће без сумње и наш Институт за упоредно право.

Др. В. Спаић

Међународни институт за административне науке (*Institut international des sciences administratives — Bruxelles*). — Међународни институт за административне науке води своје порекло из дана 1910. Те је године одржан 100.—слу први конгрес административних наука, на коме је, у оквиру шетку рада, била упућена „Стална међународна комисија за међународне конгресивне наука“. — тако ове Комисије је и помаже остварен порука конгреса у потреби мере рад сазива наредних комисија је припремио други конгрес (Бр

Ст. Протића 52

ва-чланица, националних и интернационалних секција и колективних чланова, као и почасне и редовне индивидуалне чланове; састаје се сваке три године, у исто време кад и конгрес. — 2) Управно веће (Conseil d'administration) чине: председник Института, делегати држава-чланица, националних и интернационалних секција и председници (или њихови делегати) сталних комитета Института. Управно веће одређује општу линију рада Института, даје смернице за рад појединих његових служби, установљује сталне комисије Института и именује њихове сараднике, одобрава годишњи буџет и годишње завршне рачуне, даје сваку иницијативу и предузима све мере које сматра подобним за остварење задатака Института. Управно веће бира — из своје средине, на три године — председника Института и четири потпредседника; иста лица могу на ове положаје бити бирана само још једанпут. Управно веће састаје се најмање једанпут годишње. — 3) Извршни одбор (Comité exécutif) чине: председник Института, сва четири потпредседника и потпредседници сталних комитета Института. Он врши непосредно руковођење и надзор над радом Института; извршује одлуке и смернице Управног већа, доноси одлуке и предузима мере у циљу остварења задатака Института у међувремену између заседања Управног већа, коме подноси сваке

године извештај о своме раду и предлог буџета за наредну годину; прима извештаје генералног директора администрације Института и рачуне благајника. — 4) Претседник Института. — 5) Административне службе (Les services administratifs).

Руководство Института има данас следећи састав: — председник Института је René Cassin, потпредседник Државног савета (Француска), — потпредседници су: F. Hvass, амбасадор у Бону (Данска), G. A. van Poelje, државни саветник (Холандија), A. J. T. Day, члан Персоналне комисије при Министарству финансија (Вел. Британија), H. Matton, хонорарни први претседник Главне контроле (Белгија).

Институт има у своме саставу следеће сталне комитете: 1) *Научни комитет*: првенствено проучава научне и правне аспекте администрације и у томе циљу врши широку интернационалну размену, 2) *Комитет административне праксе*: проучава праксу различитих интернационалних и националних администрација и ради на стварању нових метода, користећи притом широку мрежу својих чланова у целом свету; 3) *Комитет за уговоре*: стара се о закључењу уговора који се односе на извршење радова и истраживања од стране Института и других националних и међународних организација; стара се о извршењу ових уговора.

С. и П

ично
у дана
100.—
а број

УЛИТЕТА —

ПРИМЉЕНЕ КЊИГЕ

- Opći građanski zakonik, s novelama i ostalim naknadnim propisima. Priredio: dr. Mihajlo Vuković, profesor Pravnog fakulteta u Zagrebu, u saradnji dr. Martina Vedriša, asistenta Pravnog fakulteta, i Đure Vukovića, adv. pripravnika, Zagreb, „Školska knjiga“, 1955, VIII-615 str.
- Živko Pevačević: Zbirka propisa o putnim i selidbenim troškovima državnih službenika i radnika i službenika privrednih organizacija (2 Biblioteka „Novo zakonodavstvo“ X) Beograd, izdanje Biroa za izradu obrazaca 1955, 116 str.
- Dr. Radmila Teofanović: Istorija i teorija knjigovodstva. Beograd, izdanje Biroa za izradu obrazaca, 1955, 118 str.
- Зборник прописа Народне Републике Србије. (Књига I). Beograd, издање Бироа за израду образаца, 1955, 397 стр.
- Vladimir Vranić: Matematika za ekonomiste (Knjiga I). Zagreb, „Školska knjiga“, 1954, 307 str.
- Vladimir Vranić: Matematika za ekonomiste (Knjiga II: finansiska i aktuarska matematika). Zagreb, „Školska knjiga“, 1954, 204 str.
- Dr. Ana Prokop: Odnosi roditelja i djece po zakonodavstvu FNRJ. Zagreb, „Školska knjiga“, 1954, 108 str.
- Dr. Ferdo Čulinović: Državopravna historija jugoslovenskih zemalja XIX i XX vijeka. Zagreb, „Školska knjiga“, 1953, 346 str.
- Dr. Ferdo Čulinović: Državopravna historija jugoslovenskih zemalja XIX i XX vijeka (Druga knjiga: Srbija — Crna Gora — Make-donija — Jugoslavija 1918—1945). Zagreb, „Školska knjiga“, 1954, 425 str.
- Dr. Bertold Ajsner: Međunarodno privatno pravo (Knjiga I). Zagreb, „Školska knjiga“, 1953, 406 str.
- A. Dobrić: Industriska statistika. Zagreb, „Školska knjiga“, 1953, 304 str.
- Vladimir Serdar: Uvod u statistiku stanovništva (Demografska statistika). Zagreb, „Školska knjiga“, 1953, 159 str.
- Leonard Karli: Nauka o finansijama (I dio: rashodi, prihodi i budžet kapitalističkih zemalja). Zagreb, „Školska knjiga“, 1953, 124 str.
- Čanić: Predavanja iz ekonomike FNRJ (I svezak). Zagreb, „Školska knjiga“, 1953, 75 str.
- Народна имовина (II svezak). Zagreb, „Školska knjiga“, 1953, 84 str.
- Čanić: Ekonomska struktura Jugoslavije 1918—1941. Zagreb, 1952, 126 str.
- Čanić: Razvitak jugoslovenskog federalizma. Zagreb, „Školska knjiga“, 1952, 167 str.
- lišelić: Sociološke teme. Zagreb, „Školska knjiga“, 1952, 159 str.
- Čanić: Ekonomika agrara FNRJ. Zagreb, Nakladni zavod Hrvatske zemalja. 1950, 138 str.
- Čanić: Osnovi stvarnog prava. Zagreb, Nakladni zavod Hrvatske zemalja. 1950, 211 str.

B. V. Krishnamurti: Pricing in a Planned Economy — <i>Иван Максимовић</i>	— — — — — — — — — —	475
VI ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА	— — — — — — — — — —	479
VII IN MEMORIAM		
Др. Гргур Јакшић (<i>др. Милош Радојковић</i>)	— — — — —	493
VIII БЕЛЕШКЕ		
Одбрана дисертација на Правном факултету у Београду		495
Предавања страних професора на Правном факултету у Београду	— — — — — — — — — —	495
Интерфакултетски састанак наставника катедре кривичног права (<i>Ј. Т.</i>)	— — — — — — — — — —	495
Југословенско удружење за административне науке		497
Међународно саветовање у Сабрикену о формирању и усавршавању службеника европске међународне администрације (<i>др. Н. Стјепановић</i>)	— — — — — — — — — —	498
Десети међународни конгрес историских наука (<i>Д. Ј.</i>)		502
Трећи међународни конгрес за криминологију (<i>др. Јанко Ђ. Таховић</i>)	— — — — — — — — — —	503
Годишња радна конференција — Round Table за 1955 Међународног института за административне науке (<i>др. Н. С.</i>)	— — — — — — — — — —	507
Институт за упоредно право Универзитета у Паризу (<i>др. В. Спаић</i>)	— — — — — — — — — —	508
Међународни институт за административне науке (Брисел) (<i>С. и П.</i>)	— — — — — — — — — —	509
IX ПРИМЉЕНЕ КЊИГЕ	— — — — — — — — — —	512

Уредништво АНАЛА моли своје сараднике да рукописе достављају откупане на машини са проредом и са довољно белине са стране. Примљене рукописе Уредништво не враћа.

АНАЛИ ће објавити и, у границама могућности, приказати сваку нову књигу послати на приказ

АНАЛИ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ излазе тромесечно у свескама од осам табака (128 страна). Претплата за годину дана 300.— дин. (за иностранство 450 дин.). Цена поједином броју 100.— дин. Претплату слати преко рачуна Правног факултета број 103-3297018.

Уредништво и администрација АНАЛА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА — Булевар Револуције 67, тел 22-086

